

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 18 (390) 8 – 14.05.2015 р.

Вітаутас
Ландсбергіс
про Україну
як центр
європейськості

Що означає для України перерозподіл
європейського газового ринку

Від Криму до Донбасу.
Шлях однієї розвідроти

Чому зміцнення рубля не означає
посилення російської економіки

1945 ЗЛАМ ЄВРОПИ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

18 >

В ЛЬВІВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ КОРОТКОМЕТРАЖНИХ ФІЛЬМІВ

21-24 ТРАВНЯ 2015

ПРИЧИНА МАЙБУТНЬОГО

WIZ-ART.UA/FESTIVAL

Львівська
міська
рада

TICKET
club.com.ua

Тижень

LVIV
FILM
CENTER

Львівський
міський
кінематограф

НА ЧАСІ

Межа брехні

Як Україна опинилася на порозі грізних подій на фронті і у тилу

4

Станіслав Козлюк про настрої в Одесі торік і сьогодні

7

Майкл Макфол:

«Україна має стати нормальною нудною європейською країною»

Американський дипломат про єдність Заходу та російську загрозу

8

Нова реальність

Як Україні підготуватися до масштабних змін на газовому ринку Європи

10

ТЕМА НОМЕРА

Історія самоомани

Юрій Макаров про повоєнні ілюзії та право сильного

14

Від Мюнхена до Ялти

Як західні лідери після змову із Гітлером пішли на угоду зі Сталіним

16

Утримати мир

Майкл Бінон про те, чи збереже Європа лад, який будувала після війни, перед новими загрозами

18

Німецький Фенікс

Як Конрад Аденауер будував демократичну і впливову ФРН

20

П'ять хвилин для євреїв, п'ять хвилин для Гітлера

Алла Лазарева про численні компроміси в сучасній французькій історичній науці

22

Едвард Лукас про «криваві землі», що мають розв'язати воєнні міфи великих країн

24

Леонідас Донскіс про повоєнне відчуження Східної Європи та лицемірство Західної

25

Ігор Юхновський:

«Примирення – справа майбутнього покоління»

Ветеран Другої світової і державний діяч про український рахунок у війні тоді й сьогодні

26

Катерина Барабаш про травневі біснування в Москві

28

Ярослав Пешек про те, як варто говорити про Другу світову

29

СВІТ

Вітаутас Ландсбергіс:

«Зараз в українців відбувається тривалий екзаме́н на витримку»

Литовський політик про досвід протистояння його країни з Кремлем та нинішні виклики міжнародній безпеці

30

Марґрете і ведмідь

Як антимонопольна зброя ЄС ударить по Газпрому

32

Найгірше попереду

Чому посилення рубля не віщує покращення економічної ситуації в Росії

32

Рука закону

Чому єврокомісар з питань конкуренції взялася за Газпром і Google. Хто наступний?

34

СУСПІЛЬСТВО

Від Криму до Донбасу. Легендарна розвідрота

Розповідь про десантників, для яких війна розпочалася в лютому 2014-го

36

СПАДОК

Тягар і фейк імперії

Як створювалися міфи «непереможності» російської армії. Від Куликовської битви до Першої світової

38

НАВИГАТОР

Віктор Неборак про «Бу-Ба-Бу», критику та «Русь-тройку»

До 30-річчя відомого літературного об'єднання

44

Що пророкує нам калач?

Про ще одне травневе свято в кримському календарі

48

Першотравень у «ДНР»: як це було

Про культ радянських свят на окупованому Донбасі

49

Філіпп де Лара про «рутинний» тоталітаризм як ключ до розуміння політики декомунізації в Центрально-Східній Європі

50

Тиждень

№ 18 (390) 8 – 14.05.2015

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Наталія Петринська, Анна Корбут,

Алла Лазарева, Олександр Крамар,

Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,

Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,

Юрій Макаров, Роман Малко, Ольга Ворожбит

Директор зі збуту Олександр Грищенко

Директор з реклами Олена Андреева

e-mail: olena.andreeva@tyzhden.ua

тел.: 067-407-10-89

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової

інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2

Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідчення суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р.

№ зам. 15-1009

Наклад 41 500

Номер підписано до друку 6.05.2015 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на ліцензування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua
The Ukrainian Week

Межа брехні

Автор:
Роман Малко

Почнеться чи не почнеться? А як почнеться, то коли й чому? А коли не почнеться, тоді що? І чи буде щось із того взагалі. І що, врешті-решт, відбувається? Ми воюємо чи не воюємо? Ми живемо чи, може, все це лишень здається і сниться? Як у «Пропалій грамоті». У пеклі... Люди, прокиньтесь, вам це сниться!

На лінії фронту дедалі сильніше гудуть гармати. Ті самі, якими стріляти зась, про це домовилися в Мінську. Але ж обіцянка-цяцянка. Обстрілів з боку терористів усе більше. Наші відповідають, хоча не так рясно. Бойові дії можуть от-от відновитися. Щоб це зрозуміти, не треба бути великим експертом. Про це вже навіть президент заявив про всяк випадок, перш ніж зникнути на травневі свята з політичного небосхилу.

До речі, хтось знає, куди він зник майже на тиждень? Піарився на кожному кроці, невтомно, мов Попелюшка, а тут ні слуху ні духу. Вірити, що перейняв »

ФОТО: УНАН

звички ворожого царя, ой як не хочеться, та й ботоксними ін'єкціями він начебто не зловживає... Не виключено, що перетомився і вирішив відіспатися. Хоча, можливо, й займається якимись важливими державними справами, у типі та спокої, як годиться мудрому державному мужу. Перевдягнувся в одіж простолюдина, вештається по всіх усюдах, дивиться, як народ живе, слухає, що думає. Або до Ангели Меркель поїхав, випередивши «Нічних вовків», обговорити глобальні плани чергового примирення. А думати про це саме час, бо з Кремля вже сигнали надходять цілком однозначні: сепари нахабніють, липецькі шоколадки під арештом. Дивись – і знову почнеться. І що взагалі на цьому тлі мав би означати візит ввічливості німецького канцлера до московського царя, можна тільки здогадуватися. Але те, що він неспроста, вам кожна дитина скаже. Їхати до Москви після гучних святкувань Дня перемоги, коли все живе, прокинувшись у похмільному екстазі, вимагатиме продовження банкету, можна або з великої необхідності, або... Хоча в цьому випадку жодне «або» тут недоречне.

Не виключено, звісно, що все якраз навпаки, що Петро Олексійович сидить зараз у якомусь бункері й планує свій геніальний бліцкриг. Не той, що до 2020-го, а блискавичний. А фрау на його прохання поїде до царя сказати йому своє останнє німецьке попередження, перш ніж наш полководець махне розкішним капелюхом і доblesна українська армія, вишколена та озброєна, під керівництвом талановитого генерала Муженка кинеться визволяти рідну землю і зупиниться, тільки промочивши ноги в Тихому океані. Але от якраз такий сценарій, на жаль, видається малоймовірним, бо, як висловився один відомий волонтер, президент воявати не хоче, а начальник Генштабу не вміє. Тому, хоч як це прикро, бліцкригу, вочевидь, жодного не буде. Поки що.

І немає, власне, чого дивуватися, що зникнення Петра Олексійовича збіглося з появою Леоніда Даниловича, який повідомив, що в Мінську знову запланований переговорний шабаш. Усе за накатаною схемою: загострення ситуації на фронті, пред-

ставницьке побачення у форматі «в гостях у Лукашенки», чергова угода, яку ніхто особливо не збирається виконувати, сяке-такє перемир'я для переформування і наступна серія. Які стартові аргументи в сторін будуть цього разу, можна хіба що дофантазувати, але, судячи з деяких висловлювань з того боку про розширення життєвого простору ватних утворень і певних невдалих спроб української влади під'явити під себе українських добровольців, розколоті чи просто розігнати, планка задана висока. Можна сказати, що й царська. Ти, Петре, розберися зі своїми, я втихомирю своїх, і далі до чогось домовимось, якщо не хочеш, звісно, щоб Фірташ чи ще якийсь спільний друг знову напатякав дурниць. Слово ж не горобець, ти ж знаєш, і спробуй доведи, що все не так.

Власне, зникнення на якийсь час президента саме після одкровення Дмитра Фірташа наштовхує на багато суперечливих думок, хоча й нічого нового. Той, хто має очі й вуха, вміє бачити і слухати, вже давно зробив свої висновки. Деякі речі, звичайно, трохи диву-

відності тим процесам та очікуванням, якими живе нація, не інакше.

Ця війна насправді не гібридна, хоча в такий спосіб і легше пояснювати те божевілья, у якому Україна живе вже більш як рік. Просто так зручно, під це можна списати що завгодно, завдяки цьому можна викрутитися, як хробак, із найнеприємнішої історії. Бо рано чи пізно настає момент, коли все на світі перетворюється на фейк та брехню і вже ніхто нічого не може зрозуміти. Але це шлях у нікуди.

Не так важливо, чи святкування 70-річчя Перемоги переросте в чергову бійню на Донбасі, бо й так зрозуміло, що до того все йде. Важливо, чи не стане це знову великою несподіванкою, новими граблями для воюючої України, чи у високих кабінетах на Банковій й далі тішать себе думкою, що пронесе, все під контролем, панікувати не треба, що в перекладі звичною мовою означає «порішаємо». Яка насправді ціна цього «рішалова», українці вже чудово усвідомили. Відкраювати кілометри території «рішали» готові до нескінченості. Але є одна прикрість: українська земля не безрозмірна, і терпеч українців от-от може увірватися, коли вже не увірвався. І те, що може початися на фронті, порівняно з тим, що вже, схоже, почалося в тилу, виявиться прикрою дрібничкою. Подейкують, майданівці-фронтвики, не дочекавшись справедливості, вже вдалися до самосуду над колишніми беркутівцями. За офіційною версією, це бандитизм. А можливо, страшний початок, який може виявитися сигналом до чогось ще жахливішого, чого країна ніколи не бачила. Але справа така, що брехні може не вистарчити, аби ту лавину зупинити, і вона набиратиме дедалі більшої сили та масштабу. Тільки чи усвідомлюють це Порошенко і К°, чи здатні це зрозуміти, чи лишень і далі працюють за звичними для себе лекалами? Дуже хотілося б, аби принаймні цього разу їхні висновки виявилися бодай трохи адекватними. Бо всьому є межа. І клоунаді також. І якщо для деякого клєти дурня на крові своїх співвітчизників цілком природно, то співвітчизникам, які платять за квитки в цирк своєю кров'ю, вже зовсім не до сміху. ■

ТЕ, ЩО ПОЧИНАЄТЬСЯ НА ФРОНТІ, ПОРІВНЯНО З ТИМ, ЩО ВЖЕ, СХОЖЕ, ПОЧАЛОСЯ В ТИЛУ, МОЖЕ ВІЯВИТИСЯ ПРИКРОЮ ДРІБНИЧКОЮ

ють, риторика одна, а дії інші, але все пізнається в процесі, а процес якраз незмінний і переконливий. На граблі можна стати раз, можна ще раз, якщо бракує вражень, але й далі робити це нон-стоп – нотаріально засвідчити найнесподіваніші діагнози, повірити в які відразу не дозволяло хороше виховання. Нині ж усе простіше. Досвід дається взнаки. Тенденція така, що неадекватність правлячого класу стрімко наближається до критичної межі. І якщо раніше, коли вбили Сашка Білого, все скидалося радше на ворожу провокацію, то після блокування ДУКУ в переддень наступу ворога на всіх фронтах навіть сумніву не виникає, що йдеться про звичайний банальний страх перед добровольцями. Страх цей пояснюється тільки усвідомленням власної невідпо-

Куликове поле катакомбного періоду

На 2 травня дехто очікував в Одесі повторення торішньої трагедії. Хтось пророкував харківський сценарій, коли під час масового мітингу прогрімів вибух і загинули люди. Потрапивши на Куликове поле, розумієш: максимум, що тобі загрожує, – часом неадекватні й агресивні індивіди, які прийшли не так згадати про загиблих, як поговорити про міфічних фашистів і бандерівців, що ввижаються їм ледь не за рогом кожного будинку.

«Відомо, хто все це зробив: бендери й фашисти», – із непохитною впевненістю каже одна пенсіонерка іншій. Заодно вони переконають, що до подій на Донбасі зокрема та й в Україні загалом причетна всюдисуща Америка.

У цей момент накриває стійке відчуття дежавю. Рік тому на Куликовому полі майже такі самі бабусі переконували в тому, що до пожежі у Профспілках свою руку доклали «бендери» й фашисти, які прийшли із Західної України кількома поїздами, і без «Госдепа» тут не обійшлося. За 12 місяців тези в проросійських активістів не змінилися, хіба що віра в наявність серед проукраїнських сил палких прибічників Беніто Муссоліні стала сильнішою. Нею ж вони ладні виправдовувати будь-які вчинки, починаючи від побиття людей і завершуючи війною на Сході. Проросійськи налаштовані активісти, чи як їх толерантно називають в Одесі «активісти Куликового поля», ледь не моляться на бойовиків із Донбасу, очікуючи,

**ПРОРОСІЙСЬКІ
АКТИВІСТИ ЛЕДЬ
НЕ МОЛЯТЬСЯ НА
БОЙОВИКІВ ІЗ ДОНБАСУ,
ОЧІКУЮЧИ, КОЛИ ВЖЕ
«ОПОЛЧЕННЯ» ПРИЙДЕ
ДО ПІВДЕННОЇ ПАЛЬМІРИ**

коли вже «ополчення» прийде до Південної Пальміри і принесе із собою всюдисущий «руський мір». «Нічого, в нас у катакомбах припасено вже. І стріляти ми навчилися. І вишколи проходимо. Народ у нас серйозно налаштований. І російських військових катакомбами проведемо – ніхто не дізнається до останнього моменту. Це ж свого часу так ці фашисти до Будинку профспілок потрапили – під землею», – у якомусь нездоровому фанатичному запалі розповідає жіночка в червоній куртці. Те, що у своїй любові до насилья вона так подібна до ненависних фашистів, її, здається, абсолютно не бентежить. Не витримую, намагаюся їй пояснити, що людське життя – найвища цінність, а війна – це не «казакі-разбойніки», а цілком реальні трупи й відірвані кінцівки, важкі вуличні бої та реактивна артилерія, яка перемелює на фарш усе, що потрапляє до зони ураження. Марно. Вона не чує і далі хвалиться своїм умінням стріляти й вбивати, якщо знадобиться.

Частка таких унікумів серед одеситів, здається, не змінюється впродовж року. А саме місто за настроями досі поділене надвоє: частина людей воліє

відмежуватися від «братнього» народу (і якомога швидше), частина ж радо кинеється в обійми «старшого брата» за першої-ліпшої нагоди. На останніх не діє навіть досвід Донбасу, де після приходу «солдатів-відпускників» знищено інфраструктуру, а міста в руїнах. Ті самі наївні бабусі свято вірять, що Одесу така доля омине і снаряди на будинки не падатимуть.

«Кажу тобі, нас уже готують до того, що одного разу нам скажуть: народ, ви перейшли до Росії. Ти лише подивися: за останній рік у нас будинки зводять, ремонтують дороги, сквери відновлюють. Думаю, що на рівні міськради вже все вирішено. Просто одного дня прокинемося, а нас перед фактом поставлять», – радо каже одна з пенсіонерок. Проста думка, що так мало б бути завжди і це просто робота комунальників, до її обивательської голови пробитися не може.

За такою фанатичною вірою на Куликовому забувають про вбитих у центрі міста проукраїнських активістів, які просто збиралися пройти маршем на підтримку єдиної України. Якщо торік про них згадували хоча б мимохідь, розповідали, що вони «невинні жертви» тих самих фашистів, то тепер монолітний образ «Одеської Хатині», як називають пожежу у Профспілках любителі Росії, застить очі. Згадують про розстріляних лише після питання в лоба. Мовляв, «а як же люди, вбиті на Дерибасівській з вогнепальної зброї? Вони ж були першими жертвами». Твої співрозмовники зависають на кілька секунд, а потім починають форматувати нову інформацію під уже викривлено-збочений власний світ, у якому все зручно, зрозуміло і є страшний ворог, що їсть дітей та гвалтує бабусь.

«Людей зіштовхнули лобами, ляльководи сидять нагорі», – починають кон-

спірологічні замовляння проросійські мітингувальники. Виходить не надто переконливо.

У цей самий час на Соборній згадують усіх жертв травневого побоїща, покладають квіти й вінки на місця загибелі людей. Без палкої фанатичної ненависті до опонентів проводять нетривалий мітинг і розходяться.

Утім, є в розділеному світі двох Одес – проукраїнської і проросійської – третя. Альтернативна. Із залитою вогнями Дерибасівською, закоханими парочками, що неспішно крокують бруківкою, яку рік тому хтось виколупував із землі, щоб було чим відбиватися від невідомих з автоматами. На лавах попід будинками різноманітні компанії з гітарами всіх можливих кольорів і фасонів. Нестрійні голоси мугикають пісень. Тут немає війни, немає поранених чи загиблих, немає 2 травня. І в цій Одесі все спокійно. ■

Автор:
Станіслав
Козлюк,
Одеса

Майкл Макфол:

«Україна має стати нормальною нудною європейською країною»

Спілкувалась
Анна Лукинова

Колишній посол США в Росії розповів *Тижню* про кризу перезавантаження між Москвою та Вашингтоном, «прокляття ресурсів», яке спіткало Росію, головні загрози путінської політики для Заходу та України.

У. Т.: Чому Захід, зокрема США, сприяючи демократизації Росії після розпаду СРСР, не помітив становлення в ній нинішнього режиму?

— По-перше, зовнішні гравці дуже обмежено впливають на внутрішні демократичні процеси, особливо у великих країнах. Таким чином, вплив Заходу завжди був у Росії дуже незначним. Його не можна переоцінювати. По-друге, основна відмінність РФ від держав пострадянського регіону з успішнішими демократичними перетвореннями полягає в тому, що в ній був і залишається розкол між прихильниками та противниками реформ. В інших країнах, як-от Польща чи Естонія, із самого початку було більше консенсусу. Вони мали кращий старт. По-третє, в Росії збереглися всі інституції старої радянської системи, наприклад КГБ. А ми не приділили цьому належної уваги. В інших країнах ці структури повністю розвалилися.

В американській академічній літературі є такий вираз, як «прокляття ресурсів». Суть його така: якщо більшість прибутків держави надходить від продажу природних багатств, то уряд не залежить від платників податків — тільки від нафти й газу. Натомість, залежачи від платників податків, він має до них дослухатися. Багато досліджень указує на те, що країни, які є потужними експортерами нафти й газу, схильні до авторитаризму, радше ніж до демократії. І це в усьому світі, не тільки в Європі.

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАХ

Становлення недемократичного режиму в Росії не було визначене наперед. Кілька інших факторів могли б змінити загальну траєкторію. Адже Путіна ніхто не обирав. Це не люди обрали його на місце Єльцина, а сам Єльцин. Якби він не призначив Путіна спочатку прем'єр-міністром, а потім виконувачем обов'язків президента, той ніколи не став би главою держави. До 2000 року він ніколи не здобував достатньої кількості голосів на виборах. Не було визначено наперед, що той, хто прийде після Єльцина, залишатиметься при владі наступні 15 років. Якби Єльцин обрав, наприклад, Немцова, котрий був на той час одним із кандидатів, історія могла б розвиватися зовсім по-іншому. Деякі вважають, що Путін неминуче став би наступним очільником РФ після Єльцина. Я так не думаю.

У. Т.: Сполучені Штати розглядали Росію як регіонального лідера. Чи змінилося це бачення? Коли так, то яку країну чи групу країн Східної Європи вони сприймають тепер потенційно в цій стратегічній ролі?

— Були такі періоди у відносинах між Вашингтоном та Мо-

сквою після холодної війни, коли ми дуже тісно співпрацювали. Наприклад, наприкінці 1980-х — на початку 1990-х або за президентства Клінтона. Навіть за Буша після 11 вересня був досить високий рівень співпраці. Потім — часи перезавантаження з Адміністрацією Обама. Нині це не так. Тепер ми в більш суперечливих відносинах із Росією. І ті, хто теж має спір із нею, стають нашими союзниками. Безумовно, Україна є дуже важливою державою для нас зараз. І питання тут не в регіоні, а в тому, які норми були порушені вторгненням Кремля. Те, що робить РФ, стосується не лише України, а й усієї міжнародної системи.

У. Т.: Чому, на ваш погляд, політика перезавантаження не дала очікуваних результатів?

— На початку їх було дуже багато. Ми підписали новий договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, були застосовані санкції до Ірану, наші формування в Афганістані дістали нове постачання, Росія вступила до СОТ. Це дуже хороші результати. Зміна відбулася всередині самої РФ. Путін мав інший погляд на Америку, і наша здатність працювати з ним була дуже обмеженою. У 2012 році перезавантаження добігло кінця.

У. Т.: Зараз ми спостерігаємо за тим, як кремлівський лідер завоює собі дедалі більше союзників на Заході, зокрема в країнах ЄС. Чи можна його якось стримати в цьому процесі?

— Думаю, основний зовнішньополітичний виклик, який постає перед Сполученими Штатами, — зберегти єдність. Це дуже серйозна проблема, і я дуже цим переймаюся. Члени НАТО мають пам'ятати, чому був створений Альянс, і зберігати солідарність. Цей союз є найуспішнішим у сучасній історії, і люди мали б ставитися до нього з більшою пова-

гою. Що стосується ЄС, то ми, звичайно, до нього не входимо, але зацікавлені в його успіхах. Путін кидає виклик усьому цьому. Це нова драма, якої ми не пережили багато років. Росія намагається розколоти союзників, членів ЄС. І це дуже, дуже серйозно.

У. Т.: Як думаєте, чи може рішення надати зброю Україні бути ухвалене до президентських виборів у Штатах? Якщо так, то за яких обставин?

— Усе залежить від Путіна. Якщо він посилюватиме свою військову кампанію на Сході України, це буде приводом надати Києву озброєння. Якщо ні, я не думаю, що Адміністрація Обами відправлятиме нову зброю. Але після виборів ситуація може змінитися, це правда.

У. Т.: Який ваш прогноз щодо ситуації у Криму та на Донбасі?

— Я настроєний песимістично. Путін вирішив проводити агресивну політику й пояснив своїм людям, що бореться з НАТО, нацистами та злом. І цим усе пояснюється. Важко вести перемовини з фашистами, важко домовитись із дияволом. Яким чином він має зупинити свою пропаганду й сказати: тепер ми домовлятимемося із цими лиходійцями? Як на мене, то з погляду його власної внутрішньої політики це буде дуже складно. І саме тому я не відчуваю оптимізму. Звичайно, Україна та її союзники на Заході мають продовжувати свої зусилля, спрямовані на пошук варіантів урегулювання ситуації. Війна не слугує нічим інтересам, а в Україні вже загинуло стільки людей. Але вирішення я поки що не бачу.

У. Т.: А якщо в Росії до влади приїде новий політичний лідер, яким чином це змінить станове вище?

— Усе залежить від того, хто це буде. Однак у будь-якому разі це створює можливість для змін. Як, до речі, й в усіх інших країнах: поява нового керівництва відкриває перспективи. Але все залежатиме від того, хто буде лідером.

У тривалій перспективі я дуже оптимістично оцінюю Росію. Історія показує: стаючи менш економічно залежними, люди вимагають більш представницької влади. Так сталося у Європі, Азії, Ла-

тинській Америці. Не думаю, що в Росії буде по-іншому. Сьогодні лідери РФ весь час говорять про те, наскільки їхня країна відрізняється від інших, яка вона унікальна. Я спілкувався з багатьма росіянами, коли жив там, і вони не здавалися мені такими відмінними. Як і решта людей, вони найдужче піклувалися про власний добробут, про майбутнє своїх дітей і бажали жити мирно та без корупції. Не схоже на те, щоб вони були аж так зацікавлені у відновленні Російської імперії, війні або забезпеченні якогось особливого місця своєї держави у світі. Поки що такі люди не становлять більшості, але через 20 років саме вони визначатимуть зовнішню політику.

У. Т.: Якою мірою майбутнє Криму й Донбасу залежить від Росії?

— Так, на жаль, багато чого залежатиме від неї, адже я не бачу волі міжнародної спільноти до використання засобів примусу, щоб змінити ситуацію. Це можливо з погляду потенціалу, але не намірів. У моїй країні дуже мало охочих воювати з Росією за Крим чи Донбас. І, думаю, в Європі так само. Але у Сполучених Штатах багато людей, які бажать допомогти Україні захистити себе, і я один із них.

У тривалій перспективі економічне зростання та демократичні перетворення у вашій державі є вирішальними для возз'єднання. Україна — це не перша розділена країна. Інші пережили подібний розкол, і успіх ставав можливий там, де було очевидно, що одна частина живе краще за іншу. Думаю, що в Німеччині об'єднання стало можливим саме через привабливість моделі ФРН.

Українці мають пам'ятати про те, що їм необхідно зробити свою країну привабливішим місцем для життя, ніж Росія чи невизначена сіра зона на кшталт Донбасу. Думаю, люди в тому регіоні зрозуміють, що Москва жодним чином їм не допомагає. Що Путін тільки використовує їх, аби послабити Київ. Він не думає про їхній власний добробут та майбутнє й навмисно зберігає невизначеність. Якби я був там, якби переді мною поставало питання, як жити моїй родині і як виховувати дітей, я виїхав би звідти. Хіба

люди на Донбасі живуть зараз краще, ніж два роки тому? Чому їхнє життя погіршилось? Тому що з'явилися путінські найманці й захопили владу. Я дуже сподіваюся, що одного дня тамтешні мешканці зрозуміють, у чому причина економічної руйни, й намагатимуться повернутись до нормального життя.

У. Т.: Раніше ви казали, що рішення в політиці часто приймають на основі емоцій, а не логіки. Чи вважаєте, що Путін усе ще керується емоціями?

— Я розглядаю Путіна як лідера-тактика, не як стратега. Так, він приймає емоційні рішення. Із Кримом було саме так. А коли це виявилось настільки просто, в нього виникла спокуса піти далі. Це дуже прикро, анексія мала б коштувати йому набагато дорожче. Це могло б запобігти дальшій агресії.

Путін вірить у те, що на нього працює час. Що Захід утратить інтерес, що у вас в Україні нічого не вийде. Він вважає, що вам не вдасться відновити економіку і це призведе до чергової політичної кризи. Росія чекає на масові протести в Україні через ціни на енергоносії або щось інше. Путін може бути терплячим, йому не потрібне врегулювання ситуації, він може дозволити речам іти своїм ходом протягом дуже тривалого періоду.

У. Т.: Що крім війни, на вашу думку, заважає успішним реформам в Україні?

— Найбільше занепокоєння щодо них стосується корупції. Коли у Вашингтоні та інших західних столицях говорять про Україну, то згадують насамперед олігархів, масштабне хабарництво, пов'язане з утворенням цін на енергоносії. Серйозна робота над цією проблемою відбувається просто зараз, коли в суспільстві є ентузіазм до змін.

Дехто каже, що така критика несправедлива, адже РФ теж корумпована. Але тут ідеться не про порівняння з Росією, а про репутацію України, про те, яким чином реабілітувати її в очах Європи. Україна має стати нормальною нудною європейською країною. Це саме те, що ми прагнемо побачити: нормальна, нудна, демократична країна. Без пригод. Їх у вас було вже достатньо. ■

**БІОГРАФІЧНА
НОТА**

Майкл Макфол народився 1963 року в штаті Монтана. 1986-го закінчив Стенфордський університет. У 1983–1991-му стажувався в університетах Москви, Петербурга, Кракова, Лісабона. 1991-го здобув ступінь PhD з міжнародних відносин в Оксфорді. У 1993–1995-му працював у Московському центрі Карнегі. Від 2009-го — в Радбезі США. У 2012–2014 роках — посол США в Росії. Після повернення з Москви повернувся до Стенфорда, де викладає політологію

Нова реальність

Які виклики та можливості для України створює великий переділ європейського газового ринку

Автор:
Олександр Крамар

Європейський газовий ринок входить у завершальний етап великої перебудови, яка докорінно змінить його архітектуру. Україна має адекватно реагувати на ці тектонічні зміни, інакше замість отримати чималі можливості зміцнення енергетичної безпеки ризикує зазнати масштабних втрат.

22 квітня Єврокомісія висунула обвинувачення проти Газпрому, заявивши, що російська компанія перешкоджала формуванню єдиного ринку та справедливої ціни для всіх споживачів. Штраф може становити 10% її доходів за рік: якщо відштовхуватися від даних компанії за 2013-й, то це €9,3 млрд. Триває процес підготовки до створення Енергетичного союзу всіх 28 держав ЄС, що має покласти край їх розрізненості у відносинах із зовнішніми постачальниками блакитного палива, насамперед Газпромом. А відтак зробити позицію Євросоюзу сильнішою, ніж зараз мають окремі держави-члени. Зокрема, покласти край політично вмотивованому ціноутворенню та встановити єдині його принципи для всіх споживачів.

Голова правління Газпрому Алексій Міллер уже визнав, що через реалізацію Третього енергетичного пакета й нові ініціативи Єврокомісії традиційна стратегія роботи компанії на європейському ринку розвалюється, пригрозив, що зробили встановити єдину імпорتنу ціну на газ призведуть до його подорожчання для багатьох країн євроспільноти, а також заявив про готовність до припинення поставок: «Ми можемо тримати паузу, якщо треба, ми її триматимемо, коли нас до цього змусять». Роздратування російського монополіста пояснюється не лише втратою можливості реалізувати плани з підкорення європейського газового ринку, замість якої йому тепер пропонують роль звичайного постачальника ресурсу. Через революцію на світовому газовому

ринку, спричинену збільшенням видобутку сланцевого газу, зростання пропозиції скрапленого газу традиційного видобутку, а також торішнє падіння цін на нафту компанія стрімко втрачає доходи.

Зокрема, попри значну девальвацію рубля в останньому кварталі 2014 року, за даними фінансової звітності Газпрому, його валова виручка від реалізації газу в рублях ледве перевищувала аналогічний показник 2011-го, а прибуток до оподаткування через зростання витрат зменшився торік до 0,31 трлн руб. із 1,49 трлн у 2013-му та 1,14 трлн у 2011-му. Хоча на експорт спрямовується менш як половина продажу газу компанією (у 2014 році 207,5 млрд м³ проти 232,4 млрд м³, проданих споживачам у РФ), левову частку виручки (2,15 трлн руб. проти 0,82 трлн руб.) Газпром отримує саме від нього. Реалізація в Росії становила лише 27,3%, а в 2015-му співвідношення буде, ймовірно, ще гіршим через девальвацію рубля, яка у 2014-му була помітною лише в III кварталі.

НОВА АРХІТЕКТУРА ГАЗОВОГО РИНКУ

За результатами 2014 року Газпром зменшив експорт газу в країни ЄС на 13,8% – до 121,3 млрд м³. Обсяги його поставок туди фактично зрівнялися з надходженням від норвезької компанії Statoil. Остання наблизилася

**УКРАЇНА ОСТАТОЧНО
Й БЕЗПОВОРотно ВТРАТИТЬ
СТАТУС ОСНОВНОГО
ТРАНЗИТЕРА РОСІЙСЬКОГО
ГАЗУ ДО ЄС**

лася впритул до кордонів Євразійського союзу та вийшла вже не лише на польський, а й на український та литовський ринки. Понад те, введення в дію у

грудні 2014-го терміналу скрапленого газу потенційною потужністю 4 млрд м³ у Литві, яка торік загалом спожила лише 2,54 млрд м³, створює можливості для забезпечення потреб і сусідніх Латвії та Естонії (сукупне споживання – 1,4 млрд м³ у 2014-му). Хоча наразі укладено угоди на постачання компанією Statoil лише 0,54 млрд м³ блакитного палива за рік.

З південного флангу альтернативу російським поставкам уже за три-чотири роки становитиме каспійський газ, що вийде на Балкани через азербайджансько-турецький газопровід TANAP, будівництво якого стартувало 17 березня 2014 року й має завершитися до 2018-го. Початкова потужність дорівнюватиме 16 млрд м³ за рік із подальшою можливістю збільшення в міру зростання пропозиції каспійського палива та попиту на нього в Європі. Нині на 80% залежна від поставок із Росії Болгарія готується отримувати з TANAP щонайменше 1 млрд м³ (що замінить 35–40% обсягу імпорту з РФ за останні роки). Однак справа цим не обмежується. Нещодавно міністри енергетики Греції, Болгарії та Румунії підписали угоду

про будівництво з'єднання між газотранспортними системами країн – так званого вертикального газового коридору. Воно має стартувати в березні 2016-го, а завершитися до кінця 2018-го. Мета – створити можливість для перекидання 3–5 млрд м³ блакитного палива з газопроводу TANAP і терміналу скрапленого газу, який, не виключено, буде збудований на півночі Греції, до Болгарії, Румунії, Угорщини, Молдови. Потужність згаданого вертикального газового коридору може бути розширена за рахунок газопроводу, яким зараз постачається російський газ через Україну, Румунію та Болгарію до Туреччини. Передумови для цього можуть з'явитися в разі анонсованої керівництвом Газпрому відмови від транзиту газу нашою країною з 2019 року.

Нещодавно віце-президент Єврокомісії Марош Шефчович в інтерв'ю Reuters повідомив, що ЄС розраховує до 2019-го розпочати імпорт газу через Азербайджан і Туреччину та з Туркменістану. «Зараз є політичне рішення, що Туркменістан стане частиною цього проекту й постачатиме європейський напрям». Той відчуває дедалі більші проблеми зі

Віце-президент Єврокомісії Марош Шефчович, який опікується енергетичною політикою ЄС, та голова правління ВАТ «Газпром» Алексій Міллер. Умови постачання газу в Європу стають дедалі менш вигідними для Москви

збутом палива на тлі зменшення його закупівель Газпромом із 11 млрд м³ до 4 млрд м³. Навіть якщо через політичні проблеми з визначенням статусу Каспійського моря й не вдасться прокласти газопровід по його дну, то 5–10–15 млрд м³ можна транспортувати або територією Ірану, або збудувавши термінали скрапленого газу в Туркменістані та Азербайджані.

Водночас РФ також активно працює над зміцненням центру торгівлі газом із ЄС на Балкани. Сприяють цьому «особливі відносини», які останнім часом вимальовуються між новою грецькою владою та Кремлем. Греція має безпосередній морський кордон із найбільшим споживачем російського газу в ЄС після Німеччини – Італією. Разом із тим до її кордону блакитне паливо може постачатися через «Турецький потік» дном Чорного моря і територією Туреччини, яка, своєю чергою, також є одним із найбільших споживачів російського газу. Голова Газпрому Алексій Міллер під час нещодавніх переговорів із грецьким прем'єром Алексісом Ципрасом пообіцяв: «Російська сторона гарантує, що через територію Греції здійснюватиметься транзит 47 млрд м³ газу за рік», а також запевнив у вигідності інвестицій у грецьку частину трубопроводу.

Таким чином, помітним є процес формування нової архітектури європейського газового ринку, яка у 2020-х роках принципово відрізнятиметься від тієї, що існувала до 2010-го. На зміну монополічним позиціям Газпрому на ринку країн Центральної та Східної Європи, а також його зазілля в країнах – великих споживачах газу, таких як Німеччина, Італія та Туреччина, прийде значно вищий рівень диверсифікації. У разі зростуть можливості перекидання великих обсягів палива між окремими країнами Європи, особливо Центрально-Східної. Збільшиться транзитна роль Туреччини і, ймовірно, Греції, однак у випадку останньої це нівелюватиметься регулюванням її транзитних потужностей енергетичним законодавством Євро-союзу.

Разом із тим Україна остаточно й безповоротно втратить статус основного транзитера російського газу до ЄС. Міністр

енергетики та вугільної промисловості Володимир Демчишин нещодавно заявив, що в Газпрому немає теоретичної можливості припинити прокачування газу через Україну з 2019 року. Але пропускна спроможність нашої ГТС на виході в країни Європи – 142,5 млрд м³. Транзит у 2008-му – 116,9 млрд м³. Згідно з транзитним контрактом від 2009-го між Україною та Росією Газпром зобов'язаний щороку прокачувати через українську територію не менше ніж 110 млрд м³. Але по факту обсяги постійно падали і в 2012-му становили 84,3 млрд м³, у 2014-му – 62,2 млрд м³. Коли врахувати, що сукупний експорт Газпрому до країн Європи 2014-го дорівнював 126 млрд м³, то частка транзиту через Україну зменшилася до 49%.

У 2015 році очікується подальше зменшення транзиту російського газу українською ГТС принаймні до 50 млрд м³. Наприклад, у січні – березні 2015-го порівняно з аналогічним періодом 2014-го його падіння становило 31,4%. А в січні – лютому 2015-го, попри опалювальний сезон, через нашу ГТС пройшло взагалі лише 26,2% загального обсягу російського експорту газу (7,22 млрд м³ із 27,5 млрд м³). Причому майже третина його повернулася в Україну у вигляді реверсу зі Словаччини.

Тобто в разі реалізації конфліктного сценарію Газпром може вже наступного опалювального сезону повністю припинити постачання газу в ГТС України без катастрофічного падіння власних доходів від його експорту. Водночас через нашу країну вже у 2014-му проходило лише 14% блакитного палива, що споживається в ЄС. А з шести найбільших газових ринків останнього (Німеччина, Велика Британія, Італія, Нідерланди, Франція, Іспанія) тільки Італія імпортувала торік понад 15% газу цим маршрутом. Він обслуговує здебільшого невеликі газові ринки Євро-союзу: болгарський, угорський, словацький. Тотально залежні від транзиту російського блакитного палива через Україну країни (Молдова, Болгарія, Греція, Македонія, Сербія, Угорщина, Словаччина) купили його лише 18,6 млрд м³. Італія, Словенія та Австрія (які також отримують російський газ тільки через нашу

країну, але менш від нього залежать) – ще 26,1 млрд м³.

Висновок дослідження, опублікованого 19 березня Інститутом з вивчення економіки енергетики при Кельнському університеті (Energiewirtschaftliches Institut, EWI), свідчить, що ЄС зараз набагато краще підготовлений до перебоїв із транзитом російського газу через Україну, ніж за часів газової кризи 2009-го, і досить безболісно переживе навіть багатомісячну зупинку цих поставок. Проведена вченими симуляція показала, що навіть у разі припинення в холодну пору поставок на півроку з реальними проблемами зіштовхнеться лише одна країна ЄС – Болгарія, також більш чи менш гострий брак палива відчує сама Україна. У випадку сильних морозів не зможуть повністю задовольнити попит на газ ще Греція та Італія. Решта членів Євросоюзу в разі тимчасових перебоїв здатні забезпечити себе достатньою кількістю блакитного палива.

У ПОШУКАХ НОВОГО МІСЦЯ

Нова архітектура європейського газового ринку, з одного боку, створює виклики для України, а з другого – надає очевидні переваги. Адже уявна «взаємозалежність» України і Росії, коли одна повністю залежала від постачання газу, а інша – від його транзиту, була лише атавізмом, успадкованим із радянських часів із їхнім «єдиним народногосподарським комплексом». Усі роки незалежності цей атавізм заважав реальній економічній та енергетичній емансипації України від впливу РФ, остаточному розриву колоніальної пуповини з колишньою метрополією. Українська ГТС і газовий ринок не могли розглядатися поза російським контекстом, а тим більше в контексті єдиного європейського енергетичного ринку.

Те саме спостерігається і в торговельно-економічній сфері, зокрема в кооперації двох країн у ВПК і машинобудуванні загалом: повний розрив є необхідною передумовою реальної незалежності України, її виходу з орбіти впливу Москви (див. **Тиждень, № 52/2014, 11/2015**). Росія мала отримати диверсифікацію транзитних маршрутів (і зменшити або й повністю втратити інтерес

Задній хід?

Уже під час верстки номера стало відомо, що з початку травня Україна майже вдвічі зменшила закупівлі блакитного палива на ринку ЄС, а натомість збільшила з Росії. Протягом січня – квітня 2015 року із 7,24 млрд м³ імпортованого газу з РФ надійшло лише 2,45 млрд м³ (33,8%), решта 4,79 млрд м³ (66,2%) – із ЄС. Протягом 1–4 травня частка імпорту з Росії знову зросла до 46,4% (74,6 млн м³), а з Євросоюзу впала до 53,6% (86,3 млн м³). У результаті, погнавшись за незначним дисконтом на російський газ, Україна ризикує постати перед європейськими постачальниками й особливо транзитерами як ненадійний партнер, що зіграє проти нас у довгостроковій перспективі.

до української ГТС), а Україна – джерела постачання газу (і втрати мотивацію до політичних та економічних поступок в обмін на цінові преференції). Важливо лише, щоб до початку 2020-х років, коли РФ зможе цілковито відмовитися від українського маршруту постачання газу, ми були готові відмовитися (або звести до незначних обсягів – до 10–20% річного споживання) від імпорту російського газу. Інакше колишня взаємозалежність загрожуватиме трансформуватися в тотальну односторонню залежність від Москви.

А тут є підстави для занепокоєння. На перший погляд, мета вже майже досягнута. У квітні з імпортованих Україною 1,48 млрд м³ із ЄС надійшло 1,18 млрд м³, із РФ – лише 0,3 млрд м³. Однак наразі вся українська диверсифікація налаштована на реекспорт блакитного палива. Наявні технічні можливості дають змогу забезпечити імпорт природного газу з країн Євросоюзу в обсязі 50 млн м³ за добу (або понад 18 млрд м³ за рік). Для порівняння: торік Україні було достатньо імпортувати 19,9 млрд м³, причому газ постачався й до окупованих районів Донбасу, де впродовж першого півріччя промисловість працювала нормально, а ціни на блакитне паливо для населення ще не були підвищені.

Однак у разі припинення транзиту російського газу українським маршрутом із реверсом виникнуть серйозні труднощі. Вирішити цю проблему можна, лише якщо дотиснути європейських споживачів та Газпром і перенести точку продажу російського газу на східний український кордон, а не західний, як є зараз. Чи вдасться це зробити – відкрите питання. Адже балканським споживачам та Італії в разі реалізації «Турецького потоку» справді може бути вигідніше купувати газ на кордоні Туреччини та Греції. А український маршрут збереже очевидні переваги хіба що для Угорщини, Словаччини та Австрії.

У Нафтогазі сподіваються на суттєве збільшення видобутку традиційного газу, обсяг якого до 2020-го міг би сягнути 27–29 млрд м³. Утім, для цього потрібне різке зростання інвестицій, а відтак і підтягування цін на блакитне паливо внутрішнього видобутку до рівня імпорту, а також

утримання в розумних межах податків та зборів на його видобування. Із цим наразі спостерігаються проблеми, а політики-популісти і далі наполягають на згубному для внутрішнього видобутку утриманні за його рахунок занижених цін на паливо для населення.

Зменшити негативні наслідки можливого припинення транзиту російського газу українською ГТС, а відтак і дефіциту його фізичних обсягів у ГТС Словаччини та Угорщини здатне будівництво інтерконекторів між Україною та тими країнами, які отримуватимуть до 2020 року значні обсяги з альтернативних джерел. Зокрема, йдеться про вже розпочату співпрацю з оператором ГТС Польщі Gas-System щодо збільшення пропускної спроможності польського маршруту постачання газу до України з нинішніх 1 млрд м³ до 8–9 млрд м³. А також про відновлені переговори з Румунією про поставку нам блакитного палива через цю країну з Балкан, куди воно може надходити як із газопроводу TANAP, так і з терміналу скрапленого газу, що, можливо, буде збудований на півночі Греції.

Проте для України важливо самій стати ініціатором створення терміналу скрапленого газу. Передусім на власному чорноморському узбережжі. Сукупна потужність терміналів із відправлення скрапленого газу лише в північноафриканських Єгипті та Алжирі становить 44,1 млрд м³. У той час як поставки з цих країн до ЄС останнім часом значно зменшилися. У разі труднощів із проходженням чорноморських проток можна ініціювати будівництво терміналу скраплення азербайджанського чи туркменського газу на узбережжі Грузії й за потреби профінансувати його самостійно. Якщо ж і з цим виникнуть геополітичні проблеми, перспективним було б спорудження українсько-польського терміналу на балтійському узбережжі Польщі як надійного і послідовного союзника України у стримуванні російської геополітичної та енергетичної експансії в регіоні з подальшим постачанням газу з нього в Україну через польську ГТС. ■

АРТЕК - БУКОВЕЛЬ

дитячий спортивно-оздоровчий табір

Найкраще оздоровлення та відпочинок для вашої дитини

+38 0342 595 546

WWW.BUKOVEL.COM

1945 ЗЛАМ ЄВРОПИ

Історія самоомани

Європа, схоже, про круглу дату не згадає. 2015-го виповнюється 40 років одній із найнебезпечніших ілюзій у новітній історії – міфу про можливість мирного співіснування держав із протилежними системами цінностей. 1 серпня 1975-го в столиці нейтральної Фінляндії голови різних за рівнем розвитку й впливовості держав підписали Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, який закріплював політичні та територіальні підсумки Другої світової війни, запроваджував певні технічні процедури зменшення напруженості й декларував повагу до основних прав людини (втім, нічим більше не підкріплену). Захід вирішив, що винайшов універсальний засіб примирити засадничі суперечності, оголосивши їх неістотними.

Якщо бути точним, підвалини міфу було закладено задовго до того, у лютому 1945-го в Ялті, коли лідери трьох могутніх держав домовилися про поділ Європи після війни, яка ось-ось мала закінчитися. Саме поняття «антигітлерівська коаліція» вже містило в собі суперечність, оскільки не враховувало фундаментальних відмінностей між високими сторонами, що договорювалися, їхніх стратегічних цілей і світоглядних максим. Так у порядне товариство цілком легально пустили суб'єкта, який принципово відмовлявся поважати правила й домовленості, отже, заклали фугас під усю європейську конструкцію.

А та конструкція складалася поступово, століттями. Право сильного в ній потроху, дуже повільно витіснялося правом правого. Від заперечення наполеонівських воєн до усвідомлення абсурду Першої світової, від пафосу Гойї та перших пацифістів через Толстого й Нобеля до досконалого, як тоді здавалося, механізму Ліги Націй. Досконалість виявилася позірною, але вперше в історії війна як

Автор:
Юрій
Макаров

така перестала бути предметом беззаперечної естетизації й колективної пихи, а категорія міжнародного публічного права відірвалася від середньовічної традиції розподілу територій між правлячими династіями. Цинізм, право сильного та інші прояви Realpolitik потроху відходили в минуле, повага до особистості, свобода, демократія ставали діючими аргументами у відносинах між державами. Ця еволюція, звісно, була недосконалою (як не буває досконалим жодне індивідуальне чи колективне дорослішання), проте вона вселяла надію. Той факт, що демократичні країни солідарно дали відсіч різним модифікаціям тоталітаризму, доводить, що вектор було визначено правильно. І тільки одна модифікація виявилася не просто непереможеною, а навіть незасудженою – найнебезпечніша, червона.

КОМПРОМІСНА РЕАКЦІЯ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ НА ВИБРИКИ КРЕМЛЯ Є ПРОДОВЖЕННЯМ БАГАТОРІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТОЛЕРУВАННЯ ДИКОГО ВЕДМЕДЯ, ЯКОГО ЗАХІД СПОДІВАВСЯ НАВЧИТИ ХОРОШИХ МАНЕР

Можливо, на самих початках радянської держави серед її лідерів й адептів були окремі навіжені, які вірили в союз вільних незалежних республік від Камчатки до Гібралтару, але дуже швидко вони поступилися місцем відносно тверезим прагматикам, які не мріяли ні про який «Інтернаціонал», а лише прагнули розширити якомога далі межі реанімованої під червоним прапором Російської імперії. Забігаючи наперед, зазначимо, що в другій половині століття частина комуністичних режимів у

Європі та Азії теж швидко відійшли від початкових догм, під якими вони були створені, відвернулися від своєї «матері-годовниці» Москви й так само перетворилися на мікроімперії (а в деяких випадках цілком навіть макро) з чималенькими зовнішніми апетитами.

Комунізм довго придурювався інтернаціональним, насправді ж він уже давно й щоразу не просто національний, а неприховано націонал-шовіністичний. Тож плавка спадковості від сталінсько-брежнєвського СРСР з усіма його амбіціями, претензіями та фобіями до путінської РФ зі схожими невротами ніяк не є випадковою. А компромісна реакція сучасної Європи на вибрики Кремля є продовженням багаторічної політики толерування дикого ведмеда, якого Захід довго й марно сподівався навчити хороших манер у посудній крамниці. Коли лідери вільного світу сприймали як менше зло ракети, націлені на європейські міста, й філії КПРС-КГБ у вигляді місцевих компартій, не кажучи про колоніальні адміністрації та військові гарнізони на схід від залізної завіси. Тепер вони готові «почути Москву» з її специфічними інтересами, забуваючи, що ці інтереси ніяк не обмежуються Україною, до якої «старій» Європі врешті-решт байдуже.

Не дивно, що найбільш поспішно й безкомпромісно щодо російської агресії нині поведуться наші колишні «брати по табору» – поляки та литовці. Дивно, що досконалий опортунізм виявляють представники Угорщини та Чехії, ніби геть забули про 56-й та 68-й, – мабуть, давні психотравми даються взнаки. А от решті Європи краще б перегорнути ганебну гельсінську сторінку. Всі її декларації про права людини й цінності демократії звучатимуть переконалише. І, головне, будівля «спільного європейського дому» стоятиме міцніше. ■

Від Мюнхена до Ялти

Початок і кінець Другої світової війни в Європі означилися великими політичними змовами, які значною мірою дискредитували лідерів західних демократій

У Потсдамі, як і в Ялті та Тегерані, мирна конференція зрештою звелася до розмежування сфер впливу між Сталіним і лідерами Заходу

Автор:
Ігор Лосєв

Мюнхенську угоду 1938 року, що віддала на поталу Гітлеру Чехословацьку державу, часто називають змовою, бо лідери західних демократій – Британії та Франції – Чемберлен і Даладье частково поділили Європу з фашистськими ватажками Німеччини й Італії Гітлером і Муссоліні, відмовившись від протистояння зі злочинними режимами.

Деякі аналітики досі знаходять їм виправдання, заявляючи, що тоді не було іншого виходу, мовляв, звичайна реальна політика. Справді, не воювати ж із ними... Потім довелося саме воювати за значно гірших стартових умов. А Мюнхенська змова стала символом аморального консенсусу великих держав за рахунок маленьких.

Однак мало згадують у такому контексті Ялтинську змову 1945-го (потім її буде закріплено в Потсдамі) Рузвельта (США) і Черчилля (Британія) зі Сталіним (СРСР), коли пів-Європи на 45 років віддали московському фіюрові, розподілили сфери впливу, заклали хибні основи Організації Об'єднаних Націй, що є й досі не більш ефективною структурою,

ніж Ліга Націй, яка таки ж спромоглася виключити зі своїх лав СРСР за агресію проти Фінляндії.

Ще до початку Ялтинської конференції Черчилль у жовтні 1944 року відвідав Москву, де зробив Сталіну пропозиції, з яких випливало, що поділ Європи є цілком можливим і долю народів можна вирішити за їхньою спиною. Як він визнає у своїх мемуарах, британський прем'єр сказав радянському диктаторові: «Врегулюймо наші справи на Балканах. Ваші армії тепер у Румунії та Болгарії. Ми маємо там інтереси, місії і агентів. Не дозволяймо собі, щоб доходило до непорозуміннь у якихось дрібницях. Що стосується Британії та Росії, то як ви сприймете, щоб мати 90% впливу в Румунії, а ми б мали 90% впливу, скажімо, в Греції, у Югославії – 50 на 50?». Потім Черчилль додав, що в Угорщині вплив Британії і СРСР повинен бути в співвідношенні 50 на 50, а Болгарія має на 75% перебувати під радянським контролем. Тоді Сталіна це влаштувало. Хоча він ще трохи торгувався, а Черчилль трохи поступився. Бідні грецькі комуністи, які ще багато років воюватимуть у лавах Демократичної армії Греції (ДАГ), не здогадувалися, що «великий вождь» їх уже «злив» клятим буржуям.

Не менш розчаровані були й мільйони громадян Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії, Югославії, які вірили, що західні демократії не зрадять їх і не віддадуть з-під іга коричневої чуми червоній чумі. Польський прем'єр-міністр Станіслав Миколайчик у своїх мемуарах описав, як Черчилль викручував йому руки, змушуючи погодитися на сталінський план повоєнного облаштування Польщі. А Рузвельт не заперечував. Тому обурений поляк попросив Черчилля скинути його на парашуті в Польщу, щоб він приєднався до антинімецького опору. Коли останній здивовано запитав: «Навіщо?», Миколайчик відповів: «Краще вмерти в боротьбі за незалежність рідної країни, ніж чекати, що мене згодом повісять росіяни на очах у вашого британського посла!». Потім Черчилль зізнався своєму лікареві: «Все дуже однобічно. Вони домагаються того, чого прагнуть, підступністю, лестощами і силою».

Так, радянсько-російська дипломатія залишається відданою своїм традиціям...

Черчилль разом із Рузвельтом став архітектором ООН у її нинішньому вигляді, намагаючись залишити там контрольний пакет акцій за клубом привілейованих держав у цілковитій відповідності до тексту класичної антиутопії: «Всі тварини рівні, але є й найрівніші». Історик Джонатан Фенбі написав про це так: «Черчилль заспокоїв Сталіна, що, хоча дії великих держав можна буде критикувати словесно, система вето зробить організацію (ООН. – Авт.) практично безвладною і вона не зможе діяти проти США, СРСР, Британії чи Китаю. Сталін запитав, чи буде вона не здатна виступати проти Британії через Гонконг або британські інтереси в Єгипті. Черчилль відповів, що так. І далі, сповнений підозр, Сталін пригадав, як Ліга Націй ви-

гнала СРСР після його нападу 1939 року на Фінляндію. «Тепер це буде неможливо, – заспокоїв його Іден (тодішній міністр закордонних справ Британії. – Авт.)».

Навряд чи Черчилль і Рузвельт мали ілюзії щодо Сталіна та його режиму, тим більше що той не намагався справляти на них «демократичне» враження. Коли в Ялті Рузвельт, показавши рукою на Берію, запитав: «Хто той чоловік у пенсне?», Сталін абсолютно серйозно відповів: «А, отой, це наш Гімmlер». Що ж, у боротьбі проти Сатани Рузвельт і Черчилль вступили в союз із Люцифером. І не могли цього не розуміти. Саме через те на заході Європи не дуже співчувають прагненням її сходу притягти до відповідальності комунізм на тих самих підставах, що й нацизм.

Погодившись один раз на поділ Європи, США і Британія були змушені й надалі зголошуватися на вимоги комуністичного диктатора. Такі поступки яскраво позначилися на реаліях того ж таки Нюрнберзького процесу, що стався невдовзі після Ялтинської конференції. Саме в той період Сталін створив надсекретний орган, що в різних документах називався по-різному: «Урядова комісія з Нюрнберзького процесу», «Урядова комісія з організації Суду в Нюрнберзі», «Комісія з керівництва Нюрнберзьким процесом». На чолі цієї абсолютно конфіденційної комісії Сталін поставив відомого «диригента» московських політичних судових процесів 1930-х років Андрія Вишинського.

Членами комісії стали прокурор СРСР Горшенін, голова Верховного Суду СРСР Голяков, нарком юстиції СРСР Ричков і заступники Берії Абакумов, Кобулов, Меркулов. Головним завданням було не допустити обговорення в Нюрнберзі радянсько-німецьких відносин 1939–1941 років, секретних протоколів до пакту Молотова – Ріббентропа, а також спільного нападу Німеччини і СРСР на Польщу й окупації червоною Москвою балтійських держав. Для нагляду за радянськими суддями, прокурорами і слідчими до Нюрнберга направили й слідчу бригаду особливого призначення на чолі з довіреним офіцером Берії полковником Ліхачовим. Ро-

сійський історик Ірина Павлова, яка нині живе в Бостоні (США), пише: «Сталін боявся в громадській думці Європи й Америки опинитися в Нюрнберзі на одній лаві з нацистськими воєнними злочинцями. А в нього були серйозні підстави для таких побоювань». Ось чому радянська сторона вжила таких екстраординарних заходів. Хоча навряд чи західні союзники дуже наполягали б на засудженні сталінського режиму як рівноправного співучасника розпалення Другої світової війни. Вони воліли пропускати повз вуха навіть дуже промовисті заяви, наприклад экс-міністра закордонних справ Німеччини Ріббентропа, котрий після оголошення йому смертного вироку в останньому слові сказав: «Коли я приїхав до Москви в 1939 році до маршала Сталіна, він не обговорював зі мною можливість мирного врегулювання німецько-польського конфлікту в межах пакту Бріана – Келлога, а дав зрозуміти, що коли не отримає половини Польщі й балтійських країн ще без Литви, з портом Лібава, то я можу одразу ж вилітати назад. Ведення війни, напевно, не вважалося там у 1939 році злочином проти миру...»

Завдяки угодовській позиції США і Британії в Ялті Сталін узяв під свій контроль сім держав Східної Європи, схід Німеччини і тиснув на Фінляндію, погрожував Туреччині. Знаменита промова Черчилля у Фултоні була спробою вберегти бодай Західну Європу від насильницької комунізації. Спробою дещо запізнити, бо й там Москва розгорнула шалену політично-пропагандистську війну, яку нині модно називати гібридною.

А країни на сході Європи мали під чоботом Кремля суто умовний суверенітет, коли їхні лідери призначалися і знімалися з посад із санкції Радянського Союзу, хоча формально були суверенними державами, членами ООН тощо. Навіть репресували когось у столицях «соціалістичного табору» не могли без дозволу Москви. В усіх спецслужбах цих країн сиділи як «радники» представники радянського КГБ, що реально керували цими польськими, угорськими, чехословацькими та іншими структурами. Усі ці країни пройшли період червоного терору, може, не такого

масштабного, як у СРСР, але вельми болючого. Ці народи були вилучені з історичного часу майже на 50 років.

Як пише Джонатан Фенбі: «Ялтинську конференцію згодом демонізують, надто незапрошені французи, як момент, коли Велика трійка цинічно визначила контури Європи, заклавши таким чином підвалини холодної війни. Ялтинська конференція стане головним пунктом у макартівському списку звинувачень проти Рузвельта і спонукає республіканців звинувачувати його в таємній зраді. Через півстоліття Джордж В. Буш заявить у Варшаві: «Вже не буде мюнхенів, не буде ялт». Справді? Нині на Заході, насамперед у країнах Європейського Союзу, нав'язується думка про фактичне існування сфер впливу і про те, що Україна належить до російської сфери. Отже, постійно існує небезпека нової мюнхенсько-ялтинської змови. Однак її наслідки, не виключено, виявляться ще гіршими, бо після Ялти 45 років балансували над ядерною прір-

ПОГОДИВШИСЬ ОДИН РАЗ НА ПОДІЛ ЄВРОПИ, США І БРИТАНІЯ БУЛИ ЗМУШЕНІ Й НАДАЛІ ЗГОЛОШУВАТИСЯ НА ВИМОГИ КРЕМЛЯ

вою, а тепер можуть у неї провалитися. І не тільки через подальшу російську експансію з ядерним шантажем, а й тому, що весь «неелітний» світ (який не належить до ядерних грандів) збагне на прикладі зрадничої Заходом України, що єдиною запорукою суверенітету і територіальної цілісності є не обіцянки великих держав, які нічого не варті, а власна ядерна зброя.

Російський політолог Станіслав Белковскій стверджує, що Путін протистоїть західному світу в ім'я нового поділу світу, Ялти-2. Але такий поділ не дасть Заходу жодних гарантій, навпаки, він лише загострить претензії Росії, що зростатимуть пропорційно поступливості західних ворогів (бо саме так їх там сприймають) Кремля. ■

Утримати мир

Нинішні ветерани воювали за свободу і краще життя в Європі. Та чи вистоять цей мир і процвітання перед лицем нових загроз?

Автор:
Майкл Бініон,
Велика
Британія

Вони досі крокують на парадах. Гордо випростані, несуть свої медалі, вшановуючи пам'ять бойових товаришів, які полягли в численних боях у різних куточках Європи. Щоправда, ветеранів, яким ми завдячуємо перемогами в битвах під Сталінградом, на теренах Нормандії або на руїнах Берліна, лишилося небагато, серед них чимало прикутих до інвалідних візків і тих, кому вже за 90. Цього року відзначається 70-та річниця Дня перемоги в Європі. Для чоловіків і жінок, які воювали за свободу Європи, ця частина світу змінилася до невпізнанності.

Друга світова лишила по собі важливу спадщину, яка досі дається взнаки. Жорстокість нацистської влади й жахиття концентраційних таборів навчили нас, що дотримання прав і свобод людини має важливе значення. Як наслідок – 1949 року було створено Раду Європи. Ця організація зі штаб-квартирою в Страсбурзі нині включає 47 країн. 1950 року її члени підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Страсбурзький суд – вищий апеляційний орган із прав людини для всіх країн-підписантів, який забезпечує спільний європейський правовий простір, що охоплює 850 млн осіб.

Інша спадщина, яка дісталася нам від 1945 року, – це загальна згода стосовно того, що в майбутньому європейські держави ніколи не повинні воювати між собою. Тодішні високотехнологічні постановили об'єднати провідні країни Західної Європи для зміцнення політичних зв'язків у межах економічної спільноти, що згодом мала перетворитися на своєрідний політичний союз. Це рішення стало основою утворення, відомого нині як Європейський Союз. Усе починалося з угоди між Францією та Німеччиною про заснування Європейського

об'єднання вугілля і сталі, яке мало запобігти будь-якому політичному та економічному суперництву між країнами. Пізніше, 1957 року, було створено спільний ринок, до якого ввійшли шість основних членів: Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Секретаріат і штаб-квартира організації розмістилися в Брюсселі.

Сім інших європейських держав, зокрема Велика Британія, Австрія і скандинавські країни, утворили альтернативну Європейську асоціацію вільної торгівлі. Континент розколовся на два табори, та поступово більшість зголосилася до повного членства у спільному ринку, який невдовзі став називатися Європейським Економічним Співтовариством. Згодом економічна асоціація переросла в дещо більше, перейменувалася на Європейський Союз і поставила собі за мету створити політичну спілку. Протягом останніх 20 років, після падіння комунізму, ЄС прийняв до свого складу держави Східної Європи і нині включає 28 країн-членів.

Друга світова війна мала ще кілька важливих наслідків: зміц-

**ЖОРСТОКІСТЬ НАЦИСТСЬКОЇ
ВЛАДИ Й ЖАХИТТЯ
КОНЦЕНТРАЦІЙНИХ ТАБОРІВ
НАВЧИЛИ НАС,
ЩО ДОТРИМАННЯ ПРАВ
І СВОБОД ЛЮДИНИ МАЄ
ВАЖЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ**

нення позицій Радянського Союзу, утвердження комунізму на Сході континенту, розкол Німеччини та Європи, а також початок холодної війни. Ідея Сталіна щодо запобігання майбутній військовій загрозі від Заходу та прагнення політично домінувати над сусідніми країнами на практиці

означали організацію Москвою низки революцій і переворотів: у Польщі, Угорщині, Чехословаччині, Болгарії, Румунії, Югославії. Водночас ішлося про військову присутність СРСР в усіх цих країнах, звільнених від нацистів радянською армією. У результаті переворотів у Східній Європі запанували комуністи, і на території кожного із сателітів Кремля було утверджено тоталітарну диктатуру.

Західну Європу дедалі більше непокоїв радянський експансіонізм. Сталін намагався порушити повсюдні домовленості щодо окупації Німеччини: влаштував блокаду Західного Берліна, пробувчии витіснити звідти союзників. Однак успішно організований Берлінський повітряний міст 1948 року продемонстрував, що тверда позиція Заходу може змусити Москву відступитися. За підтримки американців, які вбачали в Радянському Союзі націленого на світове домінування військового суперника, західноєвропейці вирішили створити союз колективної оборони, щоб захиститися від росіян. Історичну угоду було підписано в 1949-му – вона й стала основою Північноатлантичного Альянсу (НАТО). У головному її положенні йшлося про те, що напад на одну із країн-членів організації решта сприйматиме як агресію проти всіх, тож усі вони придуть на допомогу будь-якій дер-

жаві, котрій загрожує вторгнення радянських військ.

Протягом наступних 40 років холодна війна загнала Європу в глухий кут. Комуністичні уряди утворили Організацію Варшавського договору – радянську альтернативу НАТО. Раз по раз прагнення людей до свободи виливалося у спонтанні повстання, які жорстко придушувала місцева влада за підтримки СРСР (1953 року – у Східній Німеччині, 1956-го – в Польщі та Угорщині, 1968-го – в Чехословаччині). 1961 року у Східній Німеччині було зведено Берлінський мур, що мав запобігти втечі німців на Захід. Берлін розділився на два міста. Спроба польської профспілки «Солідарність» повалити комуністичну владу мало не призвела до ще одного вторгнення радянських військ, натомість поляки самі проголосили у себе воєнний стан.

Ситуація змінилася лише після приходу до влади Міхаїла Горбачова. Польща знову була в перших лавах спротиву, і, коли стало очевидно, що Москва не втручатиметься, почалися стрімкі зміни. До 1989 року вся Східна Європа повстала проти комунізму. Кульмінаційним моментом було листопадове падіння Берлінського муру. Комунізм більше не мав майбутнього у Східній Європі. 1991 року він зазнав краху в самому Радянському Союзі – після

Одна зі спадщин 1945-го – згода стосовно того, що в майбутньому європейські держави ніколи між собою не воюватимуть, а провідні держави Західної Європи об'єднуються для зміцнення економічних і політичних зв'язків. Це заклало підвалини нинішнього ЄС, що утворився після підписання Маастрихтського договору в 1992 році

спроби перевороту проти Горбачова. Східна Європа раптом стала вільною, Німеччина об'єдналась, а країни, що довго були відрізані від сусідів на заході, змогли відновити історичні зв'язки. Європа знову стала єдиною – в політичному й культурному плані. Мільйони людей перетинали кордони.

Східноєвропейці довідалися про масштабні зміни, що відбулися на Заході після 1950-х років. Він як ніколи розбагатів. У світі лідирувала західнонімецька промисловість. Попри слабеньку владу, провітала Італія. Іспанія і Португалія позбулися фашистської диктатури. Франція і Велика Британія втратили свої імперії, що призвело до болісних політичних наслідків, та водночас їхні традиційні суспільства пережили модернізацію. Населення Західної Європи масово переміщалося із сіл до міст і тішилося істотними перетвореннями в галузях освіти й охорони здоров'я. До середини 1980-х років більшість країн розробила програми соціального забезпечення, що передбачали допомогу у зв'язку з безробіттям, та системи охорони здоров'я – безкоштовні або оплачувані через страхування.

Ще однією важливою зміною був розвиток свободи особистості. Класова нерівність стала менш помітною, а освітні й кар'єрні можливості – відкритими для всіх. Людям не бракувало грошей на купівлю автомобілів: кількість власників авто зросла в 10 разів. Європейці почали більше подорожувати; завдяки розвитку туризму мільйони їх проводили літні відпустки в інших країнах. Іспанія щороку приймала 40 млн іноземних туристів.

У 1980-ті роки східноєвропейці, окрім того, відкрили для себе наслідки сексуальної революції, через яку пройшов Захід у 1960-х. Зникли традиційні поняття й табу. Дошлюбні статеві стосунки стали нормою для молоді. Вільний доступ жінок до протизаплідних таблеток суттєво змінив їхнє ставлення до сексу: тепер вони менше боялися завагітніти. У рекламі, кіно, на телебаченні та в театрі автори регулярно зверталися до сексуальних тем. Попри протест деяких церков, у багатьох країнах легалізували аборт (щоправда, з певними умовами). Гомосексуалізм, який колись вважався злочином у біль-

шості країн Європи, став законним, і молоде покоління толерантно ставилося до людей нетрадиційної орієнтації. Понад те, до 2010 року чимало країн, зокрема Велика Британія, Франція та Іспанія, відомі традиційними соціальними устоями, прийняли закони, що легалізували одностатеві шлюби.

Протягом 70 років Європа стала іншою з огляду на демографічні зміни. До Великої Британії, Німеччини та Франції прибули мільйони мігрантів з Африки, Карибів й Азії – більшість приїхала шукати роботу в 1960-х. Індійці, араби, турки та інші представники етнічних меншин, що колись рідко зустрічалися в містах Європи, нині становлять майже половину населення деяких країн. У зв'язку із цим подекуди виникають напруженість і протести, однак більшість західноєвропейських суспільств стали багатокультурними. Навіть у Скандинавії, яку колись населяли блондини північноєвропейського расового типу, тепер мешкає чимало темношкірих громадян.

Ветерани війни можуть побачити прогрес у багатьох сферах життя Західної Європи. Однак майбутнє ризикне виявитися не таким уже й оптимістичним. Європі доведеться витримати економічне суперництво з Азією й урізати щедрі соціальні програми. Чимало людей розчарувались у Європейському Союзі, поширюється місцевий націоналізм. У багатьох країнах, особливо у Великій Британії та Іспанії, зміцнюються позиції сепаратистські рухи. Мусульманське населення Європи нині сягає близько 15 млн осіб. Утверджуються радикалізм і екстремізм: континент мусить протистояти хвилі глобального тероризму. А головне – Європу, особливо колишні радянські республіки та країни Організації Варшавського договору, знову тривожить загроза російського націоналізму, що відроджується. Отримати «дивіденди миру», на які європейці сподівалися після падіння Берлінського муру, може виявитися не так уже й просто.

Нинішні ветерани воювали за свободу і краще життя в Європі. Вони подарували європейцям 70 років миру, кардинальних змін і розвитку. Та чи вистоять цей мир і процвітання перед лицем нових загроз? ■

Німецький Фенікс

Перший повоєнний канцлер Конрад Аденауер заклав підвалини тієї Німеччини, яка сьогодні є ключовою країною для всієї політики ЄС

«Вигляд зруйнованого Кельна шокував. Рівень збитків, яких зазнало місто від бомбардувань та інших наслідків війни, був нечуваний. Половина будинків та громадських споруд була повсім знищена, а більшість із решти напівзруйнована. Уціліло тільки 300 будинків», – так описує багаторічний обер-бургомістр Конрад Аденауер свої враження від повернення до післявоєнного Кельна – міста, в якому він виріс, де зустрічав разом із іншими жителями кайзера Вільгельма I під час відкриття Кельнського собору в 1880 році (цей випадок він пізніше називатиме моментом найбільшої гордості свого дитинства).

«Кельн мав моторошний вигляд зі своїми розбитими церквами, багато з яких простояли майже тисячу років, оскверненим собором, із руїнами колись красивих мостів, що нависали над берегами Рейну, та цілим морем понищених будинків», – пише далі у своїх «Спогадах» Аденауер. Можна лише здогадуватися, наскільки приголомшив відданого католика, вихованого в сім'ї, де прусська раціональність і працелюбство межували з ревною побожністю, такий красвид рідного міста. Важко переоцінити, чим воно було для Аденауера. У міжвоєнні роки обер-бургомістр багато сил доклав, аби перетворити його на культурний та комерційний центр. Діставши після Першої світової можливість перебудувати Кельн на сучасний манір, озеленити його і зруйнувати стару фортифікацію, він настільки дбав про свої проекти, що раз по раз забував про обмеження, які накладав міський бюджет. Через те мусив вислуховувати багато критики як від урядовців із Берліна, так і від представників Партії Центру, до якої належав і сам. У травневі дні 1945-го Кельн був швидше схо-

Автор:
Ольга
Ворожбит

жий на згарище. Кількість мешканців зменшилася від 790 тис. напередодні війни до 30 тис., які тулились у підвалах та бомбосховищах. Саме із цих руїн та повоєнного попелу мав відродитися майбутній німецький Фенікс.

Після війни вже літній Аденауер повернувся на посаду мера Кельна. Утім, не надовго: очолювати окуповане місто, яке здебільшого лежало в руїнах і в якому було мало можливостей самостійної діяти, стало дедалі важче. Він кілька разів мав серйозні сварки із представниками британської окупаційної влади. Після однієї з його промов, під час якої мер звинувачував союзників у знищенні Кельна, врешті було прийнято рішення про його «некомпетентність» на посаді. Настав час для реалізації думок та планів Аденауера щодо майбутнього Німеччини, а не лише Рейнланду, з яким він пов'язував свою полі-

требу в партії, що репрезентувала б інтереси всіх громадян, а не лише певної частини. Понад те, його друга дружина Августа Цинссер належала до протестантської родини. Це навіть спершу було перешкодою для їхнього шлюбу (окрім, звісно, великої різниці у віці). Ще перебуваючи на посаді мера Кельна й не маючи права на політичну діяльність, Аденауер стежив за перемовинами про заснування нової партії, яка формально утворилася 2 вересня 1945 року, й отримував інформацію про переговорний процес. У майбутнього канцлера було своє чітке бачення політики ХДС та майбутнього Німеччини. Уже в березні наступного року Конрад Аденауер стає головою ХДС у Британській окупаційній зоні. На той час політику вже виповнилося 70 років, утім, це не стало для нього мінусом, швидше навпаки. Надто багато молоді фанатично підтримувало нацистський режим, а вже літній, проте активний і глибоко патріотичний католик Аденауер, одружений із протестанткою, який пережив кайзерівську Німеччину, Веймарську республіку й нацистів, викликав до себе неабияку повагу.

Роздумуючи над майбутнім німецького Фенікса, він наголошував, що німці надто довго ставили державу попереду індивіда, тому настав час залишити минуле позаду й перейти до ліберальної демократії. Це, на його думку, намагалася зробити Веймарська республіка, однак вона зазнала невдачі, оскільки було змінено інституції, але людські уми залишилися такими, як раніше. Майбутній канцлер бачив Німеччину форпостом нової, об'єднаної демократичними цінностями Європи. Саме тому так наполягав на центристській ідеології, яка згуртувала б представників різних класів та віросповідань. Його ставлення до нацистів

**КОНРАД АДЕНАУЕР БАЧИВ
НІМЕЧЧИНУ ФОРПОСТОМ
НОВОЇ, ОБ'ЄДНАНОЇ
ДЕМОКРАТИЧНИМИ
ЦІННОСТЯМИ ЄВРОПИ**

тичну діяльність раніше. Саме думкам про повоєнне майбутнє країни він присвячував більшу частину свого часу, перебуваючи у вигнанні за гітлерівського режиму.

БАТЬКО НОВОЇ НІМЕЧЧИНИ

Партія Центру, до якої належав Аденауер ще з університетських часів, захищала інтереси насамперед католицького населення. Для молодого Конрада, що виріс у родині із серйозними традиціями саме цієї конфесії, вступ до такої політсили був цілком логічний. Утім, він, уже перебуваючи в ПЦ, ініціював дискусії про по-

PHOTO: AP

та комуністів було аналогічне: «Зі Сходу загрожує атеїстична комуністична диктатура. На прикладі Радянського Союзу бачимо, що ліва диктатура щонайменше така сама небезпечна, як і права. Через війну СРСР закріпився на територіях аж до Центральної Німеччини, до берегів Ельби, і є великою загрозою для нас». Майбутньому канцлерові бачилося вкрай важливим змінити політичну культуру своєї країни, і в межах ХДС йому це таки вдалося. ХДС стала першою справді Volkspartei, бо враховувала інтереси різних конфесій та класів. Конфесійна єдність була вкрай важливим моментом, на думку Аденауера, адже неспроможність прихильників різних віросповідань домовитися між собою стала одним із факторів

зростання підтримки Гітлера після провалу Веймарської республіки. Не менш істотним було і представництво різних класових груп. У своєму значно пізнішому інтерв'ю іноземним журналістам на той час уже канцлер Аденауер наголошував, що не хотів би, аби політсила репрезентувала якийсь із класів. Саме щоб зробити її більш «позакласовою», християнські демократи вирішили називати себе «союзом», а не партією. Під час перших виборів Аденауер разом із ХДС великий наголос робив на економічних змінах у повоєнній країні, окрім соціальних. Утім, економіст із нього був кепський. Великою знахідкою для «батька нової Німеччини» стала фактично нав'язана спершу американцями кандидатура міністра економіки

Конрад Аденауер і Шарль де Голль: для Аденауера Westpolitik завжди переважала над Ostpolitik

Людвіга Ергарда, який після відставки Аденауера став його наступником на посаді канцлера. Завдяки Ергардові ФРН пережила «економічне чудо» вже упродовж першого повоєнного десятиліття.

ГРЕБЛЯ ПРОТИ ЧЕРВОНОГО ПОТОПУ

Від часу його обрання канцлером у 1949 році й аж до смерті в 1967-му зовнішня політика була для Аденауера однією із пріоритетних тем. По-справжньому «Der Alte» (нім. старий) прагнув, аби Німеччина відновила свою суб'єктність на міжнародній арені. Його гордості не було меж, коли 5 травня 1955 року він мав нагоду позувати на сходинах палацу Шаумбург на честь проголошення суверенітету Західної Німеччини і припинення дії окупаційного статуту. Утім, невдовзі потому стався казус, який неймовірно роздратував літнього канцлера. Американський президент Айзенгавер під час однієї із пресконференцій заявив, що створення в Центральній Європі нейтральної зони заслуговує на увагу. Аденауер негайно скликав до себе ключових послів. Він чітко бачив, що такі наміри можуть призвести до сумного кінця. Саме боязнь «нейтральної» Німеччини, яка відразу могла потрапити під вплив СРСР, штовхала його до такої активної підтримки Європейського оборонного співтовариства. «Тільки разом, маючи у своєму складі вільну Німеччину, Європа зможе побудувати греблю проти червоного потоку», – в одній із промов зауважив якось Аденауер. Для нього Westpolitik завжди переважала над Ostpolitik, тобто канцлер бачив актуальнішим завданням створення міцної та незалежної Німеччини в межах Заходу, а не об'єднання з НДР. Він вважав: коли Західна Німеччина стане достатньо сильною та самостійною, СРСР буде неспроможний завадити бажанню Східної інтегруватися з нею.

Для німців повоєнний період асоціюється з «єрою Аденауера». Це може звучати дещо авторитарно, і таку ознаку старому канцлерові закидали не раз, утім, саме роки його правління заклали підвалини нинішньої Німеччини й досі впливають на майбутнє не лише її, а й усієї Європи. ■

П'ять хвилин для євреїв, п'ять хвилин для Гітлера

Французька наукова думка не знаходить консенсусу в ставленні до маніпулятивного використання Москвою теми Другої світової війни. Канонічна політологія та історіографія ховаються за принципом нейтральності, щоб уникнути конфліктів із впливовим русофільським лобі

Донедавна дослідники російської історії та культури у Франції не мали причин хвилюватися за професійне майбутнє. Досить було потрапити, як мовив покійний тамтешній історик українського походження Аркадій Жуковський, «до миски з варениками», себто захистити дисертацію та знайти постійну роботу в одному з вишів, як життя набувало ознак приємної стабільності. Інша річ зі спеціалістами з українського питання. Їх майже немає та й не було. І якби хтось із молодих талантів заповнявся написати докторську, скажімо, саме на тему двосторонніх франко-українських відносин періоду УНР, цій сміливій людині треба було б відразу налаштуватися на море випробувань.

«Для вивчення російської історії Сорбонна має безліч спецкурсів, семінарів, спеціальної літератури... Натомість для досліджень української не існує, вважай, нічого, – розповів *Тижню* один із паризьких університетських викладачів. – Власне, щоб зробити кар'єру, треба бути росієзнавцем. До цієї бази за бажання можна додавати інші сусідні пострадянські країни. Але як доважок, у режимі компаративних досліджень. Це не має бути провідна спеціалізація». Тенденція складалася не рік і не десять. І тривала б вона безперешкодно, мабуть, іще не одне десятиліття, якби не Майдан, а потім не війна на Сході.

Драматичні події сформували запит на українознавство. Пропозиція не забарилася. Хто тільки не пішов у коментатори: географи й картографи, мовознавці й перекладачі... Але найбільше активізувалися, звичайно ж, до-

**Автор:
Алла
Лазарева,
Париж**

слідники російської проблематики. «Один народ – одна історія», «спільне радянське минуле», що вмію, те співаю... Що більше в Україні рудиментів совка, то легітимніші всі, хто навчений порівнювати колишні радянські республіки лише з Росією.

Закони про декомунізацію поставили новоспечених «фахівців з українського питання» перед фактом: Україна за глибинними історичними алгоритмами ближча не до Росії, а до своїх західних сусідів: Чехії, Польщі, країн Балтії. Факт виявився небажаним, бо відповідних дисертацій ніхто не захищав, статей у наукових журналах не публікував... Навколомосковське дослідницьке середовище захвилювалося. Аж до спроби зірвати міжнародний колоквиум «Друга світова війна в політичному російському дискурсі», котрий, попри все, від-

тинні опоненти українських «історичних» законів, формально побиваючись за чистоту наукової нейтральності, дослідницьку незаангажованість, пошук «не протистояння, а примирення».

«Якщо ми, політологи, почнемо боротися із проявами російської пропаганди, то станемо на шлях потурання українській», – лунають обережні голоси молодих дослідників. Із ними не погоджується філософ Філіпп де Лара: «Нечесно прирівнювати російську пропагандистську машину з усіма її фінансовими, структурними та людськими ресурсами до спроб окремих особистостей в Україні дещо прикрасити реальність, щось перебільшити або спробувати приховати, – вважає він. – Не можна ставити на одну дошку нападника та його жертву. До того ж Україна просто не має аналогічного російському пропагандистському ресурсу».

Обережність заради обережності? Не тільки. «Коли відбуваються такі масштабні історичні події, як Майдан, з'являються нові люди з різних сфер: громадянського суспільства, журналістики, блогерського світу, які пропонують цікавіший та якісніший аналіз ситуації, ніж академічні дослідники, – вважає економіст Борис Нажман, викладач одного з паризьких вишів, член Комітетів «Україна», «Косово», «Сараєво». – Тут виникає проблема на рівні контролю компетенцій. З'являється розрив між дослідниками, які спеціалізуються на російській тематикі, та новими спікерами, з інших середовищ, які формують відмінні сенси, інакше аргументують, аналізують, роблять висновки... Нейтральність в ім'я нейтральності – це дуже добре.

**СТРИМАНЕ МОВЧАННЯ
У ВІДПОВІДЬ НА БРУТАЛЬНУ
АГРЕСІЮ, НА ГРУБУ
НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ –
ЦЕ В ПЕВНОМУ СЕНСІ
КОЛАБОРАЦІЯ**

бувся в паризькому Інституті політичних досліджень.

Чому така обструкція? Задля форми росієзнавці обурилися, що до участі в заході на тему Другої світової запросили вчених з України та Естонії, Франції та Латвії, але не з РФ. «Ваш колоквиум ускладнить нам співпрацю з російськими колегами!» – гнівалася політолог Анн Ле Еру, учасниця громадського Комітету «Чечня». Її підтримали інші ак-

ФОТО: AP

Але ж ніхто, скажімо, не критикує дослідників колоніалізму за те, що вони той колоніальний лад засуджують! Чому ж тоді не можна критично висловлюватися про російський імперіалізм? Сказати, що ми виступаємо за інше бачення?»

«Абсолютна нейтральність – це звести події Другої світової до формату «п'ять хвилин для євреїв, п'ять хвилин для Гітлера», – зауважив у розмові з **Тижнем** Філіпп де Лара. – Усі ці аргументи, ніби тільки спеціалісти мають право аналізувати історичні події та процеси лише за затвердженими методиками у відповідних межах, є насправді звичайною конкурентною боротьбою за вплив та місце під сонцем».

Отже, чи мусять науковці боротися із пропагандистським зловживанням історичною тематикою? Відомий історик, співавтор «Чорної книги комунізму» Стефан Куртуа переконаний, що так. «Кримінальний характер комуністичної влади зобов'язує розставити нарешті всі крапки над «і», – вважає він. – Ми бачимо, як путінська Росія вдається до меморіальної геополітики, використовуючи той факт, що з різних причин період 1939–1941-го залишився мертвим кутом історичної пам'яті Заходу. А це був час активної співпраці Сталіна та Гітлера! Професор Путін активно експлуатує міф про «звільнення народів Східної Європи» в 1945 році, вдаючись до селекції мертвих. Скажімо, роз-

стріляних у Катині польських офіцерів він до пантеону жертв війни не долучає. Все робиться для того, аби не робити перезавантаження пам'яті в Росії. Того, на що недавно зважилась Україна, а до неї – країни Балтії, Чехія, Польща, Східна Німеччина...»

Стефан Куртуа називає «злочинном пера» обрізування цілих народів, до якого вдавалася радянська історіографія і яке сьогодні дозволяє собі російська пропаганда. «Справедлива пам'ять важливіша за «пам'ять примирення», яку просувають апологети повної наукової нейтральності, – каже історик. – Допоки справедливість не буде встановлено й винних у всіх злочинах комунізму не назвуть, ми матимемо справу з пам'яттю гніву його невизнаних жертв».

«Поки російське телебачення не гребує сентенціями в душі «можна вбити скільки завгодно людей, аби винищити лихо Майдану», не засуджувати такі дії означає, по суті, потурати Кремлю», – вважає відомий історик Франсуаза Том. Її стаття у *Le Monde* про зрадництво політичних еліт Франції на користь Москви здійняла справжню бурю в навколонауковому середовищі країни. Критикуючи мінські угоди, авторка написала: «Для всіх, хто у «близькому зарубіжжі» Росії спробував зорієнтуватися на Європейський Союз, меседж Путіна не залишає сумнівів: жодного порятунку в Європі ви не знайдете, великі потужні європейські дер-

НОРМАНДСЬКИЙ ФОРМАТ: Французький президент Франсуа Олланд вітає свого російського колегу на святкуванні 70-ої річниці висадки військ союзників на узбережжі Нормандії у червні минулого року

жави самі є інструментами нашої політики. Але є і гірше... Нормандський процес, себто переговори у форматі чотирьох учасників (Франція, Німеччина, Україна та Росія), який призвів до цього приниження, демонструє прогрес у перекомпонуванні Європи, що його здійснює РФ впродовж останніх 15 років. ЄС маргіналізований, США поставлені перед фактом. Контури майбутньої Європи проступають чітко: атомізована територія слабких, роззброєних країн, замінована Росією, що здатна заблокувати кожну ініціативу, небажану Кремлю... Європа, відрізана від Штатів, організована довкола двосторонніх відносин, які Росія підтримуватиме з кожною європейською державою, в супроводі потужної пропаганди... Розчавлення України промальовує кінець Європи, побудованої в 1945 році, «Європи свободи»... Дві великі держави щойно видали премію за цю агресію. Щойно ми визнали право сильного й повернулися спиною до європейських цінностей».

Сказати, що апологети наукової нейтральності не простили Франсуазі Том ці висновки, – нічого не сказати. Світ дослідників – територія привілеїв та ієрархій, консерватизму та стишених інтонацій. Тим, хто прижився в зручних закапелках, так хотілося б уберегти свій персональний спокій від прикрої правди про себе, від вибухів і крові, боротьби на барикадах, необхідності робити вибір... Наскільки простіше було б роздівлятися зраджену й закривавлену Україну, наче метелика під мікроскопом, відсторонено та беземоційно, як прописано в методичках. Не переймаючись, не відчуваючи, не визнаючи власної причетності до, нехай і неусвідомленої, співпраці з агресором...

Суто по-людськи можна було б зрозуміти тих, хто ніколи не бачив себе борцем за переконання. Але історична доба, в яку нам усім випало жити, позбавила такої перспективи всіх охочих. Стримане мовчання у відповідь на брутальну агресію, на грубу несправедливість – це в певному сенсі колаборація. Найсміливіші із французьких науковців від неї відмежувалися, наполягаючи на тому, що моральність також мусить бути інструментом дослідження. ■

Слово переможеним

Автор:
Едвард Лукас,
Велика Британія

Почути Фінляндію. А ще Естонію, Латвію, Литву і Польщу; чехів і словаків; білорусів, угорців, українців, татар та ін. Ось як на Заході мали б ушановувати 70-ту річницю капітуляції нацистської Німеччини. Ці країни, які видатний єльський історик Тімоті Снайдер назвав «Кривавими землями», були жертвами агресії та масових убивств. Деякі з них не мали права на національну самоідентифікацію і пережили десятиріччя під іноземною окупацією.

Ці країни й народи не починали війни. Вони не ігнорували й не задобрювали німецького реваншизму. Вони не обирали диктаторів і не укладали угод зі Сталіним. Але на них ліг тягар наслідків.

Утім, їхні голоси рідко чути в дискусіях про сучасне значення Другої світової. Історія війни все ще належить великим країнам. У Німеччині точиться широка суперечка про те, чи у травні 1945-го країну було розбито, чи визволено. Сучасна Росія заявляє, що мужність і самопожертва, проявлені «радянським народом» (цікавий термін) у перемозі над Гітлером, наділяють Кремль особливою роллю захисника Європи від усього, що він називає «фашизмом».

Обидві ці ідеї викликають запитання. Антинацистську меншість у Німеччині було справді визволено. Згодом зони окупації західних союзників у цій країні стали (після подолання певної відризи на початку) територією зразкової демократії. Сучасні німці можуть радіти, що трапилося саме так. Але у 1945-му більшість їхніх співвітчизників не була проти нацизму. Навіть не знаючи (чи не бажаючи знати), які звірства насправді чинили нацисти, вони хотіли перемоги Рейху в тій війні. Таких німців було розгромлено. Від будь-якої неспроможності визнати це за версту тхне лицемірством та ігноруванням фактів.

Російська міфотворчість стосовно воєнного періоду ще огидніша. Радянське керівництво коїло страшні речі до, під час і після війни.

Сталін був спільником Гітлера й радо залишився б у цьому союзі, якби фюрер не напав у 1941-му. Коли почалася війна, Росія змогла уникнути найбільших людських і матеріальних утрат: їх зазнали інші народи СРСР. Після війни радянська влада поневолила ті нації, які, за її ж таки словами, вона визволила.

Тут я мушу додати, що пам'ять британців про війну залишається ганебно вибірковою: серед багатьох білих плям — замовчування масових убивств польських офіцерів у Катині й повоєнна депортація козаків та югославських антикомуністів, які загинули потім від руки Сталіна.

Замість знову носитися в чергову річницю із власною історією великі країни повинні скористатися

**ВЕЛИКІ КРАЇНИ ПОВИННІ
ПОМІРКУВАТИ ПРО ЦЮ
ВІЙНУ З ПОЗИЦІЇ НАРОДІВ,
ЯКІ ВОНИ ПРИРЕКЛИ
НА ТОРТУРИ МІЖ
НАЦИСТСЬКИМ МОЛОТОМ
І РАДЯНСЬКИМ КОВАДЛОМ**

нагодою, щоб поміркувати про цю війну з позиції народів, які вони прирекли на тортури між нацистським молотом і радянським ковадлом. Такі думки тривожать. Історія про «правильну війну» — зручна і проста. Але насправді Друга світова не була просто битвою добра і зла. У ній було багато

сторін, а між ними — складні, заплутані відносини. Скільки сучасних британців могли б пояснити (не кажучи вже про те, щоб виправдати), чому їхня країна оголосила в 1941-му війну Фінляндії, тоді як, наприклад, США цього не зробили?

У багатьох випадках компенсації і досі немає (серед прикладів — примусова позика, видана Німеччині окупованою Грецією і досі не повернута, або награбовані радянськими військами в Естонії та інших країнах матеріальні цінності). Але ще більше значать слова. Ця річниця дає нагоду разом розв'язати міфи, нав'язані Росією (кожен, хто воював проти Радянського Союзу, — «фашист»), а також застарілу брехню про те, що німецькі тюрми й фабрики смерті на окупованій території були «польськими таборами». Німцям найкраще випадає говорити про це, і вони повинні сказати своє слово голосно й чітко. ■

Друге народження Європи

Цього року, відзначаючи 70-ту річницю завершення Другої світової війни, ми маємо нагоду підбити підсумки розвитку повоєнної Європи. Що ж сталося з нею за цей час? В історичному й політичному сенсі вона змінилася до невпізнанності. Протягом багатьох століть війна була нормою життя європейців, так само як сутички на тлі віри й (не)вірності королю чи королеві. Після Другої світової новою політичною ідентичністю Європи вочевидь став мир. Це було її друге народження, хоча, звісно, досить довгий час ішлося виключно про Західну Європу.

Після падіння залізної завіси в Європі намітився істотний розкол. У той час як Західна Європа, насамперед Німеччина та Франція, на фундаменті НАТО й історичного примирення колишніх ворогів заклала підвалини миру, Східна й Центральна злилася в єдине політичне ціле, що було позначене умовним тавром «Східна Європа». Для Західної Друга світова закінчилася 8 травня 1945 року. Для (ре)окупованих і (ре)анексованих країн та населення Центрально-Східної Європи ця дата означала другу фазу війни, що скидалася на здійснення пророцтва Джорджа Орвелла. Відтоді війна стала миром, а мир війною. Цю трансформацію у своїх творах майстерно зобразили Чеслав Мілош та Мілан Кундера. У революційній збірці політичних нарисів «Поневолений розум», до якої написав передмову Карл Ясперс (символічний жест великого німецького філософа, який був противником тоталітаризму й розумів, що протиставлення гуманізму комуністичному варварству нацистів було марною і наївною ілюзією західноєвропейців), Мілош наголосив на нерозумінні американцями та західноєвропейцями трагедії Східної Європи, яку ті воліли вважати природною зоною панування радянських ідей, геополітики та впливу. Вони вирішили забути Східну Європу, бо так було зручніше й безпечніше. Про західноєвропейську стратегію забуття йдеться насамперед у нарисі Мілоша «Балтійські уроки», написаному ще 1953 року.

Мілан Кундера звернувся до цієї проблеми пізніше – в опублікованому 1984-го історичному нарисі «Трагедія Центральної Європи». Він уперше порушив питання про те, що поняття «східноєвропейець» стало політичним тавром і зрадою, радше ніж категорією політичної географії. На думку Кундери, попри те що від Братислави до Відня тільки 60 км, перша опинилася у Східній Європі, а останній – у Західній. Географічно Прага західніша, ніж Відень, однак і вона, і Братислава виявилися східноєвропейськими столицями. Це означає, що в Європі поняття «Схід» і «Захід» стали суто політичними – замість географічних, історичних чи культурних,

адже насправді всі ці три міста є центральноевропейськими. Додам також від себе: до 1991 року 70 км відстані від Таллінна до Гельсінкі в політичному плані означали величезний розрив між Сходом і Заходом.

Мілан Кундера попереджав Захід, що термін «Східна Європа» набув значення відчуження й відчаю однієї частини Європи та самоомани, недбальства й лицемірства другої, що воліла сприймати власну таку «половинку» – Центральну Європу – виключно як «Східну».

Протягом десятиліть СРСР лишався вірний своїй оригінальній сутності – губителя Центрально-Східної Європи і страшної загрози для демократій та вільних націй Західної. Однак протести в Угорщині 1956 року, Чехословаччині 1968-го й Польщі 1980-го стали початком його неминучого занепаду. Гельсінські угоди 1975-го, 40-ву річницю яких відзначаємо цього року, сприяли поступовій дискредитації та моральному банкрутству «імперії зла», як назвав Радянський Союз Рональд Рейган. СРСР зобов'язався дотримувати права людини, що забезпечило стимулом і мотивацією російські, українські та балтійські дисидентські рухи. 1989 рік був, за словом Адама Міхника, Annus Mirabilis. Для всього світу падіння Берлінського муру стало провісником невідворотного краху СРСР. Це був період, коли війна нарешті мала скінчитися і для Центрально-Східної Європи. 11 березня 1990-го, 25 років тому,

Литва стала першою радянською республікою, яка здобула незалежність і завдала імперії смертельного удару. 1991 року схоже було, що Європа перемістилася до нового політичного часового поясу. Вона стала зовсім іншою. ЄС і НАТО відкрили унікальні можливості для подолання колишніх травм, невизначеностей та ворожнечі. Центральна Європа і країни Балтії тепер є членами ексклюзивного

клубу, вони кардинально оновили власну історичну й політичну модель. 2004 рік безповоротно змінив країни Балтії, які вступили до НАТО і ЄС. Франко-німецька і британсько-французька ворожнеча стали забуттю історією і темою анекдотів. Рівність чоловіків та жінок, життя без кордонів, толерантне ставлення до представників ЛГБТ-спільноти нині є нормами європейського життя. Щоправда, дві країни лишилися осторонь. Одна з них обрала шлях, що абсолютно суперечить усім цінностям сучасної Європи. Мова про путінську Росію, яка, здається, втілює все те, з чим не згодні європейці: від ксенофобії та відвертого фашизму до порушення прав людини й нищення політичної свободи. Що ж до другої країни, то вона рано чи пізно вступить до ЄС, бо ж ані Європа, ані мир не є повноцінними без України. ■

Автор:
Леонідас
Донксіс,
Литва

**МІЛАН КУНДЕРА
ПОПЕРЕДЖАВ ЗАХІД,
ЩО ТЕРМІН «СХІДНА
ЄВРОПА» НАБУВ ЗНАЧЕННЯ
ВІДЧУЖЕННЯ Й ВІДЧАЮ
ОДНІЄЇ ЧАСТИНИ ЄВРОПИ
ТА САМООМАНИ,
НЕДБАЛЬСТВА Й
ЛИЦЕМІРСТВА ДРУГОЇ**

Ігор Юхновський: «Примирення – справа майбутнього покоління»

Спілкувався
Роман Малко

ФОТО: УНІАН

Старійшина вітчизняного політикуму, один із творців новітньої Української держави поділився з *Тижнем* у переддень 70-ї річниці закінчення Другої світової думками про уроки великої війни та загрозу її повторення. А також про те, коли очікувати справжнього примирення в суспільстві та в чому причини наших сьогоднішніх поразок на фронті.

У. Т.: Які думки на тлі війни в Україні приходять перед Днем перемоги?

— Спершу маємо чітко розуміти, якою є наша пам'ять про Другу світову війну, а відтак – який вигляд це має на тлі нинішніх подій. Варто нагадати, що Україна 1941 й 1946 років – це не те саме. УРСР у 1946-му була суттєво інакша, ніж у 1941-му, вже бо-дай тому, що українці повернулися переможцями із фронту, заселили міста і ввійшли у владні організації. Народилося правляче ядро, яке було хоч і комуністичним, але все-таки українським. Із наших співвітчизників переважно склалися війська 1-го, 2-го, 3-го, 4-го Українських фронтів. Ми мали 220 українських генералів,

а також українських маршалів, командувачів фронтів, армій та ін. Україна є переможцем нацистської Німеччини нарівні з іншими незалежними державами – колишніми республіками СРСР. Це справа кожної із цих країн та її народу – вважати себе тим чи тим суб'єктом у війні, але ми, українці, бачимо себе як переможців нацистської Німеччини. А ще в тій війні ми мали повстанський рух, спрямований на побудову нашої незалежної держави. Боротьба, у якій брали участь УПА і згодом інші визвольні організації, тривала аж до 1991 року, коли фактично дві гілки українства, офіційна комуністична, що правила державою, і національно свідома, націоналістична, разом проголосили незалежність держави.

Яким бачиться наше становище в цій війні? Ця війна триватиме, допоки президентом Росії буде Путін. Ми можемо вийти з неї цілими, якщо будемо згуртованими, витривалими, успішними в обороні. Атака ні до чого доброго не приведе. Ворог незвичайно сильний. Наступати не можна. Ми ще не програли в Криму, хоч Крим і зайнятий Росією. Але ми встигли програти на Сході. По-

разка під Іловайськом була ключовою. Якби наше верховне командування на чолі з президентом тоді приймало рішення, які є обов'язковими для всіх частин ЗСУ (регулярних і добровольців), воно могло б не допустити здачі Іловайська. Але росіяни оговтались і побачили, що українці є нерішучими. Якби до цього міста вчасно ринули наші частини з півночі, щоб з'єднатися з тими, котрі пробілися з півдня, а ті, своєю чергою, були добре забезпечені флангами, Донецьк опинився б в оточенні й війна могла б припинитися. Це була перша поразка. А друга – коли підписували договір про припинення вогню й відведення важких видів озброєння від лінії фронту. Ми це виконали, а протилежна сторона – ні, і вона пішла в наступ. Відтак ми зазнали другої поразки – під Дебальцевим. Не можу зрозуміти... Невже можна було сподіватися, що росіяни виконають умови договору, неville розвідка не бачила, що вони готуються до наступу. Чому на це миттєво не зреагували?

У. Т.: Чи не є однією із причин цієї війни, наших поразок та нерішучості те, що за роки незалежності українці так і не спромоглися позбутися чужих міфів, не сказали одне одному правди, не вибачилися, не визначилися чого хочуть?

— На жаль, модель держави справді недолуга. Коли ми проголосили в 1991 році незалежну Україну, я був безпосереднім і активним учасником того всього процесу. Ми були неграмотні в державному будівництві й створили абсурдний лад, який призводить до суперечностей, сварок, невиправданої критики...

США й Німеччина мають різний державний устрій, але їхні витрати на держуправління вдвічі менші за наші, хоча вони значно більші за розміром. У нас є обраний народом президент, отже, мала б бути президентська республіка. Але ми маємо ще й обраного парламентом прем'єра, який очолює уряд. Адміністрація президента дублює уряд, який також управляє господарством держави, і фактично ми маємо дві майже рівносильні одиниці, що змагаються, яка яку переважає, між ними виникають безперервні сварки та протидії, і це триває чверть століття. Тобто мусимо нарешті визначитися, бути президентською

чи парламентською республікою, іншого виходу в нас немає.

Друга дуже важлива проблема, з якою також треба дати собі раду, – це причетність громадянина до держави. Є дві форми причетності: патріотизм і сплата податків. Патріотизм виховується в школі. Замість того щоб ввести для всіх дітей держави, незалежно від волі батьків, обов'язкову повну 12-річну безплатну українську за змістом освіти, ми почали гратися в різноманітні напрями етнічного характеру. Держава мала створити свою освіту, і якби вона це зробила, то за 25 років у нас не було б і думки ні про який Крим чи Донбас. Ми не зуміли виховати патріотів.

Далі. Кожен, хто отримує прибутки у цій державі, має сплачувати податок. Розумний податок, але платити повинні всі. Людина, яка його сплатила, може вважати себе вільною, а держава, у якій сплачено всі податки, – демократичною. По суті, ми не змогли побудувати демократичну державу, бо вважали, що демократія – це коли я можу говорити що завгодно, голосувати за кого завгодно і т. ін. Звичайно, це теж важливо. Але це ще не означає причетності до держави. Оцього всього ми не зробили. І тому в нас така державна каша, у ній ми живемо і все думаємо, що встоїмо. Ми встоїмо, тільки мусимо змінити порядок.

У. Т.: Агресія Росії багато що змінила, суспільство об'єдналося. Але чи можливо нині говорити про справжнє примирення, наприклад, між воєнками УПА й солдатами радянської армії, чи це вже справа майбутніх поколінь?

– Так, це справа майбутнього покоління, а старе, таке як я, має вимерти. Я вам скажу, хто є основним джерелом ненависті цієї любові. Річ у тому, що в радянській армії, зрештою, як і в бандерівців, окрім армії, в котрій я служив і був у боях, іще існували «Смерш», війська НКВД, які після війни боролися із партизанами, було МГБ, і всі вони зараз ветерани Другої світової війни. Більшість із них пороку не нюхали. Енкаведисти вбивали людей, знаючи, що то невинні люди. І хоч би які ці особи були злі та жорстокі, їх усе одно мучить совість. Отож, щоб урятуватися від неї, вони придумали собі фавбу, мовляв, ті, кого знищили, були запеклими

ворогами їх самих, їхніх родин і Радянського Союзу. А вони рятівники СРСР, бо вбивали цих ворогів, які насправді не були ворогами. І тому ці люди не можуть жити, не створивши брехливої картинки своїх учинків. Їх серед ветеранів так званої ВВВ більшість. І от вони є головними носіями тієї ненависті, яка досі існує. Вони живуть, вони не були на фронті, не хворіли, не голодували і т. ін. Вони ще довго житимуть. Вони передали дітям ту ненависть, і в цьому наша трагедія. Народу треба розказати, хто насправді є сіячами цієї незгоди.

У. Т.: Яким мало б бути розуміння Другої світової війни в Україні?

– Війну з німецьким нацизмом Україна виграла, але пам'ятаймо, що під час німецької окупації вона була розділена між багатьма державами. Галичина належала до Рейху, і там були зовсім інші порядки, ніж на Волині чи Правобережжі, підлеглих Рейхскомісаріатові, що базувався в Рівному. Я жив тоді на Волині, й ми ненавиділи німців. Східна Україна була під німецьким військовим командуванням, набагато м'якшим, ніж Рейхскомісаріат Еріха Коха, Південна Україна належала до Румунії, а Закарпатська – до Угорщини. І це були різні обставини, в яких опинилися люди, й різні форми боротьби, які вони під час війни практикували. І не треба дивуватися тій різноманітності поглядів. Ті люди жили в абсолютно різних обставинах, і оце їм закарбувалося. Вони незабаром помруть, і дай Боже їм добре закінчити своє життя. А молодь має вчитися українського патріотизму.

У. Т.: Що думаєте про нові війни – про відзначення Дня перемоги за європейським зразком? Як до цього ставитесь?

– Спокійно. Абсолютно спокійно. 8 травня Німеччина капітулювала перед США, Англією й Францією. Жукова там не було. Не запросили. Тому Сталін та Жуков визвірилися і сказали, що німці мають капітулювати ще й перед ними. Думаю, це справедливо. Фактично було дві форми капітуляції, і тут не треба робити якусь проблему. Війна закінчилася 8 травня, але на Далекому Сході тривала до серпня. Понад те, хоч Японія вже капітулювала, ми ще воювали, аби зайняти Ку-

рильські острови. Так що стосовно 8 і 9 травня я дав би повну свободу людям.

Мущу вам сказати, що в ніч із 8-го на 9-те до містечка, де ми стояли, надійшла звістка, що Німеччина капітулювала, і я тоді мав ручний кулемет із повним диском, виставив його у вікно й весь диск розстріляв у повітря. Ми вискочили на майдан, там уже були всі друзі, солдати, командири, бригадні офіцери, і всі обнімалися, танцювали, плакали з радості, що війна скінчилася. Розумієте, то було неймовірне почуття перемоги. І я хотів би, щоб теперішні люди й політики це розуміли. Тобто це була велика війна – величезних мас людей. Як собі не уявляєте, які жахи пережила Україна, особливо цивільне населення. Тому 8–9 травня – це дуже великі дні, і не робіть різниці. Я справді стріляв у ніч із 8-го на 9-те, то яка із цих дат є для мене Днем перемоги?

У. Т.: Чому РФ узурпувала собі право на відзначення Дня перемоги?

– Бувають різні «діячі» в політиці. Але наживати капітал людям, які не мають жодного стосунку до фронту й перемоги, до страшних жертв у тилу й на передовій, користуючись тим, що можуть витратити масу грошей і начіпляти на себе й на інших багато всіляких медалей, – то блюзнірство. Кремлівська верхівка вже зуміла забрехати Росію. Вона хоче напустити диму на всю Європу й особливо на окупованій території України. Її оця їхня бравлада із 70-річчям, котре святкуватимуть фактично люди, які до війни й перемоги не мають особливого стосунку, мені видається жалюгідною.

У. Т.: Чи достатньо світ засвоїв уроки Другої світової і чи здатна війна в Україні перерости в Третю світову?

– За законами фізики в замкнутій системі, що міститься в зовнішньому полі, процеси є періодичними. Наприклад, Земля є замкнутою системою відносно Всесвіту, вона перебуває в полі Сонця й, таким чином, усі процеси на ній будуть періодичними. І події також. І війни на нашій планеті споконвіку теж періодичні. І те, що було до й після них, теж подібне між собою. Це треба розуміти й не варто дивуватися. ■

БІОГРАФІЧНА НОТА

Igor Юхновський – народний депутат України І–ІV скликань, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України, голова Всеукраїнського об'єднання ветеранів. Народився 1925 року на Рівненщині. 1944-го призваний у радянську армію, воював на території Австрії, був поранений. У 1951-му закінчив фізико-математичний факультет Державного університету імені Івана Франка у Львові. Працював викладачем, очолював кафедру університету, в 1965-му захистив докторську роботу, в 1967-му дістав звання професора. Від 1972 року – член-кореспондент, від 1982-го – академік Академії наук УРСР, голова Західного наукового центру, член Президії АН УРСР. Від 1990-го – депутат Верховної ради УРСР, голова опозиційної Народної ради, співавтор Декларації про державний суверенітет України. Автор близько 500 наукових статей, 7 монографій та підручників

День перемоги над свободою

Автор:
Катерина
Барабаш,
Москва

...Лендкрузер із георгіївською стрічкою під лобовим склом і «Спасибо деду за победу!» на задньому припаркований у дворі на єдиній доріжці, що веде до під'їзду. Той самий дід клигає з найближчого магазину із пакетом кефіру та буханкою найдешевшого хліба й, чортихаючись, намагається протиснутися до під'їзду. Водій, якого від патріотизму аж розпирає, лїниво спостерігає, час від часу даючи старому вказівки, як йому не подряпати цінний транспорт.

...Російські неоопричники – казакі, прикрашені поверх вигадливих аксельбантів тими самими стрічками, – здійснюють рейди нічними клубами на предмет з'ясування збереження там православних традицій.

...Тут і там вулицями Москви крокують діти в камуфляжі й із георгіївськими стрічками на грудях.

...Міністр оборони в випадку патріотизму пише у Twitter веселий жарт про те, що треба б до Європи в'їжджати не на мотоциклах, а на танках. Васали радісно гогочуть, банда байкерів «Ночные волки», яких не пустили до Європи, погрожує «Ужо тебе!».

...Свою присутність на святкуванні 70-річчя Перемоги підтвердили глави Індії, Китаю, Північної Кореї, Куби, Монголії, В'єтнаму. Решті в близькому майбутньому покажуть, де раки зимують, підрісши, діти в камуфляжі...

Країна, окутана чорно-оранжевими стрічками, біснується, кривляється, уплююкає в патріотичному припадку. Росія, добротню вгноєна півторарічною ненавистю до України, Європи й Америки, зімкнулася навколо нової «духовної скріпи» – ювілею Перемоги. Світле й сумне свято, яким годиться бути цьому дню, перетворилося на Лису гору, на котру злетілася мислима й немислима нечисть. 70-річчя Перемоги здуло всю лузгу у вигляді сумнівів і залишків здорового глузду, оголивши головну складову російського «патріотизму» – великодержавну гордість великоросів, замішану на жорстокому презирстві до всього іншого й живого.

Майбутнє свято замість демонстрації мирних устремлінь перетворилося на свою протилежність. Сакральне «дедывоевали» вдарилося об землю й обернулося грізним попередженням. «Дедывоевали» принаймні ще недавно означало пам'ять, на котрій, як на фундаменті, мало будуватися мирне життя внуків, що обіцяли дідам не зрадити їхнім завоюванням. Нинішнє «дедывоевали» – це стоп-сигнал, гальмо, що загрожує зупинкою будь-якого руху не в той бік. Мовляв, майте на увазі, наші діди воювали і в результаті всьому світу показали, хто тут головний. А ми, внучата, за цей час узагалі ядерною зброєю обзавелися, тож сидіть тихо. Сьогоднішнє «дедывоевали» – презирливий вихлоп у бік Європи, звільненої Радянським Союзом від коричневої чуми. До речі, слово «союзники» практично зникло з переможного лексикону – це наше і тільки наше свято. В офіційних виступах владоможців нема-нема та й промайне думка про те, що союзники воювали тільки заради власної вигоди, власного звільнення від нацизму, а Радянський Союз дбав про весь світ. Та й за великим рахунком ніякими переможами союзники не були, радше навпаки, наступниками Гітлера, а європейський лібералізм – рідний брат нацизму. І їхні, американські та англійські, «дедывоевали» – воювали вони лише зі шкурного інтересу, а синки і внуки швиденько відразу після війни пішли не тією стежкою.

Слухняний російський народ нічого цього бачити й знати не бажає. Пам'ять у народу дуже химерна: де має бути довга, виявляється короткою, а там, де треба б бути коротшою, розтягується. Ось, скажімо, хай там скільки втовкмачу російському громадянину, що ніколи георгіївська стрічка не була символом перемоги, що її вигадав як величезний піар-проект Владіслав Сурков у 2006-му, не хочуть вірити. Розкажуть про те, що стрічку запровадила Єкатеріна II в 1769 році під час російсько-турецької війни, що потім вона додавалася до ордена Слави та медалі «За перемогу над Німеччиною», і посміхаються: «Що – з'їв? Який такий Сурков? Дедывоевали з цією стрічкою». Зате звістку про те, що прийнято рішення не пускати ветеранів на парад Перемоги в Москві 9 травня, середньостатистичний громадянин сприйняв на диво спокійно. І правда: Москва не гумова.

Серед волелюбних людей у Росії (так-так, такі ще лишилися, хоч як дивно) настійливою нотою звучать побоювання, що Росія дедалі більше стає схожа на СРСР зразка 1937 року. Але, хоча розстрілювати ще не почали, думається, становище з мізками тут зараз набагато гірше. У 1937-му в країні хоч ще не було досвіду тотального сталінізму, але був уже всепроникний страх, породжений 1917-м, громадянською війною, розкуркуленням і репресіями. Народ скандував «Слава великому Сталіну!» і «Розстріляти як скажених собак!» від страху. Кожен знав: не крикнеш це зараз – завтра кричатимеш зовсім інше в підвалах Луб'янки. Вибору не було, найменший натяк на інакодумство означав смерть. Сьогодні Росією править покоління, яке не знало того страху. Зараз не розстріляють, якщо не будеш разом зі всіма зізнаватися в любові до Путіна, якщо не обв'яжешся георгіївською стрічкою і заспіваєш гімн України замість гімну Росії. Населення Росії нині все робить добровільно, і це страшніше, ніж чотири мільйони доносів у 1937-му. То і є непростима зрада пам'яті, яка задихнулася, повішена на тій самій георгіївській стрічці, що стала символом зради.

«Великая держава» готується святкувати 70-річчя Перемоги. Її, власної, ні з ким не розділеної, приватизованої і за звичаєм затоптаної. ■

**РОСІЯ, ДОБРОТНО
ВГНОЄНА ПІВТОРАРІЧНОЮ
ЕНАВІСТЮ ДО УКРАЇНИ,
ЄВРОПИ Й АМЕРИКИ,
ЗІМКНУЛАСЯ НАВКОЛО
НОВОЇ «ДУХОВНОЇ
СКРІПИ» – ЮВІЛЕЮ
ПЕРЕМОГИ**

джений 1917-м, громадянською війною, розкуркуленням і репресіями. Народ скандував «Слава великому Сталіну!» і «Розстріляти як скажених собак!» від страху. Кожен знав: не крикнеш це зараз – завтра кричатимеш зовсім інше в підвалах Луб'янки. Вибору не було, найменший натяк на інакодумство означав смерть. Сьогодні Росією править покоління, яке не знало того страху. Зараз не розстріляють, якщо не будеш разом зі всіма зізнаватися в любові до Путіна, якщо не обв'яжешся георгіївською стрічкою і заспіваєш гімн України замість гімну Росії.

Населення Росії нині все робить добровільно, і це страшніше, ніж чотири мільйони доносів у 1937-му. То і є непростима зрада пам'яті, яка задихнулася, повішена на тій самій георгіївській стрічці, що стала символом зради.

«Великая держава» готується святкувати 70-річчя Перемоги. Її, власної, ні з ким не розділеної, приватизованої і за звичаєм затоптаної. ■

Війна й політика

Автор:
Ярослав Пешек, Чехія

Останнім часом у центрі уваги жителів як Сходу, так і Заходу Європи 70-та річниця завершення Другої світової війни. Для мене як для громадянина Чеської Республіки ця річниця має особливе значення. У самий розпал антинацистського повстання чеського народу 7 травня 1945 року загинув мій дядько Йозеф, який командував партизанським загonom некомуністичної підпільної організації «Рада трьох» на Чесько-Моравській височині.

Коли 70 років тому моя родина ховала його, зовсім неподалік румунська армія та війська радянського Четвертого Українського фронту, у політвідділі якого служив тоді ще нікому не відомий Леонід Брежнєв, саме звільняли місто Полічка.

Прага кликала на допомогу. Патріоти на барикадах протистояли нацистам, сили яких помітно переважали, і тому радіокомпанія безперервно транслювала чеською, російською та англійською мовами заклики надати зброю та військову допомогу. Німці воювали фанатично, бомбардували історичний центр міста, брали заручників, страчували... Від загрози кривавої різни пражських повстанців врятували загони Російської визвольної армії генерала Власова. Неочікувано сильно вони вдарили по нацистах у північній і південній частинах Праги, німці зазнали численних втрат. Проте й самих власовців загинуло на вулицях чеської метрополії не менш як три сотні.

У хід останніх днів війни втрутилася велика політика.

Радянське верховне командування вирішило, що американська армія, яка розташовувалася за 70 км на захід від Праги, не повинна просуватися далі. Власовцям не вдалося домовитися з керівництвом Празького повстання, і вони швидко перемістилися на південний захід Богемії, потрапивши в полон до американців. 8 травня 1945-го в Празі німці капітулювали, рано-вранці 9 травня у місто увійшли танкові підрозділи Червоної армії. Війна закінчилася.

Упродовж наступних 45 років ми в Чехословаччині пережили радянізацію і будівництво розвиненого соціалізму. Коли в 1968-му спробували привнести в систему трохи більше демократії й підвищити економічну ефективність, нашу країну на 23 роки окупували радянські війська. Що ж стосується самої історичної події, то нам довелося забути не лише про власовців та їхній бій за Прагу, а й про американців та їхню роль у звільненні південно-західної час-

тини Чеської Республіки. Лише після Оксамитової революції в 1989-му вдячні громадяни змогли поставити пам'ятники американським визволителям у Карлових Варах, Пльзні, Чеське-Будейовіце та інших чеських містах.

Зараз чеська спільнота активно критикує Мілоша Земана за те, що він (єдиний президент із країн – членів ЄС) їде на святкування річниці до Москви. Одна справа, що Земан стовбичитиме на Червоній площі. Проте головне, що святкування в Білокам'яній – це внутрішня справа Російської Федерації. Усе ж таки війна закінчилася не в Москві, а в Німеччині. Акт про капітуляцію Третього Рейху підписали Франція, Велика Британія, США та СРСР. Тому зовсім неправильно говорити про перемогу одного із союзників. На жаль, російські ЗМІ обманюють свій народ, пишучи й говорячи про святкування 70-ї річниці великої перемоги СРСР у Великій Вітчизняній війні. Наочно бачимо ще одне застосування щодо російського населення давно перевіреної тактики – гібридної пропаганди.

Трохи фактів, багато брехні, а потім усе разом загорнути в приємну упаковку Перемоги. ЗМІ замовчують факт початкової співпраці Сталіна з Гітлером, не згадують про союзників та їхню роль у здобутті перемоги, ані слова про післявоєнні репресії та антигуманні розправи над власними солдатами на фронті. Російського громадянина активно переконують, що в травні 1945 року

**СВІТОВА СПІЛЬНОТА
МАЄ БУТИ
ПОІНФОРМОВАНА
ПРО ТЕ, ХТО АГРЕСОР,
А ХТО ЖЕРТВА. Й АГРЕСОР
МАЄ ВІДЧУТИ НА СОБІ
ВІДРАЗУ ЦІЛОГО СВІТУ**

перемогла Росія і перемагатиме завжди, якщо дістане наказ від Кремля. І, на жаль, 80% росіян вірять у те. Цим допомагають готувати наступну трагедію для себе й для інших народів.

Політики зі Східної та Західної Європи могли б багато ефективніше відзначити 70-ту річницю закінчення Другої світової війни, ніж звично вже покласти вінки до пам'ятників загиблим. Звучали пропозиції скликати світову конференцію за участю глав держав антигітлерівської коаліції та обговорити взаємні положення щодо актуальних проблем безпеки та співпраці в Європі, зокрема ситуацію в Україні.

Світова спільнота має бути однозначно поінформована про те, хто агресор, а хто жертва. Й агресор повинен відчувати на собі відразу цілого світу. Війна не може бути продовженням політики. Політика повинна служити миру й процвітанню. Тільки так вона має значення. ■

Вітаутас Ландсбергіс: «Зараз в українців відбувається тривалий екзамен на витримку»

З першим головою Сейму незалежної Литви і донедавна євродепутатом **Тиждень** поспілкувався про те, як Європа переглядає свою оцінку Росії, куди зміщується «центр європейськості» й чому українцям необхідно уникнути розчарування

У. Т.: Вже минув понад рік від початку агресії РФ проти України, а фактично проти Заходу також. До того східноєвропейців, зокрема балтійців, які говорили про російську загрозу, вважали панікерами. Наскільки, на вашу думку, змінилися оцінки й підходи до ситуації в ЄС за цей час?

— Для європейців було великим здивуванням бачити, як хтось гине за ЄС. У цей момент вони подумали, що українці чогось варті. Переоцінка Європою подій сьогодні є поступовою й частковою. Вони вже часто говорять, що ми були праві, коли застерігали їх. Але ніхто не хоче війни, тому заплющують очі на те, що війна вже триває. Вони бояться дивитися правді в очі й виробляти стратегію. Однак варто усвідомити, що неможливо будувати певну стратегію із зав'язаними очима. На жаль, вони повинні дістати ляпаса, якого ніколи не бачили, щоб усвідомити це. До них має повернутися почуття гідності, яке проявилося в українців. І потрібно нагадати українцям, що, попри всі труднощі та розчарування, не треба розчаровуватись у гідності. Бо, якщо обрати рабство, це вже катастрофа.

Якщо навіть ЄС поділиться на тих, хто має розум та гідність, і тих, хто хоче бути купленим, то ще залишиться частина перших і вони будуть на вашому боці, тому що ви на їхньому. Центр «європейськості» перейде до України, попри всі проблеми зовнішньої та організаційної демократії. Але потрібно зберегти дух свободи та гідності. Звідси

**Спілкувалась
Анна Корбут**

випливає головна вимога правової держави. Без цього гідність зникає.

У. Т.: Власне, це зараз дуже непросте завдання для українців, бо після підйому Майдану, понад року емоційно виснажливої війни

на них тепер тиснуть ще й економічні проблеми і багато питань до влади. Ваше суспільство проходило в чомусь схожу ситуацію у 1990-х. Чи є якийсь спосіб запобігти розчаруванню?

— Ситуація у вашому суспільстві частково є типовою, але не-

типове – це високий духовний підйом. Зараз перед Росією постало питання: втримати чи відпустити колишню колонію. Коли Україна визначилася, що хоче бути іншою, проти неї застосували військову силу. То був перший період конфронтації, який міг видаватися дещо образливим. Але це була історична перемога, ім'я якій – становлення української нації. Так її бачив я. Так стала Україна. Не просто географія чи якісь люди, що мешкали на її території, а загальна воля, свідомість, що об'єднали людей, незважаючи на мовні чи релігійні відмінності. Ця перемога ще зберігається, але з'являються випробування психологічного опору та довіри до будівництва своєї країни. Важливо, чи прийде розчарування і, можливо, злоба. Погано, якщо таке трапиться. На це й розраховує ворог. У нас була дуже схожа ситуація, але меншого масштабу. Ми потрапили у блокаду, метою якої було зруйнування всього, аби народ повстав проти тих, хто бажав незалежності. Цього не сталося, тому що розпад (Радянського Союзу. – Ред.) був невідворотним. На початку 1990-х нам вдалося уникнути хаосу (тобто свободи без демократії). А Росії – ні. Прагнення до свободи і часткова свобода за часів Єльцина, у перші роки, але без відчуття справедливості та панування права межували з розчаруванням людей. Так було колись, у 1920-ті, в Німеччині та Італії, а після холодної війни – у Росії. Це був прихід популізму у вже відомих нам формах фашизму. У Росії зараз повний фашизм. Україна ж повинна прагнути бути відмінною від неї і за формою державного устрою, і за характером економіки. Потрібно відходити від диктаторської економіки, такої собі латиноамериканської системи з дуже багатьма генералами. Місцеві генерали, тобто олігархи, можуть мати певні передумови, аби прийти до влади, але потім повинна відбутися перевірка, яка виявить, буде він таким багатим диктатором чи ні. А в Росії було інакше. Прийшов диктатор.

Зараз в українців відбувається тривалий екзаме́н на витримку. Те, що вони здобули, коли вирвалися на волю, – шанс на демократію. Його потрібно не втратити, підтримувати. Кажуть,

що демократичні зміни в Україні тривають і новий уряд вживає заходів, тому для Путіна та путінців дуже актуально зараз посилювати розчарування, аби Україна не встигла реформуватися. Тож українцям необхідно пояснювати, що вони зараз рухаються до змін, яких чекали 25 років. Майдан – це лише ключ, який відчинив двері, а попереду не просто радісна втеча до фінішу, а важка праця над витримкою та силою протистояти розчаруванням, коли людям в Україні показуватимуть, як живуть інші, поки вони бідують. Але можна мати на столі золоті батони, як у Януковича, або ж бачити на столі чесно зароблений хліб – є різниця!

Щоб підігріти розчарування, проводиться величезна робота, промивання мізків, і це одурювання є ефективним. Російські ЗМІ є засобами масового одурювання. Але люди повинні відрізнити це від медіа та інформації.

У. Т.: Масово люди поки що не вміють їх розрізнити, бо немає «інформаційної гігієни» й критичного осмислення того, що бачать у ЗМІ. І це проблема не лише України. Як можна із цих боротися в нинішніх умовах?

– Повторювати путінські байки не потрібно. Я пам'ятаю, коли Литва визначалася з курсом на ЄС (референдум про вступ до ЄС відбувся у 2003-му; «за» проголосувало понад 90%, і 2004-го Литва приєдналася до Євросоюзу. – Ред.), до нас приїхав Романо Проді (президент Єврокомісії у 1999–2004 роках. – Ред.). Йому розповіли про суспільні рухи в нашій країні проти Європи. Тоді він заявив у парламенті, що не бачив у нас жодного танка ЄС, який примушував би йти в об'єднану Європу. З іншого боку була Росія. Страшна альтернатива. Це важко донести країнам, які не потрапили під радянський комунізм. Вони врятувалися від сталінського нещастя, не були по-справжньому «під Сталінін».

Сьогодні російська інформаційна війна частково мобілізує людей. Починається протидія. Надто довго ми запліюшували очі на цю роботу, але зараз вона вже названа та розкривається, переходить у реальні дії на кшталт заборони брехливих ка-

БІОГРАФІЧНА НОТА

Вітаутас

Ландсбергіс – литовський політик і громадський діяч, перший голова парламенту незалежної Литви після відокремлення її від СРСР. Голова Сейму Литовської Республіки у 1992 та 1996–2000 роках. Один із засновників та лідерів ліберально-консервативної партії «Союз Вітчизни».

З 2004-го по 2014-й – депутат Європейського парламенту, член фракції «Європейська народна партія (християнські демократи) і європейські демократи»

налів із пропагандою війни проти України. Хоча вплив здійснюється за старою схемою: «Це правильна війна. Їх потрібно знищити, бо вони інші. Інші – значить фашисти». Тому слід бути більш відвертими, коли говоримо про це. І треба постійно наводити приклади, як одурені вірять у те, що в Україні розп'яли хлопчика, бо він говорить російською, або ж щось схоже. Потрібно показувати людям, що то «гітлерівці», які казали: «Йдемо вбивати євреїв, бо вони пили кров наших дітей». Це те саме. Чистий фашизм.

Постійно нагадуйте одуреним: те, що роблять із ними, – злочин. Робити з людей кровожерливих тварин – злочин.

У січні 1991 року, коли російські танкісти йшли на людей у Литві, а ті кричали їм «фашисти», це діяло. Діятиме й сьогодні. Якщо українське суспільство побачить перед собою загрозу російського фашизму, це об'єднуватиме. Якщо російський фашизм показуватимуть як частково правильний щодо Європи, України не буде. Її знищать.

У. Т.: Наскільки, на вашу думку, як колишнього євродепутата, Європа готова захищати себе і свої цінності?

– Потрібно завжди надіятися на себе перш за все. Це ми вже за своїли. Ми багато втратили, вірячи, що можна не вкладати кошти в оборону, що НАТО захистить країну, що не треба цим пе-

ПОТРІБНО НАГАДАТИ УКРАЇНЦЯМ, ЩО, ПОПРИ ВСІ ТРУДНОЩІ ТА РОЗЧАРУВАННЯ, НЕ ТРЕБА РОЗЧАРОВУВАТИСЬ У ГІДНОСТІ

реїматись. І зараз це усвідомили. Ми відновили призов до армії, є низка інших програм. Якщо війни не буде, за кілька років матимемо хорошу обороноспроможність. У нас при владі близько восьми років були соціалісти та комуністи. Усе пішло на спад, як у вас за часів Януковича. Нам теж доводили, що це не потрібно, бо робить нас злими. Виходить, їм дозволено бути ворожими, а нам обережними – ні? ■

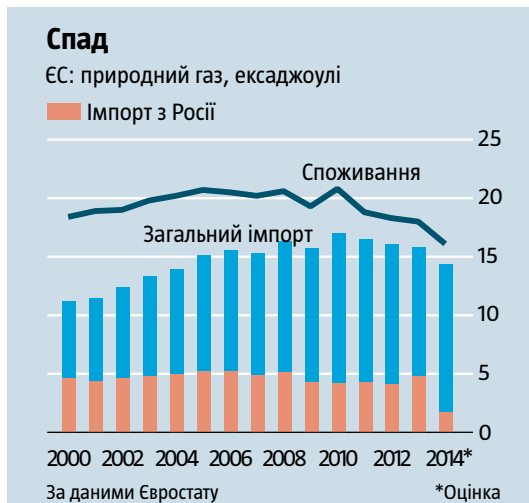
Марґрете і ведмідь

Радикальна зміна в європейській політиці та газовому бізнесі – антимонопольна зброя, розвернена проти Газпрому

Газпром тішився недоторканністю. Він був головним постачальником імпортного газу до ЄС, користуючись і покровительством Кремля, і мережею ділових та політичних зв'язків у країнах, яким продавав своє паливо, зокрема в Німеччині. Альтернатив йому було небагато, як і бажання покупців протистояти його пануванню.

Тепер ЄС відіграється. Першого удару було завдано 22 квітня, коли Єврокомісар з питань конкуренції Марґрете Вестагер надіслала компанії давно очікуване «повідомлення про претензії» щодо зловживань на ринку. Воно налічує сотні сторінок, на яких детально описано темний світ російського газового експорту, названо прибуткові компанії-прокладки, власники-бенефіціарії яких залишаються невідомими, згадано про угоди, укладені не бізнесменами, а політиками, а також про чималу дозу геополітичного фаворитизму.

ЄС заявляє, що Газпром «проводить загальну стратегію, спрямовану на розчленування центрально- і східноєвропейського газових ринків». Він обмежує здатність покупців перепродавати газ, що дає змогу

встановлювати «невиправдані ціни» в Болгарії, Польщі, Естонії, Латвії та Литві. На думку ЄС, Газпром, окрім іншого, зловживав панівним становищем на ринку, намагаючись зберегти контроль над Ямальським транзитним трубопроводом через Польщу, і силою змушував Болгарію підтримати вже скасований «Південний потік» через Чорне море до ЄС.

Останні місяці Газпром намагався зондувати ґрунт у Брюсселі на предмет можливості домови-

тися. Цьому зашкодило охолодження відносин між Сходом і Заходом через Україну. Зараз російський монополіст має 12 тижнів, щоб заперечити звинуваченням або піти на поступки, чи зробити й те, й те. Інакше – примусове стягнення платежів (можливо, €1 млрд, а то й більше; теоретично, до 10% обороту компанії) та зміни бізнес-моделі. Ці варіанти поки що в резерві. «Усі шляхи відкриті, – каже Вестагер. – Хотілося б, щоб Газпром відповів і ми мали бажання поговорити».

У Газпромі спочатку реагували холодно: заявили, що претензії ЄС «безпідставні», що компанія вже дотримується міжнародних законів та внутрішнього законодавства країн, де веде бізнес, і що диспут слід вирішувати на урядовому рівні. А ще зазначили, що монополіста засновано «поза межами юрисдикції ЄС» і що російським законом йому надано «особливі, соціально значущі функції... і статус стратегічного державного підприємства». Ще у 2012 році Володимир Путін заборонив таким «стратегічним» компаніям розголошувати інформацію перед закордонними контрольними органами або виконувати їхні накази.

РОСІЯ

Найгірше попереду

Зміцнення рубля не варто плутати з відновленням російської економіки

2014 рік для російської валюти видався жакливим. Після падіння цін на нафту й запровадження санкцій Заходу доходи від експорту різко зменшилися. Стривожені інвестори вивезли із країни \$150 млрд. Унаслідок цього рубль знецінився відносно долара приблизно наполовину (див. «На уламках рубля»). Але за кілька останніх місяців він виліз із ями. Ціна на російські облігації та цінні папери теж тримається на висоті. Центральний банк Росії (ЦБР) знижує відсоткові ставки – лише кілька місяців тому цього не можна було навіть уявити. 30 квітня він знизив основну ставку від 14% до 12,5%. Дехто каже, що це доказ зайвого песимізму інвесторів щодо російської економіки. Вони помиляються. Від початку року дещо піднялися ціни на нафту. Це добре для економіки, де ця сировина забезпечує половину

всього експорту. Сприяє експорту й дешевший рубль. Нова угода про припинення російської підтримки сепаратистів в Україні, підписана в лютому, також дещо заспокоїла інвесторів. Попри це, міцність рубля викликає сумніви, тому що багато в чому російська економіка має гірший вигляд, ніж у грудні. Рівень інфляції становить 16,9% – це на 5,6 відсоткового пункту вище. Такий стрибок зазвичай пришвидшує знецінення валюти. Реальна заробітна плата швидко падає. Валютні резерви ЦБР збігли приблизно на \$30 млрд від початку року й на \$130 млрд за останні 12 місяців. МВФ вважає, що російська економіка в 2015 році стиснеться на 4%, і це відносно оптимістичний прогноз. Якщо основи економіки не здатні пояснити міцність рубля, це може зробити

ЄС почав копати під Газпром одночасно із запуском «Третього енергетичного пакета» у 2007 році. Така оманливо безлика назва приховувала низку заходів, які «розділяли» (а фактично перевертали з ніг на голову) європейський енергетичний ринок. Основним наслідком стала заборона тій самій компанії володіти й газопроводами, й тими вуглеводнями, які вони перекачують. Росія була дуже проти, називаючи рішення заплітливою, безпідставною рейдерською атакою на активи та бізнес-модель Газпрому.

Проте, як і Microsoft, який уїпмався на порушенні законодавства ЄС про конкуренцію, коли почав продавати Internet Explorer у пакеті з операційкою Windows, Газпром та його політичні господарі не усвідомили безжальних прокурорських повноважень Євросоюзу. А що більше ЄС приглядався до російського газового імпорту, то менше йому подобалося побачене. У 2011 році відбулася найбільша антимонопольна операція в історії ЄС: службовці з ордером на обшук конфіскували документи й комп'ютери з десятків офісів, що належали Газпрому та його філіям. У 2012-му ЄС продовжив почате й відкрив офіційне розслідування.

Заява про претензії в основному була готова від 2013 року, але її боязко поклали під сукно. Попередник Вестагер Хоакін Альмунія не раз обіцяв висунути офіційні обвинувачення, але залишив посаду в листопаді, так і не виконавши обіцянки. На думку керівництва Єврокомісії, з Росією

краще було домовлятися, а не конфліктувати.

Зараз у Європі панують здоровіші настрої. Данська «залізна леді» вважає своє відомство частиною системи правосуддя й діє безстрашно та безсторонньо. Заходи проти Газпрому почалися лише через тиждень після того, як було надіслано заяву про претензії Google.

Найгірше, що може зробити Газпром, – ігнорувати ЄС. Це закінчиться негайним покаранням, а також потенційними позовами від покупців, які переплачували за газ, як зауважує британський професор-правник Алан Райлі. Ще

вили хрест на «Південному потоці». Москва спокушає Афіни підтримати проект і обіцяє \$5 млрд винагороди. Тактика «поділай і владарюй» може активізуватися: російські трубопроводи експортують політичний вплив, навіть коли вони ще тільки лінії на карті.

Утім, малоюмовірно, що РФ закрий газовий вентиль, щоб покарати ЄС. Вона вже втрачає свою частку ринку в Європі й не може дозволити собі дратувати клієнтів, або ставити під удар \$40 млрд доходу від експорту.

ХОЛОДНИЙ КЛІМАТ

Хай там як, а побоювань щодо залежності від російського газу стало менше. Зима закінчилась, і взагалі Європа у крапкій формі й може витримати спалах гніву Росії. Вона оптимізувала потужності газосховищ і побудувала газопроводи між північчю та півднем, тож зменшення потоків газу через територію, скажімо, України можна компенсувати на інших напрямках. Литва, яка колись цілковито залежала від російського газу, збудувала термінал для імпорту скрапленого природного газу, на що Газпром відреагував швидким зниженням ціни. Свій СПГ цього року почнуть експортувати США. Для Путіна дії Єврокомісії увиразнюють масштаби ізоляції Росії. Довіра й терпіння пішли на спад, навіть у Німеччині. Друзів у нього дедалі менше. Розмахуючи енергетичним дрючком, кремлівський лідер натрапив на оборону й викликав контрнаступ. Тепер ведмідь не такий страшний, як колись. ■

ЄС ПОЧАВ КОПАТИ ПІД ГАЗПРОМ ОДНОЧАСНО ІЗ ЗАПУСКОМ «ТРЕТЬОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПАКЕТА» У 2007 РОЦІ

один варіант – вдатися до юридичних скарг, зокрема про порушення прав власності. Чеський уповноважений з питань енергетичної безпеки Вацлав Бартушка прогнозує відступ [Газпрому], замаскований порожньою, але у блискучій обгортці угодою про експорт блакитного палива до Китаю в майбутньому, що мала б показати росіянам, як Кремль карає Європу за її нахабство.

Також Росія може продовжувати роботу над «Турецьким потоком» – трубопроводом через Чорне море, який має качати газ аж до турецько-грецького кордону в обхід правил ЄС, що поста-

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

поведінка ЦБР. Торік, коли він обвалився, центробанк запустив схему вартістю \$50 млрд для надання доларових кредитів компаніям під пільгові відсотки. Останнє було особливо корисно у грудні, коли російські фірми постали перед необхідністю сплатити гори боргів. Цьогоріч компанії РФ, маючи менше валютних рахунків до сплати, скористалися дешево позиченими доларами для інвестицій у набагато дохідніші російські активи, як каже Тімоті Еш (Standard Bank). Це зміцнило рубль та інші російські активи. Проте 20 квітня ЦБР припинив такі спекуляції, піднявши кредитні ставки, що зупинило подорожчання нацвалюти РФ. Що ж чекає на нестійку грошову одиницю далі? Прогноз не дуже втішний. Російські компанії цього року повинні

погасити ще близько \$100 млрд зовнішнього боргу. Оскільки рубль залишається слабким, а валютні резерви тануть, це може утруднити розрахунки. Експерти консалтингової фірми Capital Economics вважають, що знову доведеться втручатися російській державі. Утім, за оцінкою Андерса Аслунда з Інституту Петерсона, в розпорядженні ЦБР є загалом близько \$150 млрд ліквідних валютних резервів. Додайте сюди великий бюджетний дефіцит та високі темпи відпливу капіталу – і за кілька місяців резерви значно поменшають. Тоді в Кремля може виникнути спокуса спробувати розрахуватися із закордонними кредиторами, надрукувавши більше рублевої маси для купівлі валюти. Якщо це станеться, слід чекати нових вибухів невдоволення.

Рука закону

Єврокомісар із питань конкуренції демонструє характер

Середу треба б зробити днем Вестаґер. Принаймні таке враження було весь минулий місяць у Брюсселі: єврокомісар із питань конкуренції Марґрете Вестаґер із Данії три тижні поспіль відважно виступала проти могутніх супротивників. 15 квітня – проти Google (на її думку, компанія несправедливо надавала преференції власному шопінг-сервісу, шкодячи інтересам конкурентів). Наступного тижня вона взялася за Газпром, що майже повністю перебуває в державній власності, звинувативши його в несправедливій ціновій політиці й тиску на ринок. А 29 квітня повідомила, що перевірятиме субсидії, які уряди європейських держав надають електроенергетичним компаніям: єврокомісар вважає, що в деяких випадках може йтися про незаконну державну допомогу. На тлі різних подій, котрі постійно нагадують про слабкість Євросоюзу (від середземноморських мігрантів до нескінченної грецької саги) демонстрація сили пані Вестаґер нагадує, що Брюссель не зовсім беззубий.

Вестаґер, яка раніше була міністром економіки Данії, поза сумнівом, твердий горішок. Але її вплив пов'язаний як із європейськими законами, так і власне з особистістю. Позбавлена обмежень, які сковують більшість із 27 її колег-єврокомісарів, вона може блокувати угоди про злиття, влаштовувати несподівані перевірки приватних офісів і лякати мультинаціональні корпорації гігантськими штрафами. Як сприймають владу Вестаґер, видно з пародій на Twitter-акаунти, створені від імені різних єврокомісарів. Її колеги зображені схибнутими на техніці недотепами або міні-копіями інтригана Распутіна. А от Вестаґер на відміну від них показано в образі середньовічної войовниці, озброєної двома величезними алебардами.

Для декого влада, покладена на єврокомісара з питань конкуренції, – це модель того, чим могла б бути Європа, якби серйозно ставилася до правил. Міністр фінансів Німеччини Вольфганґ Шойбле колись запропонував на-

ВЕСТАҒЕР ВІДКИДАЄ ЗВИНУВАННЯ У ПРОТЕКЦІЇ ЇЇ ВІДОМСТВА ТІЙ ЧИ ТІЙ КРАЇНІ

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

ділити єврокомісара з питань економіки, який контролює фінансові правила євросони, такими самими повноваженнями, як у Вестаґер. Проте інші бояться політичних призначень із правдами регуляторних органів. Ці побоювання ще дужче посилю-

ються через схильність голови Європейської комісії Жана-Клода Юнкера називати свою адміністрацію «найполітичнішою» за всю історію. Чи не слід ізолювати питання антимонополії від політики?

Через таку стурбованість з'явилися заклики створити незалежний орган для дотримання антимонопольних законів. Вестаґер про це не бажає нічого чути. Вона визнає, що її посада політична, але у шляхетному сенсі: єдиний ринок – це той елемент ЄС, який підтримують навіть євроскептики, а конкуренція завжди посідала там основне місце. У виступах вона підкреслює зв'язок своєї роботи з обіцянками комісії вивести європейську економіку з кризи. Справи Газпрому та електроенергетичних компаній чудово уписуються в один із політичних пріоритетів комісії: створення ефективного й прозорого європейського «енергетичного союзу».

Вестаґер відкидає звинувачення в небайдужості її відомства до тієї чи тієї країни. За словами єврочиновниці, заступивши на посаду, вона попросила своїх співробітників перевірити всі ар-

хиви на предмет чогось подібного (пошуки нічого не дали). Дехто вважає, що вона запустила справи проти американської компанії Google і російського Газпрому, розпочаті її попередником, з інтервалом у тиждень, аби запобігти звинуваченням у протекції тій чи тій країні. Вестагер просто зауважує, що така послідовність у часі свідчить: законові про конкуренцію байдужа державна належність компанії. Фактично вона застосувала свою здатність політика вибрати момент для того, щоб відкинути звинувачення в політичній заангажованості.

Чарівна, уважна й озброєна почуттям гумору, Вестагер виділяється на тлі своїх брюссельських колег. Навіть газпромівські посадовці вражені її конкретним підходом. Американці, стривожені її членством у данській партії «Радикали», з полегшенням довідалися, що Вестагер насправді поміркована лібералка (йї із захватом дізналися, що вона послужила прототипом головної героїні модного данського політичного телесеріалу «Уряд» («Borgen»)). І хоча у Вашингтоні зростають побоювання, що Європа хоче відгородитися від Кремнієвої долини протекціоністськими бар'єрами, американські політики обережно наголошують, що не

пов'язують із цим спробу покласти край монополії Google.

Але найбільші битви Вестагер іще попереду. Кажуть, що на відміну від свого попередника Хоакіна Альмунїї вона не любить закулісних оборудок і вважає за краще в разі потреби довести справу до суду. У випадку порушення закону вона пообіцяла накладати такі штрафи, які будуть «не просто рядочком у балансі». Вестагер не боїться сутичок: у лютому, коли комісія обурювалася із приводу порушення Францією фіскальних правил, вона була серед найгарячіших прихильників накладення на Париж санкцій.

У тій суперечці Вестагер програла. Проте їй краще вдається протистояти задумові штабу єврокомісара із цифрової економіки Гюнтера Етінгера стосовно регулювання десятків так званих онлайн-платформ. Згідно із цією ідеєю нові правила мали швидше допомогти приструнити технологічні компанії, ніж важка артилерія антимонопольного законодавства. Але Вестагер зайняла чітку позицію. «Якщо можна використовувати чинне законодавство замість вигадувати щось нове, то так і слід робити», — каже вона.

ПОДАТКОВИЙ ВІСНИК

Інакше випробування прийшло зі ще одним пакетом успадкованих Вестагер справ. Чотирьом мультинаціональним корпораціям — Amazon, Apple, Starbucks і Fiat — висунуто звинувачення в отриманні податкових преференцій від держави в Ірландії, Нідерландах і Люксембурзі. Ці процеси, за словами одного експерта-правознавця, «випробовують межі» закону про державну допомогу. Вони також дають Вестагер нагоду засмутити чимало людей включно з її босом: торік газети опублікували подробиці про сотні інших податкових оборудок у Люксембурзі, укладених, коли Юнкер був прем'єр-міністром країни. Вестагер зобов'язалася провести розслідування й каже, що завершить роботу до червня; результати можуть виявитися дуже незручними.

Це показує зворотний бік незалежних повноважень єврокомісара з питань конкуренції: якщо щось піде не так, сховатися буде нікуди. Альмунїю багато хто вважає невдахою через три безрезультатні спроби розібратися з Google. Вестагер не вибирала більшість із тих справ, які зробили її ім'я відомим. Але від їх результатів залежатиме, як її запам'ятають. ■

К Н И Г А Р Н Я

12–16 травня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

12 травня, 18:00 — дискусія на тему «Якого минулого потребує майбутнє?» в межах презентації книжки Томаша Стрієка «Невловимі категорії: нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії».

14 травня, 18:00 — презентація книжки Григорія Гусейнова «Одіссея Шкіпера та Чугайстра».

15 травня, 18:00 — презентація книжки Тетяни Белімової «Теплі історії. Трояндовий джем».

Київ (вул. Спаська, 5):

12 травня, 18:00 — презентація книжки Людмили Таран «Прозорі жінки», дискусія на тему «Жіноче письмо: табу, самоцензура, тілесний досвід».

Спільно з видавництвом «Букрек».

13 травня, 18:00 — презентація книжки Степана Процюка «Під крилами великої Матері. Ментальний Майдан».

Спільно з літературною агенцією Discursus.

14 травня, 18:00 — КОЛО КНИЖКИ для підлітків 14–16 років. Обговорення роману Рея Бредбері «451° за Фаренгейтом».

Спільно з Центром дослідження літератури для дітей

та юнацтва й організацією «Пласт».

16 травня, 17:00 — презентація книжки Ігоря Зарудка «Якщо твій янгол Йосипівна». Спільно з літературною агенцією Discursus.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

12 травня, 18:00 — презентація книжки Степана Процюка «Під крилами великої Матері».

13 травня, 19:00 — презентація книжки Вікторії Дикобраз «Семантика наших прикрас».

15 травня, 18:00 — презентація книжки Ігоря Зарудка «Якщо твій янгол Йосипівна».

16 травня, 12:00 — майстер-клас з оригамі: ластівка з паперу.

Інформаційний партнер

Тиждень

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Від Криму до Донбасу. Легендарна розвідрота

Про розвідроту 25-ї окремої повітряно-десантної бригади можна знімати бойовики. Але, на жаль, ми поки що не маємо права навіть показати їхні обличчя. А розповісти про них можемо незаслужено мало

Автор:
Анатолій
Шара

Про військову честь і відвагу говорять багато. Але тільки реальна війна показує, хто чого вартий. Минув рік, відколи українські вояки вийшли з Криму. Виходили по-різному. Хтось одразу побіг до окупантів – чи то зі страху, чи то за рублем. Хтось знімався в кіно, втративши озброєння і техніку. А були ті, хто не здав зброї, не допустив ворога у своє розташування, а головне – був готовий стояти до кінця.

Є такі військові підрозділи, куди не кожен може потрапити, – питання не в секретності, а в моральній, психологічній і фізичній придатності охочого стати крутим вояком. Десантники завжди вважалися елітою армії, їхнє призначення – виконання бойових завдань у тилу ворога, в оперативному оточенні. «Ніхто, крім нас» – девіз старий, але він точно відображає уявлення десантури про свою місію.

А от розвідувальні підрозділи – тема майже невідома. Ви не прочитаете про них захопливих репортажів військових кореспон-

дентів, не побачите розлогих фотосесій – і не тільки через те, що ці люди працюють в умовах секретності, а й тому, що піар і слава не є для них мотиваторами. Їм важливі військова честь, успіх і перемога.

Розвідувальна рота 25-ї окремої повітряно-десантної бригади пройшла шлях від Криму до Донбасу. Доля цих сміливих хлопців заслуговує на особливу увагу, бо в ній відобразилася вся коротка історія російсько-української війни 2014–2015 років. Війни, яка триває і в ці хвилини.

ПЕРЕВАЛЬНЕ: ЯК ЦЕ БУЛО В КРИМУ

14 лютого 2014 року розвідувальна рота 25-ї окремої повітряно-десантної бригади в кількості 60 осіб здійснила дводобовий марш у селище Перевальне, що в Криму, на полігон 36-ї бригади берегової охорони Збройних сил України. Це було зроблено відповідно до навчально-бойового завдання: зі зброєю та боеприпасами, повантаженою на спецавто-

мобілі бронетанковою технікою. На Ангарському військовому полігоні відбувалися планові навчання з підрозділами ВМС України. Тим часом у Києві сталися відомі події: переляканий головнокомандувач утік від народного гніву до сусідньої країни.

На момент захоплення Росією Криму розвідники 25-ї ОПДБр перебували тут, на полігоні. Тоді вони й дістали розпорядження переміститися в розташування 36-ї бригади берегової охорони, де зайняли окрему територію її танкового батальйону.

Зранку 5 березня до розташування 36-ї бригади берегової охорони приїхав російський полковник, який представився військовослужбовцем Чорноморського флоту Російської Федерації та зажавав негайної зустрічі з командирами підрозділів. (Згодом десантники встановили, що то був командир 31-ї окремої десантно-штурмової бригади з Ульяновська.) Під час зустрічі він ультимативно заявив, що всі підрозділи, зокрема й розвідувальна десантна рота 25-ї бригади, повинні здати зброю до зброєрень, а бойову техніку поставити у сховища, щоб вона, мовляв, не потрапила до рук екстремістів у зв'язку з подіями на Майдані. А «зелені чоловічки», які раптово з'явилися в Криму, мали, своєю чергою, забезпечувати «зовнішню охорону» території української військової частини.

На вимогу російського полковника розвідники відповіли жорсткою відмовою і пригрозили застосувати зброю в разі несанкціонованого проникнення на територію частини. Через кілька годин українська військова частина була оточена «невідомими військовими без розпізнавальних

знаків», які на довколишніх пагорбах облаштували кулеметні та снайперські гнізда.

У відповідь українська розвідрота приготувалася до оборони: техніку було приведено у бойовий стан, підготовлено вогневі позиції, організовано цілодобове патрулювання території.

Ситуація розвивалася несприятливо, бо, на відміну від розвідників 25-ї ОПДБр, військовослужбовці 36-ї бригади берегової охорони поводитися пасивно, йдучи на поступки й виконуючи вимоги росіян. А після проведення «референдуму» ці вимоги стали більш жорсткими: здати зброю, боеприпаси та бойову техніку. Вкотре відповівши рішучою відмовою, десантники розробили план на випадок спроби силового захоплення частини. З'ясувавши розташування вогневих позицій російських військ, вони стали готуватися до прориву. Як резервний варіант розглядалася можливість знищення озброєння та військової техніки.

Уночі українські десантники проводили спеціальні тренування особового складу з виходом на бойові позиції та запуском бойової техніки. Зазвичай це викликало паніку серед «невідомих» росіян, бо, незважаючи на кількісну перевагу в живій силі, ті не мали важкої техніки.

Вранці 21 березня командир російської 31-ї ОДШБр висунув ультиматум: здати всю зброю і техніку до 10:00, у разі відмови буде проведено силове захоплення. У відповідь українські десантники зайняли бойові позиції. У зазначений час російські військовослужбовці демонстративно почали висуватися на вихідні позиції для атаки. Наші хлопці не злякалися й не відступили, а показали свою готовність прийняти бій. Протистояння і війна нервів тривали три доби, весь цей час українські розвідники зі зброєю в руках щохвилини очікували штурму. Однак росіяни, попри гру м'язами, так і не відважилися на нього. А 24 березня вкотре прибув російський комбриг 31-ї ОДШБр і повідомив, що прийнято політичне рішення й хлопців випускають на материкову частину України зі зброєю, технікою та боеприпасами. Україн-

ське командування підтвердило цю інформацію.

Виходячи з Переваляного, розвідники 25-ї ОПДБр попередили росіян, що в разі збройних провокацій стрілятимуть на ураження. Хлопці забрали із собою все: техніку, зброю і прапор. Наші бійці виграли ту невелику битву нервів, але залишився гіркий та нестерпний осад від задачі території. Хоча ми розуміємо, що це не їхня провина – тут уже політика... Ми маємо багато запитань до тодішнього українського керівництва і ще не раз повертатимемося до аналізу тих подій. Однак слабкодухість одних жодним чином не повинна заступити мужність інших. Важливий і дуже красномовний штрих: коли українські вояки покидали територію своєї частини, російські десантники, визнаючи їхню відвагу і мужність, віддавали їм честь.

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ

Поки українське керівництво не знало, що робити з російськими окупантами в Криму, яких публічно сором'язливо називало «невідомими озброєними формуваннями», розвідрота 25-ї ОПДБр вийшла на материкову частину України. Але повернутися на Дніпропетровщину, на місце своєї постійної дислокації, і відпочити десантникам тоді не судилося. Разом з іншими підрозділами бригади розвідвальної роти була перекинута на південь Донецької області для прикриття ділянки українсько-російського кордону. Там вона й зустріла початок антитерористичної операції.

13 червня під Слов'янськом розвідрота 25-ї ОПДБр зазнала перших втрат. Розвідники воювали під Красним Лиманом, Слов'янськом, Ямполем, Миколаївкою, Семенівкою, добре зарекомендувавши себе під час звільнення цих територій від сепаратистів. Тоді ж частина розвідроты 25-ї ОПДБр вирушила на допомогу побратимам – десантникам зі Львова, які в нерівних умовах і далі утримували Луганський аеропорт. Дніпропетровці обороняли відповідальні рубежі по периметру аеродрому. Маючи за плечима бойовий досвід, незважаючи на щоденні обстріли та атаки, вони ефективно били во-

рога, зазнавши при цьому мінімальних втрат. У липні 25-та ОПДБр звільняла Дебальцеве, 28 липня розвідники вивісили прапор України над міськвиконкомом міста.

А далі були бої у напівоточенні поблизу Шахтарська, звільнення Вуглегірська та Жданівки, утримання протягом місяця плацдарму в районі Нижньої Кринки. І всюди, незважаючи на втому від інтенсивних бойових дій, розвідники виконували відповідальні бойові завдання. 4 жовтня 2014 року вони з останніми підрозділами частини повернулися додому на Дніпропетровщину. А вже від січня 2015-го і дотепер, відновивши боєздатність, знову виконують свій військовий обов'язок на передових позиціях.

З того особового складу розвідвальної роти 25-ї ОПДБр – підрозділу, що гідно вийшов із території Кримського півострова, – сьогодні в строю лише 18 військовослужбовців. Ставши кістяком підрозділу, «ветерани» переда-

**КОЛИ РОЗВІДНИКИ 25-ї
БРИГАДИ ВИХОДИЛИ З
ПЕРЕВАЛЬНОГО, РОСІЙСЬКІ
ДЕСАНТНИКИ, ВИЗНАЮЧИ
ЇХНЮ ВІДВАГУ І МУЖНІСТЬ,
ВІДДАВАЛИ ЇМ ЧЕСТЬ**

ють свій досвід прибулому поповненню – часто в жорстких бойових умовах, бо перемир'я існує лише на папері для дипломатичних хитропців високої політики. А головним мотивом для розвідників завжди лишаються військова честь, вірність народу України та братерству ВДВ.

Охочих попаритися в час війни (навіть якщо ви назвете її АТО) завжди було і буде багато. Але від того, як суспільство вміє розпізнати і цінувати своїх справжніх героїв, залежить його майбутнє. У нас таких героїв чимало. От тільки ми – і суспільство, і влада – не завжди можемо гідно оцінити їхній героїзм. Здається, проста річ: вони вірні своїй військовій присязі. А від того залежить наше з вами життя. Вважати їх крутими хлопцями і героями – це потрібно нам, а не їм. Їм досить того, що вони з честю виконують свій обов'язок. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ

Тягар і фейк імперії

Тягар імперії важкий. Імперія приречена тягти на собі чавунний вінок непереможності й свинцеві вериги непогрішності. Імперія ніколи не програє і ніколи не помиляється, бо інакше вона не імперія

«Сибірський циркульник» Нікіти Міхалкова, в якому він приміряв на себе роль Александра III, став предтечею цілої хвилі новітніх фільмів, що оспівують імперію і «славу русского оружия»

Автор:
Валерій
Примост

Росія не виняток. Колись у Заліссі на угноєний Руссю ґрунт орда кинула насіння імперії. Воно проросло в Московії, яка називалася тоді Великим князівством Володимирським і стала улусом Золотої Орди у складі великої Монгольської імперії. Тоді й народилася мрія про Імперію – байдуже, чи від Чингізидів, чи від Візантії. А доля імперії конче потребувала міфів про непереможність.

КУЛИ З ГЛИНИ ДЛЯ ІМПЕРІЇ

Тому вже перший «герой Російської імперії» Олександр Невський був кутий і клепаний відповідно до імперських завдань. Зі зрадника – у святі, з ката – в герої, з татарської «шістки» – у

володарі. Так народився величний образ грози Сарая і півлицарів, який в СРСР знали із пропагандистського фільму Ейзенштейна. Такий титан, природно, потребував великих перемог, а тому розбійницький напад на шведських купців, які вирішили незаконно поторгувати з підвладною Новгороду Іжорою, перетворився в імперський історіографії на славу «Невську битву», незначна сучка з лівонцями на Чудському озері стала грандіозним «Льодовим побоїщем», а кволий Лівонський орден – смертельною загрозою всім руським землям.

Наступний стовп імперії – Дмитрій Донський. Схема така сама: вірний ханський слуга

раптом постав гордим і самовладним государем, а боягуз – сміливцем. Дмитрій також потребував славних перемог – і в історичних джерелах з'явилася «Куликовська битва». Списаний із «Льодового побоїща» хід бою (спочатку ворог наступає і тиснить, потім добірна дружина вдаряє у фланг) і відсутність самого поля бою (на Куликовому полі так і не знайшли жодних слідів битви) абсолютно не завадили «Куликовській битві» постати «тріумфом» московської зброї. Російський історик XIX століття Сергій Соловйов навіть порівнював її з битвами на Каталаунських полях (451) і біля Пуат'є (732), і це незважаючи на те, що навіть якщо велика битва була, то Донський

брав у ній участь як вірний васал законного хана Тохтамиша проти узурпатора Мамаю. Через два роки той-таки Тохтамиш розорив Москву (1382), а Донський при цьому кинув свій столий град і втік у Кострому, що, втім, не зруйнувало ані куликовського міфу, ані образу князя – переможця «іґа».

Наступною «епохальною» подією стало «Стояння на річці Угрі» (1480), яке також вважається великим «тріумфом» і «кінцем монголо-татарського іґа» (щоправда, «іґа» в його точному сенсі не існувало від 1327 року, бо після Тверського повстання данину збирали вже не баскаки, а великий князь Володимирський). А на Угрі Іван III «перестояв» лише хана Ахмата, правителя Великої Орди – спливаючого кров'ю уламка Золотої Орди, від якої вже відколюлися Казань, Крим, Астрахань та ногаї (до речі, саме ногаї і зарізали бідолаху Ахмата вже наступного року). І що цікаво: через 22 роки після перемоги на Угрі Іван III знову визнав себе «холопом» хана Великої Орди. Розправилися з Великою Ордою зовсім не московити, а кримські татари, які й стали правонаступниками Золотої Орди і данником яких Московія значилася аж до початку XVIII століття.

Черговим великим «тріумфом» Московії постала Лівонська війна (1558–1583). Один із найбільш розпіарених московських государів Іван Грозний, герой іще одного фільму Ейзенштейна, здійснив перше в історії масоване російське вторгнення в Європу. Спершу все йшло добре: розгромити Лівонський орден вдалося без особливих проблем, бо сили й ресурси Московії та Лівонського ордену різнилися в багато разів. Орден і за часів Невського не був потужним, а після розгрому литовцями й поляками під Вількомиром (1435) і зовсім занепав. Однак далі царю довелося зустрітися з поляками, литовцями і шведами, що закінчилося катастрофою, бо Московія пережила таке ґрунтовне розорення, яке мало відрізнялося від монгольської навали: були втрачені значні території, а правляча династія Рюриковичів незабаром припинила своє

існування. Та в російській історіографії підсумки Лівонської війни постають «бойовою нічєю»: мовляв, хоробрі росіяни спочатку розгромили клятих лівонських німців, а потім завадили полякам, литовцям і шведам завоювати Велику Росію.

Наступну «славну перемогу» московити здобули в 1612 році, коли примусили до капітуляції польський гарнізон у Кремлі. Щоправда, поляків у Кремль запросили самі ж москвичі, коли обрали польського королевича Владислава государем московським. Якось смішно говорити, що самотній іноземний гарнізон у столиці ворожої країни був здатний чинити серйозний опір, але керівники боротьби з «польською навалю» Мінін та Пожарський і досі нагадують про неї пам'ятником на Червоній площі.

Наступним чудесним військовим успіхом стала російсько-польська війна 1654–1667 років, коли Московія разом із Гетьманщиною, Швецією, Семиграддям і Бранденбургом нищили Польщу. Саме тоді – із приєднанням Гетьманщини – Московія краєчком увізла в Європу і почала все більше позиціонувати себе як європейська країна, укладаючи військово-політичні союзи.

Першим таким союзом став антипольський у час Потопу, а другим – антишведський у час Великої Північної війни, яка для Росії закінчилася черговим бучним тріумфом. Маючи колосальну перевагу в силах і ресурсах, московити мучилися зі шведами більш як два десятиліття, примудрялися начисто програвати битви при п'ятикратній кількісній перевазі (як під Нарвою 1700 року) й таки виграли головну битву у вдвічі меншої армії, голодної, змученої, майже без боєприпасів та артилерії (Полтава, 1709).

Наступним «імперським тріумфом» стала для Росії Семирічна війна (1756–1763). Вступивши на боці Австрії та Франції у війну проти маленької Пруссії, росіяни кілька років билися з пруссаками: при дворазовій кількісній перевазі не зуміли перемогти під Гросс-Егерсдорфом (1757), при полуторній – під Цорндорфом (1758), а перемога біля Кунер-

сдорфа (1759) обійшлася їм більшою кров'ю, ніж переможе- ним. У результаті війни, що велася Росією в інтересах Австрії, коштувала російським військам великих утрат, але не дала жодної вигоди. Чи перемога це? Справжніми переможцями Семирічної війни стали Англія (що остаточно позбавила Францію статусу «першої держави світу») і Пруссія (що відстояла свої права на Силезію).

ХТО КОМУ ПЕРЕМОЖЕЦЬ?

Така тенденція – воювати за чужі інтереси, ніби ви не імперія, а васал, – стає дедалі помітнішою в російській історії із середини XVIII століття, відколи на російському троні всілися німці Гольштейн-Готторпи. Саме тоді росіяни й перетворилися на європейське гарматне м'ясо. У Семирічній війні Росія воювала заради Австрії, у наполеонівських війнах – заради Австрії та Англії, в Першій світовій – заради Англії та Франції, у Другій – на користь Америки й тих самих Англії та Франції.

Імперія не може визнати

**ПРАГНЕННЯ СТАТИ ІМПЕРІЄЮ
ЗМУСИЛО ВИТВОРЮВАТИ
ГЕРОЇВ НАВІТЬ ІЗ
НЕПРИДАТНОГО МАТЕРІАЛУ.
З ЧАСОМ ВИГАДКИ
ПІДМІНИЛИ РЕАЛЬНІСТЬ
І МІФОЗАЛЕЖНІСТЬ СТАЛА
ТОТАЛЬНОЮ**

таке принизливе становище. Способів приховати його було два: прославляти успіхи російської зброї – солдатів і звинувачувати супротивників у агресивних намірах.

Звичайно, російські солдати вважалися «найкращими в Європі»: от і Фрідріх Великий говорив, що російського солдата мало вбити – його треба ще й повалити. Але солдатська відвага не могла нівелювати стратегічних прорахунків командування. Навіть знаменитий перехід Суворова через Альпи (1799) після Муттенської долини, по суті, був поспішним відступом із відбиванням від насадаючого ворога. Та й сам

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ

Суворов, славетний переможець іррегулярних турків, польських повстанців та пугачовських башкирів, – це ще один черговий стовп ідеологічної будівлі імперії.

Потужний, добре опрацьований міф – і образ Суворова, і його безкінечні перемоги, і навіть крилаті фрази... Знаменитий вислів «чудо-богатири», який Суворов начебто сказав про російських солдатів, достеменно зафіксований лише щодо однієї-єдиної людини: «чудо-богатирем» у своїх листах він називав... Наполеона Бонапарта, яким щиро захоплювався. До речі, приписувану Суворову фразу про Бонапарта «широко крокує, пора вгамувати молодця!» він насправді ніколи не виголошував.

Із приводу Швейцарського походу Суворова ясно висловився граф і військовий міністр Дмитрій Мілютін: «Невдала ця кампанія принесла російському війську більше честі, ніж найблисучіша перемога». У цьому є певний сенс, адже тільки хоробрість і витривалість російських солдатів, що покірливо встигали своїми тілами снігові схили альпійських перевалів, дозволила Суворову завершити цей трагічний анабазис. Але вмирили солдати, а Суворов отримав за Швейцарський похід звання генералісимуса та пам'ятник у Петербурзі.

Щоправда, з початком наполеонівських війн думка про російських солдатів дещо змінилася, про що й сказав сам Наполеон: «Я знаю, про що вони думали, йдучи на Аустерліцьку кампанію, – вони вважали себе непереможними. Але тепер вони наперед впевнені, що будуть переможені моїми військами».

Другим способом приховати дійсний стан справ у війнах із Європою є галас: «Вони перші на нас напали! А навіть якщо й не напали, то збиралися напасти! Адже кожен росіянин знає, як шкідлива Європа мріє відтяти від Великої Росії ласий шматочок!».

Генрі Кіссінджер так висловився на цю тему: «Парадоксальність була найбільш характерною рисою Росії. Постійно воюючи й розширюючись на всі боки, вона, проте, вважала, що

Невська битва – «вічнозелений» імперський міф, який надихає і сучасних російських режисерів

їй безперервно загрожують. Чим більш багатомовною ставала імперія, тим більш вразливою себе відчувала, почасти ще й тому, що їй потрібно було ізолювати безліч національностей від їхніх сусідів. Щоб зміцнити своє правління й подолати напруженість між різними народами, що населяють імперію, всі правителі Росії використовували міф про потужну іноземну загрозу, який з

ПРОГОЛОСИТИ СЕБЕ ІМПЕРІЄЮ І ВОЮВАТИ ЗА ЧУЖІ ІНТЕРЕСИ, ПРИКРИВАЮЧИСЬ ГЕРОЇЗМОМ СОЛДАТІВ, – ТАКИМ СТАВ ТРЕНД РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ВІД XVIII СТОЛІТТЯ

часом ставав пророцтвом, що справджувалося, прирікаючи тим самим Європу на нестабільність...»

І тут нічого іншого не залишається, як чесно визнати: ніхто з європейських попередників Наполеона не збирався завойовувати Росію. Ні прусаки, ні шведи, ні поляки, ні тим більше лівонські лицарі. Бо в тодішніх умовах завоювати й утримувати таку величезну

країну з поганими комунікаціями європейцям було не під силу. Та вони й просто не знали, що потім робити із цією валізою без ручки: напівпорожніми просторами без доріг, промисловості й законності, населеними дрімучими, неосвіченими, агресивними людьми.

Навіть монголи ніколи не намагалися поставити в містах Залісся свої гарнізони й посадити там своїх намісників. Усе, що вони зробили, – це зобов'язали одного з місцевих князів збирати данину і привозити її до Сарая. Жоден ординський хан навіть не робив спроби сісти у Володимирі-на-Клязьмі чи Москві й оголосити себе великим князем Володимирським (на відміну, наприклад, від монгольських імператорів Китаю, ілханів Ірану або правителів Могулістану й Мавераннахру).

Поляки Гонсевського також опинилися в Кремлі тільки тому, що московити обрали польського принца своїм царем.

Що стосується Лівонського ордену, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Швеції та Пруссії, то вони тільки захищалися від московської навали.

Та й Наполеон, не варто забувати, організував похід до Росії вже після того, як росіяни тричі вторгалися в Європу й напали на нього. Але й він не збирався завойовувати Росію. А лише хотів примусити царя до виконання Тильзитського договору, підписаного самодержцем п'ятьма роками раніше. Наполеона цікавила Англія, а до Росії йому й діла не було, поки вона не заважала його планам.

Кульмінацією кампанії 1812 року вважається Бородинська битва, відразу визнана росіянами переможною. Кутузов отримав чин генерал-фельдмаршала, всі учасники битви – нагороди і грошові премії. Бородинська битва відтоді й до сьогодні – слава російської зброї, джерело натхнення і ще один чудовий зразок імперської пропаганди. Адже фактичні результати битви такі: росіяни втратили в півтора раза більше людей, ніж французи, відступили з поля бою, залишили без спротиву свою столицю, яку самі ж і спалили перед відхо-

дом. Якщо це перемога, то який тоді для росіян вигляд має поразка?

Радше правий Наполеон у своїх мемуарах: «Московська битва – моя найвеличніша битва: це двобій гігантів. Росіяни мали під рушницею 170 тис. осіб; вони мали за собою всі переваги: кількісну перевагу в піхоті, кавалерії, артилерії, прекрасну позицію. Вони були переможені!».

Більш об'єктивні російські історики ухильно називають Бородіно «моральною перемогою» росіян.

Звісно, перемога під Бородіном не принесла французам перемоги у війні. А що дала перемога у війні росіянам? Заради чого вони стали жертвою нападу Наполеона? Заради захисту англійських інтересів. А для чого вони поклали сотні тисяч життів у Росії і потім у Європі? Щоб повалити Наполеона й повернути до Парижа Бурбонів, щоб англійська, а не французька торгівля процвітала в обох півкулях планети і щоб англійському, а не французькому прапору кланялися індіанські вожді, африканські царки й азійські еміри.

Росія дорого заплатила за перемогу над Наполеоном і нічого не отримала взамін: росіяни навіть не могли затриматися в Європі довше, ніж це вирішили англійці й австрійці. Так-так, слава «непереможних воїнів»! Разом із сильними союзниками завалити противника й потім вважати себе (і тільки себе!) непереможними. Це ще повториться не раз.

КРИМСЬКА СПОКУСА

А в 1853 році Росія вирішила зіграти у велику політику самостійно. І напала на слабку Османську імперію, розраховуючи під гаслами про звільнення балканських слов'ян прибрати до рук Стамбул-Константинополь і протоки.

Це був третій випадок, коли Росія сама повірила власній імперській пропаганді й вирішила почати велику війну без союзників. Перший скінчився катастрофою в Лівонській війні. Другий – похід проти Туреччини – завершився ганебним оточенням Петра I на річці Прут (1711).

Спочатку все пішло добре (як свого часу і в Івана Грозного та Петра): турецький флот був хвацько потоплений у Синопській битві. Але потім за османів заступилися «великі дядьки» – Англія і Франція. Союзники висадилися в Криму, розбили російську армію на Альмі й обложили Севастополь.

Саме тоді й народжувалося імперське уявлення про нього як про «місто російської слави». Почалося із «Севастопольських оповідань» Льва Толстого і продовжилося численними романами, предметами живопису, фільмами й навіть поштовими марками. «Слава» складалася із затопленого в бухті без бою російського флоту й марної загибелі значної кількості оборонців під масованими бомбардуваннями союзників, при цьому перший період облоги союзники ухитрилися блокувати росіян, маючи меншу кількість військ.

349 днів оборони скінчилися здачею міста й відступом російських військ. Протягом цих 349 днів росіяни тричі намагалися деблокувати Севастополь і тричі були розбиті: під Балаклавою, Інкерманом та на Чорній річці. Але де ви почуєте про «поразку під Севастополем»? Логіка російських пропагандистів така ж, як і для Лівонської війни: мовляв, Севастополь ми віддали, зате не пустили ворога далі в Росію! (Можна подумати, ворог туди збирався...)

У результаті Кримської війни Росія втратила Бессарабію, протекторат над Молдавією і Валахією, а також право мати військовий флот на Чорному морі. Ганебна поразка шкодила величчю імперії, тож її треба було нівелювати героїчними розповідями: героїство захисників, імовірно, мало врівноважити технічне відставання російської армії та прорахунки російського керівництва.

Армія Московії-Росії у війні з Європою практично завжди поступалася якістю озброєння та рівнем організації, вишколом солдатів й умінням генералів, але завжди перевершувала кількістю бійців і ресурсів. Російських солдатів було більше,

Образ «непереможної» армії, яка має багатовікову історію, став опорою радянської пропаганди в роки Другої світової

ніж шведів, прусаків або французів, а безкраї та казково багаті засіки Сибіру дозволяли легко нівелювати наслідки будь-яких утрат. У результаті кров хоробрих російських солдатів приховувала бездарність генералів. Це ж про російську армію Наполеон сказав: «...військо левів на чолі з баранами».

Таким був російський імперський стиль ведення війни. Хоробрі раби відчайдушно захищали своє рабство, воюючи гладкоствольними рушницями проти штуцерів, вітрильниками проти пароплавів. На відміну від штуцерів і пароплавів хоробрі раби нічого не кошту-

**НАВ'ЯЗЛИВИЙ МІФ
ПРО ЗОВНІШНЮ ЗАГРОЗУ
СЛУГУВАВ КОНСОЛІДАЦІЇ
ДОВКОЛА САМОДЕРЖАВСТВА
Й ТИМ САМИМ ПРИРІКАВ
ЄВРОПУ НА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ**

вали, тому їх завжди було багато, і їх ніколи ніхто не беріг: кров замість технологій. Рабовласницька імперія просто не вміла воювати інакше.

ОСТАННІ ФЕЙКИ РОМАНОВИХ

Тому імперці ніколи не вчилися на своїх помилках. Вони, як кажуть, «нічого не забували й нічого не вчилися»: не забували своїх перемог і не навчалися на своїх поразках.

У 1877 році Росія почала нову війну проти Туреччини. Знову з тим самим гаслом про звільнення балканських слов'ян і знову з тією самою стратегічною метою – захопленням Стамбула і проток. Попри серйозні втрати, російська армія досягла вагомого успіху: розбила турків і зайняла Адріанополь; до Стамбула (а значить і до повної перемоги) рукою подати. Однак у Мармурове море ввійшли британські броненосці, і росіяни мусили відступити: повторення кримської катастрофи 20-річної давності ніхто не хотів.

Отже, Росія знову програла війну, бо нічого в результаті не придбала... Ну крім слави «визволительки слов'ян», звісно. Правда, звільнені чомусь воліли орієнтуватися не на Росію, а на

Російський культ «великого полководця Суворова» не оминув і Україну. У Тульчині (Вінницька область) пам'ятник йому стоїть на центральній площі

РАБИ НІЧОГО НЕ КОШТУВАЛИ, ТОМУ ЇХ НІХТО НЕ БЕРІГ: КРОВ ЗАМІСТЬ ТЕХНОЛОГІЙ. РАБОВЛАСНИЦЬКА ІМПЕРІЯ ПРОСТО НЕ ВМІЛА ВОЮВАТИ ІНАКШЕ

Продовження в наступному номері

Захід. У Румунії запанувала німецька династія Гогенцоллерн-Зігмаринген, а в Болгарії – спочатку Александр I Баттенберг, а потім Фердинанд I Саксен-Кобург-Готський. Ці воцаріння були щедро оплачені російською солдатською кров'ю.

Зате Росія від усієї душі могла насолоджуватися новими лаврами переможця і тріумфатора, а вправні автори – від Пікуля до Акуніна – радувати своїх читачів численними прикладами російського героїзму.

Наступного разу битися з ворогом без сильних союзників Росія зважилася лише через 27 років. Ворогом виявилася маленька Японія. Російсько-япон-

ська війна скінчилася для Росії втратою двох флотів, південної половини Сахаліну, володінь на Ляодунському півострові та впливу в Маньчжурії (так званий Жовторосії) – про проект її окупації довелося забути назавжди. Це була вражаюча катастрофа, яка доповнилася серйозними економічними та соціальними конфліктами і продовжилася революцією 1905 року. Однак в офіційній імперській історіографії констатується, що все пройшло не так і погано: японців, мовляв, виснажили й не пустили їх далі в Росію-матінку.

А через дев'ять років Росія вплуталася у Велику війну, як тоді називали Першу світову, і знову заради чужих інтересів. Ця війна зазвичай подається як «незавершена»: мовляв, от якби не революція, то ми цим фріцам показали б! Ось і Путін, виступаючи в Раді Федерації, у програвшій Росії в Першій світовій війні звинуватив більшовиків... Та реальність інша: жодним більшовицьким переворотом іще не пахло, коли Росія після «Великого відступу» 1915 року віддала противнику Польщу, частину Прибалтики та Білорусі, а також майже всю Західну Україну. Попри всі наступні зусилля, імператорська армія до самої Лютневої революції вже нічого славного не вчинила.

Вона сходила зі сцени так само, як і жила: по пояс у крові, проклинаючи дурнів, боягузів і зрадників – своїх командирів, і з довгим переліком поразок, перероблених у перемоги або хоча б «нічий».

А останню свою битву вона програла натовпам учорашніх селян, підсиленим бандами «інородців» різних національностей: від євреїв до китайців. Ці натовпи перемогли російську армію в суто російській імперській манері: завалюючи трупами й не зважаючи на втрати. Імператорська армія зустрілася зі ще більш суровими російськими імперцями і програла. А «новим росіянам» – червоним – уже незабаром належало явити світові нові страхітливі приклади російського імперського стилю ведення війни, в тому числі й «блискучих перемог», склепаних із кривавих поразок. ■

Volkswagen T6: для життя на колесах

«Мій автобус і я народилися в один рік. Ми їзимо і варимо каву по всій країні», — каже голландець, пригостяючи гостей в Амстердамі зі своєї мобільної кав'ярні — Volkswagen T1 1963 року. Це перше покоління легендарної серії Transporter. За шість із половиною десятиліть від початку її випуску продано 12 млн автомобілів, і кожне покоління було технологічним лідером, що чітко відповідало потребам ринку. У середині квітня Volkswagen представив у голландській столиці шосте покоління серії Transporter. Серед основних оновлених технічних характеристик авто — покращені безпека й динаміка керування, підвищений комфорт і зручність, економія пального. І в ньому дійсно хочеться поїхати компанією на тиждень-другий у Карпати або в тур Європою, а потім, не гаючи часу, в аеропорт зустрічати делегацію партнерів по бізнесу. Дизайнери та інженери розробили різні інтер'єри для широкого спектра потреб. У моделях Transporter він надзвичайно практичний, із великим вантажним простором. У Multivan — вишуканий, з опцією електричного регулювання сидінь і функціональним розташуванням полиць та відсіків для зберігання речей. Таку модель уподобають родини та компанії, що полюбляють подорожувати з туристичним спорядженням і багажем. Розташування місць у задній частині салону можна змінювати. Рівень комфорту для водія і пасажирів значно підвищують новий адаптивний контроль шасі та динамічний круїз-контроль. Електрично регульовані амортизатори пристосовують авто до одного з трьох режимів руху: Comfort, Normal або Sport. Ще одна новинка у «душі часу» в салоні шостого покоління — мультимедійний сенсорний 6,33-дюймовий дисплей, який працює за допомогою безконтактних датчиків: шойно водій або пасажир на передньому сидінні підносить руку до сенсорного екрана, як система автоматично перемикається з режиму відображення в режим уведення даних. З міркувань безпеки та зручності

всі мультимедійні пристрої під'єднуються до інформаційно-розважальної системи через Bluetooth. Миттєво отримати інформацію про погоду, затори та актуальні новини можна через додатки і сервіси Car Net у навігаційних системах Discover Media та Discover Media Plus.

Питанню безпеки в T6 приділена особлива увага: мікроавтобус оснащений радаром Front Assist (на замовлення у Transporter, Multivan і Caravelle; у стандартній комплектації в Multivan Business), який відстежує дистанцію до автомобіля, що рухається попереду, і допомагає зменшити гальмівний шлях; функція екстреного гальмування City зупинить авто під час руху на швидкості, нижчій ніж 30 км/год, за умови виявлення критичного зменшення відстані, що особливо зручно в щільному міському трафіку. Щоб звести до мінімуму ризик повторного зіткнення після настання аварійної ситуації, до стандартної комплектації Transporter входить автоматична гальмівна система запобігання повторному зіткненню. Опція Light Assist автоматично пе-

ремикає далеке та близьке світло фар, виходячи з даних, отриманих через камеру, а система розпізнавання втоми водія, яка є стандартною для автомобілів з багатофункціональним дисплеєм, зафіксує будь-які відхилення від нормального поведіння під час керування й рекомендує зробити перерву. Для всіх машин із повним приводом 4MOTION за бажанням доступна система допомоги спуску з гори Hill Descent Assist. Для холодних регіонів рекомендується нова функція обігріву вітрового скла, що забезпечує чітку видимість навіть у складних погодних умовах.

Зовні T6 — це добре впізнаваний, класичний дизайн Transporter, обережно модернізований більш стильною передньою панеллю, гострішими кутами фар і точнішими, але обтічними лініями, завдяки яким авто видається вилитим із цільного шматка металу. Оскільки машина розрахована на щоденну експлуатацію, часто у складних дорожніх умовах та зі значними навантаженнями, для неї традиційно характерні міцність, витривалість і надійність.

Ексклюзивно до виводу авто на ринок «Volkswagen Комерційні автомобілі» пропонує спеціальну версію GENERATION SIX. Базою для неї слугує Multivan Comfortline, дообладнаний низкою додаткових ексклюзивних функцій: тонованими вікнами, світлодіодними фарами, протитуманними фарами з поворотним світлом і хром-пакетом — усе це в стандартній комплектації. А любителі ретро-естетики можуть замовити авто в одному з чотирьох двоколірних виконань із декоративними елементами відповідного кольору на панелі приладів і легкосплавними 18-дюймовими мультиколірними дисками.

Орієнтовна вартість нового Transporter в ЕС — від €23 тис. за базовий Transporter; €30 тис. за Multivan Conceptline. На українському ринку нова генерація має з'явитися в серпні цього року.

Віктор Неборак

про «Бу-Ба-Бу», літературну критику та «Русь-тройку»

ФОТО: ТАТЬЯНА ДАВІДЕНКО

Спілкувалась
Ірина Троскот

Віктор Неборак – відомий український письменник, перекладач і літературний критик. Разом із Юрієм Андруховичем та Олександром Ірванцем учасник найвідомішого літературного угруповання «Бу-Ба-Бу», що у квітні відзначило 30-річний ювілей. Нині працює в секторі критики Інституту Івана Франка НАН України.

У. Т.: 17 квітня ви відзначили 30 років «Бу-Ба-Бу». Звідки ця дата? Що саме відбулося того дня в 1985-му?

– 17 квітня ми із Сашком Ірванцем уперше зустрілися у Львові біля оперного театру. Це організував Юрій Андрухович, який сам не зміг приїхати. Тоді, ще без мобільних телефонів та інтернету, зв'язок був ускладнений, про місце й час зустрічі домовлялися листовно. З Ірванцем Андрухович познайомився на одному з ірпінських семінарів, які спершу проводила Спілка письменників, а нині цю традицію перехопило видавництво «Смолоскип». Мене там не було, але десь по руках ходила моя поемка «Карколомні перевтілення», яка справила на обох гарне враження, і Юрко запропонував нам зустрітися, щоб оголо-

сити про створення бурлескно-балаганно-буфонадного напрямку. Я недавно знайшов лист саме із цими словами. Юркова ідея літературного угруповання – це була золота середина між так званими метафористами й сповідальниками. Поети-метафористи – це Ігор Ринарук, Василь Герасим'юк, Іван Малкович, Наталка Білоцерківець та ін., а сповідальники – Павло Гриник, Станіслав Чернілевський, Валерій Герасимчук. У тодішній критиці точилася дискусія, головними дискутантами якої були Микола Рябчук і Ярослав Мельник, відомий нині як прозаїк. Останній відстоював сповідальництво, тобто відвертішу, прозовішу поезію, як йому здавалось, а перший – метафоризм, тобто більш європейську, модерністичну. Умовно кажучи, у метафористів попередниками були ранній Драч, можливо, Вінграновський, а перед тим – Антонич, наново виданий у 1960-х. А в сповідальників, звісно, Симоненко, Борис Олійник та ін. Сповідальники були більш заангажовані в національних речах, а метафористи уникали цього. Проте в умовах 1983–1984 років метафоризм був способом зашифрувати деякі речі перед цензурою, яка

вже втрачала нюх. Скажімо, у Василя Герасим'юка в 1986-му вийшла книжка «Потоки», де були вірші про УПА, і цензор цього не відчув. А сповідальницька настанова полягала в тому, що ти мушиш про все писати відверто. Нам Юрко запропонував щось середнє, що передбачало не патріотично-політичну заангажованість, а швидше карнавальну, яка в українській літературі, очевидно, мала найглибші корені (пов'язані ще з «Енеїдою» Котляревського) радісного віталістичного мистецтва, дещо стьобового, яке водночас озирається на класику. Тобто карнавал передбачає певний інтелектуалізм, але й шанує право читача не бути учнем у письменника. А в нас часто літератори виступали в ролі учителів, проповідників, трансляторів певної ідеології. Художня література не повинна повчати, як церковна проповідь, вона має створювати якийсь інший вимір світу, а краще – власний світ, у якому читачеві цікаво. Натомість за соціалізму література перебувала на службі комуністичної ідеології.

У. Т.: Розкажіть більше про середину 1980-х у літературі й саму дискусію.

– Це перша дискусія, не ініційована партією, вона виникла як становлення нового покоління в літературі, нинішніх вісімдесятників. У нас було багато розбіжностей, але існувала й певна спільність: покоління не хотіло бути прислужницьким. Відмінність полягала в тому, що над кожним із нас тяжіла певна традиція. Що таке традиція для письменника? Це те, що ти читаєш і любиш. Я, скажімо, більше любив раннього Тичину, ніж Симоненка, який мені видався надто простеньким. Звісно, я не міг писати серйозно «під Симоненка», а якщо використовував його стилістичні фігури, то як стьоб. Особливо це вмів робити Ірванець, у якого є багато стилізацій, не кажучи вже про його знаменитий вірш «Любіть Оклахому». Володимир Сосяра у вірші «Любіть Україну» не називає жодного міста, Україна в нього доволі абстрактна, а Ірванець у «Любіть Оклахому» перелічує штати. Думка така, що, коли попросити пересічного українця назвати 10 штатів Америки, він їх не знатиме. Тобто Ірванець іще й займається своєрідним просвітни-

цтвом: мовляв, любите Америку, а не знаєте назв її штатів.

У. Т.: Чи можна вважати створення «Бу-Ба-Бу» своєрідним вибухом у тогочасній літературній спільноті?

– Вибуху як такого не було, це пізніша помилкова інтерпретація. Вибухом став фестиваль «Вивих» у 1992 році, де ми виступали авторами сценарію, ідеологами і т. ін. Його центральною подією була поезоопера «Крайслер імперіал». Більшістю тоді вона не прочитувалася, але в основі лежав скепсис щодо негайної американізації України. «Крайслер» у цій опері – це машина й водночас американський міся, який прибуває, така собі людино-машина, котра повинна навчити українців правильно жити в сучасному світі. На неї всі чекають із нетерпінням, як на свято. І коли вона нарешті з'являється в прикінцевій сцені, з'ясовується, що то не авто, а лише дві фари, за якими порожнеча. Ці фари вивозять музиканти гурту «Кому Вниз»: вони втілювали акторів другого плану й не співали. У виставі узагалі майже все було навпаки: наприклад, Віктор Морозов теж не співав, а грав бомжа. Ми, щоправда, таки читали свої тексти, але в дивний спосіб: Андрухович був у одязі Івана Грозного, я мелодраматично у супроводі рок-гурту, а Ірванець, якого хлопчик вивозив на інвалідному кріслі, вдавав розбитого життям паралітика, тож його вірші натовість озвучував цей малий. Тоді у львівській опері нас побачило понад 4 тис. людей. А щоб усе суспільство, уся літературна спільнота водночас були зворохоблені, такого не було. Просто стало несподіванкою те, що ми ні в кого не питали дозволу на наші вечори, так іще не було прийнято.

У. Т.: Чи не ховався за карнавальністю «Бу-Ба-Бу» ваш своєрідний спротив системі?

– Ні. Адже навіть першотравнева демонстрація – це теж карнавальне дійство. У пізні застійні так звані брежнєвські роки абсолютно легально був дозволений Бахтін із його теорією карнавалу. До речі, саме він вплинув на нас як ненавмисний ідеолог. На початку 1980-х більш просунута інтелігенція зачитувалася його розвідками про Рабле й Достоєвського, про роман як поліфонічний жанр. Нас

зацікавила ідея, що в поезії може лунати не тільки голос ліричного героя, а більше голосів, хоча тут нічого нового не було, бо, скажімо, в «Кобзарі» Шевченка їх сотні й сотні. Інша річ, що в часи соцреалізму партія хотіла чути один вірогідний голос – поета, навіть не його ліричного персонажа. Нам було важливо повернути багатоголосся.

У. Т.: Як за вашими спостереженнями змінювалася літературна критика в останні 30 років?

– Вона ставала щоразу гіршою, гіршою і гіршою. Пояснення дуже просте: критика, як і поезія та проза, перестала бути професією, тобто приносити заробіток. Що стає спонукою до писання за таких умов? Наприклад, те, що твій друг видав книжку і ти хочеш зробити йому приємність своїм відгуком. Або навпаки: твій ворог видав книжку і в тебе є нагода його прописочити. Критика стала дуже або компліментарною, або погромною, а ще банально рекламною, коли видавець дарує книжку, знаючи, що ти можеш написати якусь рецензію. Більшу частину власної критики я створив тільки тому, що за це платили гонорари. Бо навіть мені, поетові, публікувати критику? Навіщо збирати негативні емоції? А вони будуть, навіть якщо ти написав позитивно про когось, бо 10 інших відразу позаздрять. Проте коли я таки пишу, то намагаюся це робити добре.

У. Т.: Як змінити стан справ у вітчизняній критиці? Із чого варто починати?

– Усе покращиться, тільки-но з'явиться хтось, хто платитиме критикові 10 тис. грн щомісяця за те, що він у певному виданні робить огляди. Бо для того, щоб написати добру рецензію, треба як мінімум купити й прочитати книжку, витратити гроші й час, щоб заробити зрештою 300–400 грн. Хто за такі гроші особливо лопатитиметься? Тому в сучасного критика зазвичай і якась інша причина, щоб писати. А іноді його просто цікавить певна тема. Але за нормальних обставин критик повинен співпрацювати з певним виданням, яке водночас не втручатиметься в його роботу. Якщо газета має мистецьку або літературну сторінку, вона вважається не такою рагульською, як та,

що її не має. Редактор мав би розуміти, що культурна сторінка – це престижно. Хоча так не завжди є. Наша преса зовсім не цікавиться успішністю літераторів чи митців. У 2009 році на екрани вийшов артхаусний фільм «Замерзлі душі» («Cold Souls»), який в Україні коротко був у прокаті, а також потрапив у позаконкурсну програму фестивалю «Молодість». В одному його епізоді, а також у трейлері звучить пісня «Поцілунк» на мої слова у виконанні «Мертвого півня». Разом із цією кінострічкою вийшов диск із 10 повноформатними піснями. Росіяни переклали її російською мовою, а хахли, ясна річ, не зробили майже нічого. Фільм за ці роки набув популярності, його продали в десятки країн світу. А в нас ніхто не доклався до того, щоб зробити з цього інформаційну бомбу, яка могла б звучати так: уперше пісня українського рок-гурту потрапила в голлівудський фільм. І востаннє. Адже в кіно звучало українське етно, твори Лисенка чи «Щедрик» Леонтовича, але вітчизняна рок-музика – ні. Так не сталося, бо наш загальний дискурс постколоніальний, найманський. Усі бояться голову підняти, навіть коли є безумовний успіх. У цьому контексті абсолютно не дивуюся, що багаторазовими розпіреними

КРИТИКА СТАЛА ДУЖЕ АБО КОМПЛІМЕНТАРНОЮ, АБО ПОГРОМНОЮ, А ЩЕ БАНАЛЬНО РЕКЛАМНОЮ, КОЛИ ВИДАВЕЦЬ ДАРУЄ КНИЖКУ, ЗНАЮЧИ, ЩО ТИ МОЖЕШ НАПИСАТИ ЯКУСЬ РЕЦЕНЗІЮ

чемпіонами світу стали російськомовні Клички, бо україномовний боксер ніколи цього не досяг би, найманський дискурс жажливо пригнічує. І «Бу-Ба-Бу» саме тому багатьом не подобалося, що ми, нікого не питаючи, робили те, що бажали, хоча саме так чинять літератори всього світу. Натомість наші шукають державного фінансування, скажімо, через Спільку письменників, яка досі думає, що буде так само, як за совдепії, тільки в синьо-жовтих кольорах. А так уже не буде. За совдепії була заборонена церква й літератори виконували роль світських свяще- ▶

ників, умовно кажучи, промивали людям мізки. А нині ми лише повернулися до нормального стану речей. Або, скажімо, нецензурна лексика в літературі – це теж часто не більше ніж зовнішній прояв свободи. Головне – спроба стати незалежним літератором. Не обов'язково професіоналом, бо професіонал – це той, хто живе з гонорарів, а в нас таких майже немає. Письменники живуть зі стипендій, грантів, політичної колумністики, ще хрін знає з чого. А література – це ті кілька щасливих годин на тиждень, коли ти можеш, забувши про все, написати кілька сторінок. За три-чотири роки це письмо виліється в книжку. Але відомо, що ні Ірванець, ні Андрухович, ні Неборак ніколи не були в жодній партії і ніколи не висувалися в депутати жодного рівня. Як і не писали політичних слоганів, хоча тема політики в нас присутня, бо в Україні дуже сильний політичний дискурс.

У. Т.: Кого ви назвали б вірцевим літературним критиком?

– Однозначно Костянтина Москальця. Він чи не єдиний, хто рятує честь української критики. Майже не пише статей на замовлення у прямому значенні цього слова, не співпрацює з періодичними виданнями задля заробітку й не створює компліментарних чи рекламних рецензій. Він справді автор герменевтичних студій. Тому вважаю, що йому абсолютно заслужено дали цього року Шевченківську премію.

У. Т.: Чи відстежуєте книжки представників молодших генерацій?

– Я читаю їх, але розумію, що не можна бути критиком багатьох поколінь. Скажімо, навіть Іван Дзюба, будучи шістдесятником, украй рідко писав про вісімдесятників. Точніше писав лише про Василя Герасим'юка, а ще про сімдесятника Олега Лишегу та й усе.

У. Т.: Які спостерігаєте оком критика тенденції в сучасній українській літературі?

– Графоманів стає щоразу більше, а добрих літераторів – менше. У нас є багато людей, які хочуть іще й у такий спосіб поспівідатися: спочатку паперові, а потім читачам. І на це нема ради, бо ми живемо в демократичній країні. Інша річ, що нам не завадив

би десяток зубатих критиків, які ставили б графоманів на місце, бо все це стосується людських амбіцій і негативна рецензія може зупинити дебютанта. Але я таких не бачу. Якщо ж фантазувати про сучасну українську літературу, то насамперед мені кортить, щоб вона затягувала бізнесмена, лікаря чи роботягу. Певна річ, тут потрібна й реклама, що приваблюватиме увагу до книжки. Але якщо книжка буде погана, то читач розчарується й ігноруватиме такого типу літературу. Часто українські письменники хочуть писати щось із наворотами, показувати, як вони формально змагаються із Джойсом чи Прустом. Інші зазвичай просто безграмотні в літературному сенсі. Хоча трапляється таке, що й безграмотна людина може написати добру книжку, якщо в неї було цікаве життя і якщо вона матиме доброго редактора. Кажуть, що в Америці майже кожен пенсіонер намагається написати книжку про своє життя, принаймні для родини. У нас теж щось подібне могло б бути, якби люди елементарно мали трохи більші статки. Такі книжки добрі тим, що вони здатні збільшили обсяг літературного гумусу.

У. Т.: Нині в навколелітературних спільнотах дуже дискусійною є тема мови. Як вважаєте: чи можлива українська література російською?

– Мабуть, так. Адже є шведськомовні фінські письменники чи англomовні ірландські. Думаю, тут більше залежить від певних внутрішніх змістових моментів, тобто чи перебуває письменник в українській проблематиці. Мою увагу недавно привернула теза лі-

Віктор Неборак, Юрій Андрухович і Олександр Ірванець мали призабуті нині «статуси»: Прокуратор, Патріарх і Підскарбій. Самостійною стала й аббревіатура «Бу-Ба-Бу», що розшифровується як «бурлеск-балаган-буфонада»

тературознавця Роксани Харчук про те, що Сергій Жадан – україномовний російський письменник. Адже для української прози характерна родинність (згадаймо «Кайдашеву сім'ю»), навіть якщо та родина свариться між собою; їй притаманна вкоріненість; важливі реальні географічні назви. Натомість Жадан називає свій роман «Ворошиловград», у якому рівно нуль оповіді саме про Ворошиловград. Також українцям важливий пошук ідентичності: наша література вже займалася цими речами. Якщо ж узяти перший-ліпший роман Тургєнєва, Достоевського чи Толстого, то для них ці речі небагато значать. Вони більше переймаються різними «ісканіями», християнськими чи ще якимись. Толстому на думку не спало б написати роман про Ясню Полян, де він жив, де облаштував школи й лічниці. Толстой мислив грандіозними масштабами. Можна сказати, що російська проза розлита величезною поверхнею. Натомість український письменник В'ячеслав Медвідь безконечно длубатиметься у своєму селі, писатиме «Кров по соломі», ці історії, прослухані з маминих уст. Деколи ця наша традиція задовбує, але все-таки це важливо. Бо наша традиція ближча до земного, справжнього пластичного світу, натомість російська – до якихось їхніх вештань і завоювань. Їхня проза – це «Русь-тройка» (її добре увиразнив Гоголь у «Мертвих душах»), яка вічно кудись «мчить». І в Жадана постійно хтось туди-сюди їздить. Тобто це цікава теза, яку можна обмірковувати. Скажімо, якби Жадан писав російською мовою, чи був би він аж такий популярний у нинішній Україні? ■

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)

САЙТ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ: WWW.BOOK-YE.COM.UA
ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42
вул. Льва Толстого, 1 тел.: (044) 383-61-49

М. ЛЬВІВ

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 235-73-68

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31 тел.: (094) 928-31-41

М. ВІННИЦЯ

вул. Соборна, 89 тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валога, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

М. РІВНЕ

вул. Короленка, 2 тел. (094) 928-31-44

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

Що пророкує нам калач?

Автор:
Лесь Терен

Перша декада травня: тотальний святковий параліч. Доки отой довжелезний потяг причеплених одне до одного «свят» не прогрімить повз тебе весь, до останньої дрезини, годі щось замірювати чи планувати в місті. Стій і терпляче чекай, поки шлагбаум відкриється. Крим і в минулі десятиліття святкував «майські» з несамоовитою завзятістю, бо «красніє дні календаря» вважалися чудовим легальним поводом гучно заявити про свої «особливі цінності» та ще гучніше наголосити на своїй опозиційності до «націоналістичного» Києва. Нині протестний аспект відхвув: ну не протестувати ж проти омріяної Росії (дарма що рівень життя отих солідарних трудящих скотився при ній до давно призабутих українських стандартів початку 1990-х років). Та й боязко воно тепер протестувати. Тож першотравневі маніфестації з «ходи непокірних» перетворилися на суцільне лизоблюдство перед діючою російською владою. Знайшлися, щоправда, й сміливці: безстрашні севастопольські комуністи. На своєму Первوماї вони відважно заклеїли все: і буржуазний уклад Росії, і московських олігархів, і «власовських недобітків» у міській управі, і навіть уряд Медведєва, вимагаючи його відставки. Але, сміливо розкидаючи словесні ляпаси, більшовики старанно оминали «головного буржуя»: Путіна. Ця ботоксна ікона залишилася недоторканою, і мармизи Сталіна на транспарантах над юрбою усміхнено хитали головами, схвалюючи завбачливу обережність комуністів. Бо багато що можна вибачити, коли не ставиться під сумнів генеральна лінія. І хоча ця лінія визначається зараз на півострові не комуністами, Іосіф Віссаріоновіч, поза сумнівом, втішається в пеклі, спостерігаючи, як вона втілюється в життя кримчан згідно з його вченням. На нещодавньому збіговиську кримського відділку російської правлячої партії «спікер» Константинов простодушню радів, що в Криму відсутня опозиція. «Сьогодні у нас в Криму нет оппозиции, которая бы помогала нам своей критикой, выявлением узких мест в работе власти. Поэтому мы сами должны критически оценивать свои действия», – заходився цей феєричний йолоп, уявляючи себе не інакше, як мініатюрною копією Сталіна (у котрого, як відомо, теж не було опозиції з причини фізичного її винищення).

До гірлянди пропагандистських заходів, щоб не пустував похмільний проміжок між Первوماєм та Днієм Пабеди, влада спробувала підчепити ще одне свято. У міру того як наближається дата кримськотатарських жалобних заходів, пов'язаних із депорта-

цією 18 травня 1944 року, аксьоновський режим гарячково шукає будь-які альтернативи їй. Спроба призначити тубільцям «святкування» на 21 квітня провалилася, тож окупанти вхопилися за кримськотатарське народне свято весни Хидирлез, що відзначається на початку травня. Зазвичай цей захід готував Меджліс, проводячи його за величезного скупчення народу на природі: влаштовувалися ярмарки, фестивалі народної музики та кулінарії, змагання борців і вершників тощо. Кульмінацією ж Хидирлезу було пускання з гори калача. Те, на який бік він упаде, провіщувало, який цьогоріч буде врожай. Картинки з такого свята стали б у великій пригоді окупантам як яскрава ілюстрація «благоденствія іногородцев» під російським орлом. Збагнувши це, кримський «уряд» перехопив народну ініціативу й почав збирати масовку.

Думка Меджлісу з цього приводу – народні традиції не мусять слугувати інструментом російської пропаганди, тому брати участь у такому «бенкеті під час чуми» недоцільно. Глава мусульман Криму, муфтії, дипломатично відхрестився від залучення вірян на захід, мовляв, це не релігійне, а суто світське свято. Тож окупантам довелося збирати учасників у «добровільно-примусовому» порядку. Бідні кримські бюджетники, ще не просохлі від святкувань після «добровільних» першотравневих демонстрацій, проклинали небо й землю, коли їх дощовим ранком дорогоцінного вихідного дня силоміць везли автобусами в поле на «татарський празднік». Такої «наруги» над ними не чинили навіть за «бандерівської диктатури». Локальні хидирлези в кримських містах було спішно скасовано, щоб заповнити їхніми учасниками центральне поле святкувань під Бахчисараєм. Таким чином вдалося назбирати близько 5 тис. людей (офіційні ЗМІ звітують про 30–40 тис., але шулерська статистика є нормою сучасного Криму). Важко судити, чи достатньо веселими вийшли картинки, на котрих гостей кримськотатарського свята вітають на вході хлібом-сіллю росіянки в кокошниках, а груди багатьох присутніх рясніють колорадськими стрічками. «Високі гості» бубоніли якийсь офіціоз про цілковиту міжнаціональну злагоду (єге ж, на тлі ліквідованої опозиції!). Але от що справді вдалося, то це кульмінація дійства. Калач, який урочисто покотили в присутності всієї окупаційної верхівки, впав на лівий бік, обіцяючи неврожай. Трохи засмутившись, організатори запустили його ще раз... те саме. Третя спроба... Калач невблаганно пророкує якісь негаразди! Розчароване «начальство» полишає свято. Ото тепер треба тільки дочекатися й подивитися, що ж той калач їм напроорокував... ■

1 МАЯ!

Автор: Станіслав Васін

Першотравень у «ДНР»: як це було

справді працює тут блискуче: якщо рік-два тому в ці дні можна було побачити лише поодинокі маршрутки з першотравневою атрибутикою, то тепер фактично кожен другий автомобіль чи автобус «прикрашений» чорно-оранжевими прапорами, а деякі особливо «сентиментальні» водії навіть прикріплюють фото Леніна до заднього скла.

Утім, усе це лише відображення того, що відбувалося на головній площі в самому Донецьку й задавало загальний тон мисленню моїх земляків. Мітинг переріс у звеличення колишньої потуги Союзу, причому вустами перших осіб місцевої Компартії. Якщо раніше червоні прапори в Донецьку були лише даниною минулому, то тепер зникли будь-які натяки й напівтони: величезне червоне полотнище з написом «Слава Союзу Советських Социалистических Республик» та аплодисменти Борису Літвінову (голови «Компартії ДНР» та авторів «Декларації незалежності ДНР») недвозначно говорять про те, у який ментальний час занурилося населення Донецька й окупованих земель Донбасу, що там лишилося.

Щодо Макіївки, то тут 1 травня розтяглося в довгі «шашличні» вечори, які влаштували ті самі «ополченці», що вийшли у звільнення. На одну з таких компаній я мимоволі натрапив, ледве не вибачаючись за те, що єдиний із нашого будинку ще лишився «на гражданці», тоді як більшість моїх знайомих уже давно в лавах «ополчення». Треба сказати, що це й справді викликає певні нерозуміння та підозру, адже війна в нашому місті, як і в переважній частині інших окупованих міст Донбасу, є чи не єдиним джерелом доходу або принаймні єдино дохідним. Лиш одиниці людей, як і раніше, спускаються в напіврозбиті шахти за зарплату у вигляді знака питання, тоді як поруч, під боком, рядовим «ополченням» платять 360 доларів за місяць. Словом, трохи поспілкувавшись зі своїми вчорашніми друзями, я зрозумів, що війна остаточно вимила з них залишки бодай якогось здорового глузду, оскільки багато хто всерйоз збирався «йти на Львів», а дехто був ще й цілком упевнений, що скоро зіштовхнеться на фронті з регулярними частинами армії США, які наразі воюють «на боці укропів» нібито як окремі підрозділи. Лунали й думки, мовляв, «ми ж усі для них другий сорт, що ти хочеш» і таке інше. Що ж до самого свята, то тут якраз нічого не змінилося: для мого покоління воно ніколи не було священним і завжди означало не більше, ніж підсмажене травневе м'ясо на шампурі, навіть після того як усі ці люди пішли в «ополчення».

Словом, вкотре монолітне радянське минуле прокотилося вулицями вже чужих міст із тією лише різницею, що тепер Радянський Союз та його «священні» свята стали реальним дороговказом для сотень тисяч людей, які все ще лишаються на цих територіях і далі вірять у щасливе, світле майбутнє, уже під триколом «країни ДНР». ■

Ще до початку сепаратистського руху на Донбасі травневі свята були тут чи не найбільш значущими для переважної частини населення Донецька та прилеглих до нього міст: покоління у віковому діапазоні від 40 років і старше сприймало їх як щось особисте, глибоко пов'язане з дитинством та історією. Тоді як молодь завжди була досить індиферентна до червоних прапорів, георгіївських стрічок, портретів Леніна та іншої атрибутики, реагуючи радше на низку теплих травневих вихідних.

Сьогодні будь-який елемент радянського минулого пропаганда «ДНР» використовує для дедалі більшого вкорінення ідеї про те, що Донбас уже ніколи не буде в складі єдиної України. Лінія такого негласного розмежування проходить через ті самі основні атрибути першотравневих свят та події нашої нещодавньої історії. Насамперед керівництво «республіки» не поскупилося на білборди, на яких мужній Захарченко й частина його бойових товаришів із гордістю дивляться вперед, завдяки задньому плану ніби виходячи з однієї з гарячих точок, тоді як із другого боку рекламного щита розміщена світлина ветерана Другої світової, який виразом обличчя та мімікою ніби схвалює ту картину. І все це увінчують написи на кшталт: «Мы продолжим ваше дело» або «Помним победу. Фашизм не пройдет».

Щось подібне, але вже без перших «республіканських» осіб можна побачити й у Донецьку та Макіївці, де чи не на кожному кроці розвішані плакати із зображенням просто георгіївських стрічок або орденів із червоною зіркою з написом «1941–1945. Мы помним». Рідше, але все ж такі можна натрапити на білборди, присвячені подіям в Одесі 2 травня: «Не простим никогда» – здебільшого ж такі написи розміщені на сепаратистських інтернет-ресурсах. Треба визнати, що апелювання до одеських подій викликає особливу ненависть до України й має зовсім інший ефект порівняно з банальним червоним прапорцем «Мир. Труд. Май». Це можна виявити як у приватних розмовах, коли найзатятіші прибічники «ДНР» за першої-ліпшої нагоди нагадують, що ніякого компромісу не може бути вже через саму Одесу, так і в сепаратистських групах соцмереж, що наповнені приблизно таким самим змістом. Понад те, частина людей у Макіївці ввечері 2 травня виставила у вікнах свічки на спомин про «нацистську розправу» за прикладом акції «Запали свічку», присвяченої Голодомору 1932–1933 років. Пропаганда

«Нормальне життя»

Автор:
Філіпп де
Лара,
Франція

У критиці українських законопроектів про декомунізацію лунає цікавий аргумент: радянську епоху не можна сприймати виключно крізь призму злочинів радянського режиму, адже в ній були й позитивні аспекти. Вона давала змогу мільйонам жити нормальним життям, бути щасливими, вчитися, працювати. Аргумент не зовсім коректний, та може видатися переконливим, бо частка правди в ньому є.

У СРСР дійсно були весілля і розлучення, злочини, справедливі суди (мало ж бути хоч трохи таких!), наукові відкриття, мистецькі шедеври, щастя і горе, як у будь-якому суспільстві. Вони лишили спогади й сліди, які не зарахуєш до злочинів режиму. У наукових дискусіях часом зауважують, що комуністичні суспільства були комплексним явищем і не можна все зводити до ідеократії та влади партії. І саме поняття тоталітаризму тут неточне й некоректне. По-перше, хибно ототожнювати все суспільство з партійною державою. Теорія тоталітаризму не враховує, що, незважаючи на всі зусилля органів, самостійне громадянське суспільство жило своїм життям і визначало власний розвиток, незалежний від ідеології. По-друге, ігноруються історичні реалії і тривалість епохи: радянське панування тривало 74 роки, і цей період включав різні етапи. Під час «відлиги» з'явилася певна свобода або принаймні щось подібне до нормального життя. Попри переконання, що тоталітаризм не може самовиправлятися, економічні й культурні зміни все ж відбувалися. Якщо дивитися на життя окремо взятої людини, можна казати, що чесні були щасливими, непогано жили, пишалися Гагарінім або футбольними перемогами. А ще є колишня радянська номенклатура, яка не розуміє глобального критикування радянської спадщини. Треба поважати їхні почуття.

Ця теорія має недоліки, однак звучить переконливо в дискусіях як на академічному рівні (комплексне явище тощо), так і на простому (про нормальне буденне життя). Вона видається логічною з огляду на тривалість радянської епохи. Як режим, що встиг стати рутинним, «соціалізм в одній країні» сформував особливу систему, відмінну від «традиційного» тоталітаризму. Тож секрет радянського тоталітаризму в його відході від революційного виміру. Фашистський і нацистський тоталітаризм був революційним від початку до кінця, а комунізму вдалося стабілізуватися і раціоналізуватися за рахунок переходу від світової революції до світової комуністичної системи. Саме тому він став унікальним політичним явищем. Влада партії була повсюдною, але пом'якшеною. На зміну палкій політизації і вірі в революцію прийшли кумівство й цинізм, розмивши межу між партійною державою та громадян-

ським суспільством, між пригнобленими або корумпованими частинами суспільства та дедалі більшими його частинами з відносно автономним розвитком. От, скажімо, хіба ж вплинуло вживання стейроїдів плавчинями – учасницями Олімпіади на розвиток спорту в НДР? Або чи заважало обов'язкове вивчення марксизму-ленінізму у вищих випускати хороших інженерів? Відповісти однозначно неможливо. У буденному житті за «соціалізму» були і дрібне боягузтво, і незначна корупція, і маленькі страхи, які легко забуваються, недооцінюються або й ідеалізуються. Вони злилися з позитивними або видатними аспектами радянського життя, так само як брехня і недомовки, пов'язані з міфом про Велику Вітчизняну, злилися зі справді героїчними вчинками й жертвами радянського мирного населення і солдатів під час війни.

Відтак проводити нібито очевидні аналогії між тоталітарними режимами недоречно. Катастрофічний і нетривалий нацистський вид тоталітаризму не можна порівнювати з комуністичним – рутинним і безкінечним. Але Муссоліні осушив Понтинське болото, а Гітлер збудував німцям мережу залізничних магістралей, і це ніяк не впливає на історичну оцінку їхнього режиму. А от найменші «досягнення соціалізму», здається, перебивають усі помилки і злочини комуністичного режиму. Такі подвійні стандарти – це шлях у нікуди. Для того щоб зрозуміти політику декомунізації в Центральній і Східній Європі, необхідно ретельніше

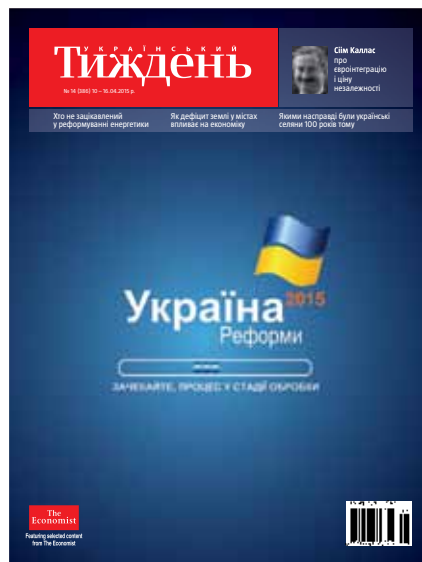
дослідити «рутинний» тоталітаризм. Розгляд політичних репресій і буденного життя та досягнень як окремих явищ цьому не сприятиме. Прояви звичного життя не можна ставити на шальки терезів поруч із репресіями й корупцією, бо останні поширювалися і проникали в різні сфери цього «нормального» життя – у деякі, як-от преса,

вища освіта, література, більше, ніж в інші. Але тоталітарна «рутина» не оминула жодну царину. Це і є третя складова назви Майдану: революція свободи, гідності і правди.

Я не українець і не прагну вплинути на рішення президента України щодо підписання квітневих законів. Це може викликати занепокоєння з приводу свободи слова в країні, хоча підстав для того поки що не бачу. Деякі провідні науковці в Україні й за кордоном (Девід Марплз або Джон-Пол Химка) такі підстави бачать, інші ні, і з цього приводу можна вести дискусії. Я лише хочу звернути увагу на специфічність комуністичної ідеології і досвіду та тривалу масштабну брехню, що їх покриває (одна з головних таких оман – заборона прирівнювати нацистський і радянський режими). Звідси випливає потреба в особливих категоріях розуміння та підході, що відповідають європейським стандартам свободи слова й водночас враховують усю специфіку процесу. ■

**ЩОБ ЗРОЗУМІТИ
ПОЛІТИКУ
ДЕКОМУНІЗАЦІЇ
В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ
ЄВРОПІ, НЕОБХІДНО
РЕТЕЛЬНІШЕ ДОСЛІДИТИ
«РУТИННИЙ»
ТОТАЛІТАРИЗМ**

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку
за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки
за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00,
оператор скине Ваш виклик
і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 270 грн
- на 12 міс. – 540 грн

Телефон редакції:
044-351-13-00

ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу		
	ТОВ «Український тиждень»		26009000022321
	поточний рахунок отримувача		35392656
	код отримувача		
	назва установи банку		
	300023		
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	МФО банку		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
касир	вид платежу: за передплату на журнал «Український тиждень»		
	період:		
	сума, грн		
	платник (підпис)		

ЄДИНИЙ ТАРИФ на дзвінки та СМС в Україну

bioRxiv preprint doi: <https://doi.org/10.1101/200171>; this version posted July 12, 2017. The copyright holder for this preprint (which was not certified by peer review) is the author/funder, who has granted bioRxiv a license to display the preprint in perpetuity. It is made available under aCC-BY-NC-ND 4.0 International license.